Likalniki sveta

iz zasebne zbirke Erika Oblaka

Zgodovina likalnikov in likalnih pripomočkov

Manica Hartman, Erik Oblak

Likalniki sveta

iz zasebne zbirke Erika Oblaka

Zgodovina likalnikov in likalnih pripomočkov

Manica Hartman, Erik Oblak

Kazalo

6 **Zahvala**

6 **Knjigi na pot** | Maksimilijan Večko

7 **Beseda urednice** | Manica Hartman

8 **Beseda zbiratelja** | Erik Oblak

11 **Uvod**
O železu in železarstvu, litju in livarnah

13 **Železolivarna na Dvoru pri Žužemberku**
14 Izbor likalnikov in podstavek za likalnik Železolivarne na Dvoru pri Žužemberku iz Dolenjskega muzeja Novo mesto

17 **Prvi gladilni oz. likalni pripomočki iz kamna, lesa, stekla (gladilni kamni oz. gladilniki), rimska vijačna stiskalnica, kitajske ponve in korejske likalne palice**

20 **Likalniki z valovito površino za izdelovanje volančkov, naborkov, gub, rebrastih, plisirnih olepšav na oblekah**

21 **Valjčni likalnik – gladilnik ali deska za likanje**

22 **Monga**

24 **Stiskalnica za perilo**

24 **Likalniki iz enega kosa železa z železnim ročajem**

26 **Likalniki na likalna železa**
26 Likalniki z likalnimi železi trikotne oblike
29 Likalniki z likalnim železom v obliki govejega jezika

33 **Likalniki na oglje**
34 Češki likalniki
35 Francoski likalnik
36 Italijanski likalniki
36 Jugoslovanska likalnika
37 Madžarski likalniki
40 Nemški likalniki
42 Nizozemski likalnik
42 Poljski likalniki
43 Romunski likalniki
44 Švicarski likalniki
44 Likalniki neznanega proizvajalca s patentnim in z olivnim zaklopom
45 Likalniki neznanega proizvajalca s patentnim zaklopom v obliki živali oz. živalske glave

46 **Likalniki na oglje z dimnikom**
46 Brazilski likalnik
46 Madžarski likalniki
47 Nemški likalniki
47 Švedski likalnik
48 Portugalski likalnik in španska likalnika

49 **Likalniki na žarilne snovi**
49 Madžarski in nemški likalniki

53 **Masivni likalniki, v glavnem iz krojaških delavnic**
53 Likalniki s snemljivim lesenim ročajem

56 **Likalniki v klobučarski obrti**

57 **Lažji (ploščati) likalniki**
57 Ruski likalnik
57 Angleški likalniki
58 Francoski likalniki
59 Nemška likalnika
59 Ameriška likalnika
59 Likalniki drugih tovarn

60 **Likalniki s snemljivim ročajem Mrs. Potts (gospe Pott) in drugi podobni likalniki**
Ameriški in nemški likalniki

61 **Posebni likalni pripomočki**

62 **Manjši likalniki, ki so bili zaradi velikosti in teže primerni za otroke**

65 **Likalniki na špirit**
65 Angleška likalnika
66 Avstrijski in nemški likalniki in poseben likalni pripomoček neznanega proizvajalca

68 **Likalniki na bencin**

70 **Likalniki na plin**
70 Angleški in avstrijski likalnik
71 Nemški likalniki
71 Drugi likalniki

72 **Električni likalniki**

73 **Likalniki iz Azije v uporabi še v 21. stoletju**

75 **Podstavki za likalnike**

77 **Sklepne misli**

78 **Literatura, viri**
78 Literatura, viri
79 Spletni viri

79 **Slikovno gradivo**
79 Spletno slikovno gradivo

Zahvala

Soavtorja razstave in pričujoče publikacije sva hvaležna za vse informacije in nasvete, s katerimi so nama ljubeznivo pomagali strokovne sodelavke in sodelavci iz različnih ustanov. Še posebej se zahvaljujeva Majdi Pungerčar in Petru Ciglerju iz Dolenjskega muzeja Novo mesto, mag. Karli Oder iz Koroškega pokrajinskega muzeja, direktorici Muzeja narodne osvoboditve Maribor dr. Aleksandri Berberih Slana, Mojci Šifrer Bulovec iz Loškega muzeja Škofja Loka, Milojki Čepon iz tekstilnega oddelka Tehniškega muzeja Slovenije, Jelki Pšajd in Tomislavu Vrečiču iz Pomurskega muzeja Murska Sobota, dr. Simoni Menoni iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Maribor, dr. Ani Jelnikar iz Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, dr. Mariji Počivavšek in Sebastjanu Webru iz Muzeja novejše zgodovine Celje, dr. Marku Mugerliju iz Gornjesavskega muzeja Jesenice, Boštjanu Bergoču, direktorju podjetja Žlindra, d.o.o, iz Ljubljane, Damirju Vukoviću iz podjetja Olt iz Osijeka, mag. Lenki Mazačovi iz češkega Regionalnega muzeja v Kolínu in mag. Martini Pall iz graške zbirke Hanssa Schella.

Zahvala velja tudi zbirateljem in poznavalcem likalnikov: Rolfu Trautmannu in Alexandru Brachtu iz Nemčije, Vladimirju Zachu s Češke, Hanspetru Antlu iz Avstrije (Villach), Danielu Janishu in Johannu Hansu Puschu iz Avstrije (Linz) ter Güntherju Zimmerju iz Nemčije (Saarbrücken). Zahvaljujeva se vsem, ki so pomagali pri prevodih posameznih besedil: Moniki Meško Bučanski, Jeanu Raymondu Göblu, mag. Jasni Lovrec, Mihaelu Koltaku in Ljubi Fišer. Za jezikovni pregled topla zahvala Nadi Granduč. V veliko pomoč so nama bili tudi sodelavci Pokrajinskega muzeja Ptuj - Ormož Nina Mertik, Nevenka Korpič, Boris Farič, Brane Lamut, Natalija Hedžet, Martin Šteiner in Danilo Goričan, za kar se jim še posebej lepo zahvaljujeva.

Manica Hartman, Erik Oblak

Knjigi na pot

Ko so nas (*Društvo slovenska pot kulture železa*) iz Pokrajinskega muzeja Ptuj-Ormož, organizacijske enote Ormož, zaprosili, da smejo svojo razstavo in razstavno publikacijo o *Zgodovini likalnikov in likalnih pripomočkov* opremiti z logotipom našega društva in oboje uvrstiti v okvir našega projekta *Tri tisočletja železarstva na Slovenskem*, smo bili v prvi vrsti najprej presenečeni, vendar to presenečenje ni trajalo dolgo.

Ob načrtovanju področja dela našega društva smo zapisali, da se bomo zanimali za vse: kako so naši predniki jeklo in železo proizvajali, kako so ju uporabljali in kako sta ti dobrini lajšali in lepšali njihovo življenje. Nismo zanemarili dejstva, da je železo pomembno vplivalo tudi na temno stran človeškega udejstvovanja – vojno; da je velik del orožij v zgodovini iz jekla in da je dolga leta služilo bogu Marsu.

V takratnem razmišljanju nihče od ustanoviteljev ni omenil, kako je železo povezano z likanjem. Zamisel muzeja nas je spodbudila k razmišljanju. V slovarju tujih, nam bližnjih jezikov, smo zasledili, da se v angleščini likalnik imenuje *iron* (vemo, kaj v osnovi pomeni ta beseda), podobno v nemščini *Eisen* ali *Bügeleisen*; v Italiji mu pravijo *ferro*. Zanimiv splet izrazov smo našli v srbskem jeziku: likalniku pravijo ирон (iron pri Angležih), пегла (pegla pri Nemcih), uporabljajo pa tudi izraz гвожђе-*gvožđe*, kar v njihovem jeziku pomeni *železo*.
Te ugotovitve so bile dovolj, da smo z veseljem ugodili muzeju.

Še več. Ko uvrščamo razstavo in publikacijo o Zgodovini likalnikov in likalnih pripomočkov v okvir našega projekta *Tri tisočletja železarstva na Slovenskem*, ga bogatimo in dopolnjujemo okvir našega poznavanja, čemu vse je železo v preteklosti služilo.

Ponosni smo, da se z razstavo in s publikacijo širi tudi naša Pot kulture železa.

Srečno!

Maksimilijan Večko,
predsednik Slovenske poti kulture železa

Beseda urednice

Številne gladilne kamne kot arheološke najdbe, mnoge likalnike in druge likalne pripomočke hranijo predvsem muzeji in zasebni zbiratelji v tujini, ohranjeni so namreč ne le v velikem številu, marveč so bogati tudi po historični pojavni vrednosti. Ravno nasprotno so v slovenskih muzejih likalniki in fotografije likaric in krojaških delavnic ohranjeni v manjšem številu in se nanašajo predvsem na likanje v preteklih dveh stoletjih. Zasebni zbiratelji imajo pri ohranjanju tovrstne kulturne dediščine zelo pomemben delež, saj velikokrat pripomorejo, da se dragoceni predmeti ne uničijo, pogosto pa v skrbi za ljube jim predmete tudi poskrbijo, da so ti skrbno restavrirani. Večina takih zbirk ostane žal prevečkrat za zaprtimi vrati in znana le ozkemu krogu znancev, zato je toliko dragoceneje, ko se zasebni zbiratelj odloči svojo zbirko predstaviti javnosti.

Izdaja razstavne publikacije *Pranje in likanje perila nekoč* in oddaja *Med nami povedano* Kabelske televizije Ormož, kjer je bila istoimenska razstava decembra 2015 predstavljena, sta bili povod za srečanje z Erikom Oblakom, zagotovo največjim zbirateljem likalnikov v Sloveniji, ki me je poklical po ogledu oddaje. Ko je v pogovoru omenil, da hrani kitajski ponvi za likanje, sem domnevala, da so tudi drugi likalniki redkosti, na katere je lahko upravičeno ponosen. In nisem se motila, k čemur me je še dodatno prepričal ogled bogate zbirke v Mariboru, ki obsega okrog 250 likalnikov in likalnih pripomočkov; domala izvirajo iz vsega sveta, iz kar petindvajsetih držav.
Gospod Erik je svoj prvi likalnik dobil leta 1967 in že tega je občudoval in hranil z vso skrbnostjo dvanajstletnika. Kmalu so mu znanci podarili še dva in skozi leta je bila naklonjenost do likalnikov vedno večja, saj so vsakokratni obiski tujih in domačih sejmov, obiski znancev, zbirateljev in dopisovanje z njimi ter potovanja na Madžarsko, v Nemčijo, Egipt in še kam običajno obogatili zbirko za kak nov, drugačen likalnik, saj niti dva nista enaka.
Večino likalnikov in likalnih pripomočkov iz Erikove zbirke lahko umestimo v drugo polovico 19. in prvo polovico 20. stoletja. Mnogi med navedenimi kažejo slogovne značilnosti historizma, ki se je začel uveljavljati proti sredini devetnajstega stoletja (neogotske, neobaročne in neorokokojske oblikovne prvine), v zbirki pa je tudi nekaj starejših primerkov likalnih pripomočkov, ki datirajo na prehod iz 18. v 19. stoletje. Pričujoča publikacija predstavlja izbor fotografij 210 zbirateljevih likalnikov, ki so mestoma dopolnjene s fotografijami ali slikovnim gradivom likalnikov in likalnih pripomočkov slovenskih in tujih muzejev. Pri zbiranju podatkov in gradiva sta bili v pomoč tuja in domača literatura ter spletni podatki, dobrodošle pa so bile tudi informacije oz. podatki kustosov in tujih zbirateljev. Strokovne termine in opise likalnikov sem poskušala čim bolj približati domačim poimenovanjem, hkrati pa celoto razumljivo, nazorno in dopadljivo predstaviti širši javnosti bralcev. Pričujoča publikacija ne predstavlja tako le bogate zbirke likalnikov Erika Oblaka, temveč je tudi prva slovenska knjiga o zgodovini likalnikov in likalnih pripomočkov.

Za sodelovanje ob nastajanju knjige se srčno zahvaljujem gospodu Eriku Oblaku, ki mi je bil vedno pripravljen pomagati in prisluhniti. Naredil je tudi vse delovne fotografije likalnikov, ki so bile podlaga za najino delo; sleherni likalnik je fotografiral in opremil z osnovnimi podatki glede mer, teže in letnice pridobitve. Za ilustracijo, kako zanimiva je tema, ki jo obravnavamo, velja že na tem mestu omeniti, da njihova teža nikakor ni zanemarljiva, vsi likalniki skupaj namreč tehtajo več kot pol tone, kar 679020 gramov. Skrb zanje mu vzame kar nekaj časa, namenil jim je tudi poseben prostor v domu, a ker so njegova posebna ljubezen in jih zbira že petdeset let, jim ob vsakdanjih opravilih z veseljem podarja svoj prosti čas.

Gospod Erik praznuje letos okrogel jubilej, petdesetletnico zbiranja likalnikov, zato mu v svojem imenu in v imenu Pokrajinskega muzeja Ptuj - Ormož iskreno čestitam in želim še veliko veselja z njimi, ki mu pobožajo dušo. Likalniki Eriku niso le predmeti občudovanja, del preteklosti in buditelji nostalgije, ampak so tudi drag spomin na ljudi, ki so jih uporabljali; kljub temu da so že mnogi odšli, so se njihovi likalniki ohranili.

Manica Hartman

Beseda zbiratelja

Marsikoga zanima, kaj je botrovalo moji želji po zbiranju likalnikov, zato naj vam opišem, kako se je začela zbirateljska strast, ki me navdušuje še danes.
Zanjo je zaslužna moja stara mama Jožefa Oblak, roj. 1901. leta. Bila je mama dveh otrok, gospodinja in žena možu Avgustu, sicer knjigotiskarju v grafičnem podjetju, zraven tega pa je bila tudi odlična šivilja, saj si je ob vsem gospodinjskem delu prislužila kak dinar s šivanjem ali zgolj popravilom različnih oblačil. Za opravljeno delo pogosto ni prejela plačila, zato so se ji stranke neredko oddolžile za njen trud s kakšnimi svojimi domačimi mlečnimi izdelki, z jajci, s kosom mesa ali z okusnimi domačimi klobasami. Delo ji je narekovalo pot v različne kraje, večkrat tudi v okolico Lenarta, kjer je spletla prijateljstvo s tamkajšnjimi domačini. Posebej rada je zahajala k Potrčevim, Keglovim in Rokavčevim. K njim sta jo večkrat zapeljala moja starša in ob enem njunih obiskov sem šel z njima tudi jaz. Kot mestnemu otroku mi je bilo seveda vse zelo zanimivo, saj sem na podeželju lahko opazoval živali, se igral skrivalnic z domačimi in s sosedovimi otroki, pri tem pa radovedno raziskoval okolico, bodisi dvorišče, podstrešje ali hlev.
Nekoč sva se s Keglovim sinom Stankom skrila na podstrešje in tam je mojo pozornost pritegnil predmet, ki sem ga prvič videl. Tudi prijatelj mi ni vedel povedati čemu služi, zato sva šla povprašat njegovo mamo. Nasmejana nama je razložila, da je to stari "peglajzn". Še manj mi je bilo jasno, zato nama je podrobneje razložila, da je to likalnik, a je star, neuporaben in za v smeti. Nisem se strinjal z njo, saj mi je bil likalnik vedno bolj všeč, zato sem jo prosil, če ga lahko obdržim. Gospodinja je bila tega vesela, saj si s tem zanjo neuporabnim "kložjem" ni imela kaj početi, jaz pa sem tako leta 1967 dobil svoj prvi likalnik.

Domači so se čudili, ko sem ga prinesel domov, a meni je bil všeč in z veliko skrbjo sem ga hranil. In ne le to, kmalu so zanj izvedeli znanci in mi podarili še dva stara likalnika. Sedaj sem imel že tri in resnično nisem vedel, kaj naj z njimi. A ker so bili vsi trije drugačne oblike in velikosti, sem jih začel z veseljem kazati vsakemu, ki je prišel na obisk. O mojih likalnikih so vedeli vsi domači in ob priložnosti mi je moj stari oče Rudolf Žunko povedal za likalnik, ki ga je videl pri svojem znancu Antonu (Tonetu) Koku iz Maribora. Seveda mi radovednost ni dala miru in skupaj s starim očetom sva si šla likalnik ogledat; ko je Anton videl, kako srčno si ga ogledujem, mi je *peglajzn* podaril. To je bil izredno lep likalnik znamke Dalli, na katerega sem bil zelo ponosen in ki mi vedno prikliče ta spomin: *V začetku sedemdesetih let smo doma večkrat gledali televizijo na nemškem programu; predvsem nam je bil vsem všeč kviz Dalli Dalli, ki ga je vodil moderator Hans Rosenthal. Po večjem številu oddaj je moderator dobil v dar likalnik Dalli, zato je poslušalce nagovarjal in prosil, če mu lahko kdo odstopi še en takšen likalnik. Sprva se ni javil nihče, po nekaj oddajah pa so povedali, da so likalnik dobili, a so zanj morali odšteti nekaj tisoč mark, kar je bilo za tiste čase pravo premoženje. Tudi sam sem se v službi pohvalil, da ga imam, a ga nisem bil pripravljen kar tako nekomu odstopiti ali prodati. Ko je kakšnih štirinajst dni zatem prišla na obisk teta Julči iz Sinja in mi podarila še en likalnik znamke Dalli, sem bil sicer vesel, a tudi malo razočaran; če bi vedel, da ga bom dobil, bi morebiti onega prodal za lep denar... Pa vendarle mi ni bilo dolgo žal, kajti naklonjenost do likalnikov je bila prevelika in nekaj let zatem sem začel s še večjim veseljem, spoštovanjem in z ljubeznijo zares zbirati likalnike.*

Po odsluženem vojaškem roku sem se zaposlil in si kmalu ustvaril družino. V tistih časih je bilo zelo moderno zbiranje značk in med sodelavci smo kar tekmovali, kdo jih bo imel več; likalnike sem imel še vedno, a bili so v kleti, saj nisem imel zanje primernega prostora. To se je spremenilo po smrti moje stare mame Jožice 1975. leta, ko sem začel preurejati njeno stanovanje v hiši, v kateri sem živel, in takrat so likalniki dobili posebno mesto v kuhinji. O mojem zbiranju likalnikov so vedeli ne le moji sodelavci, ampak tudi vsakokratni obiskovalci, znanci, ki so z veseljem prisluhnili mojih zgodbam in mi večkrat kak likalnik tudi podarili. Tudi obiski raznih sejmov, npr. kramarskega sejma v Mariboru, sejma starin v Gradcu, Izoli, Celovcu, Münchnu, Benetkah, na Madžarskem in še kje, so običajno prinesli nov likalnik. Kot tudi spletno kupovanje ali potovanje v Egipt, Italijo, Nemčijo, Avstrijo, na Madžarsko... Tako je bilo in je še danes. Zbral sem kar nekaj zanimivih likalnikov in tudi nekaj literature; vsak likalnik v zbirki ima svojo zgodbo; o likalnikih bi vam lahko pripovedoval več ur, pa ne bi bilo ne konca ne kraja mojih spominov in anekdot.

Ob zbirateljstvu, vsakodnevnih družinskih in službenih obveznostih so minevali meseci in leta. Vso delovno dobo sem bil zaposlen v grafičnem podjetju, kjer sem spoznal vse tehnike tiska, priprave za tisk in delovne postopke, znani sta mi tudi grafično oblikovanje in reprofotografija, ta je bila tudi moj osnovni poklic; izobraževal sem se v grafičnih šolah v Ljubljani in Zagrebu, zaposlen pa sem bil v dveh grafičnih podjetjih, sprva kot reprofotograf, kasneje kot oblikovalec grafičnih izdelkov, tehnolog in vodja grafike. Kljub večletnim izkušnjam in dobremu poznavanju del v grafičnih poklicih sem službo v svojem poklicu zaradi pomanjkanja dela izgubil in pristal na zavodu za zaposlovanje. Pred upokojitvijo, leta 2015, sem bil nekaj časa zaposlen še v Univerzitetni knjižnici Maribor.

Že večkrat sem razmišljal o izdaji knjige o likalnikih, vendar me je vedno znova presenetilo kakšno dodatno delo in zamisel o knjigi je ostajala neizpolnjena želja. Srečno naključje je naneslo, da sem decembra 2015 zasledil oddajo *Med nami povedano*, ko je gospa Manica Hartman predstavljala svojo razstavo *Pranje in likanje perila nekoč*. Ni mi dalo miru in kar naslednji dan sem jo poklical in jo vprašal o likalnikih na razstavi. Malo mi je potožila, da jih ima le šestnajst, da jih je težko dobiti in da ne obstaja skoraj nobena literatura o likalnikih. Povedal sem ji, da jih že vrsto let zbiram in jih imam kar nekaj, ki jih še marsikdo ni videl. Poslala mi je svojo razstavno publikacijo in po uri ali dveh od prejetja sem jo znova poklical, kmalu zatem pa tudi obiskal v Ormožu in si z veseljem ogledal njeno razstavo. Pokazal sem ji fotografije svojih likalnikov, a ker so bile črno-bele, je bila morda sprva malo v dvomih, zato sem jo povabil na ogled, ki jo je prepričal v sodelovanje in izdajo publikacije, ki je danes pred vami.

Letošnje leto je zame še posebno leto, je tudi 50. obletnica mojega zbiranja likalnikov, zato sem vesel, da jo lahko praznujem z vami. Upam, da bo moja zbirka nekoč tako navdušila tudi naše zanamce in da bodo vedeli ceniti, koliko truda in časa gospodinj je bilo potrebnega za likanje, ki je danes tako samoumevno in hitro.

Če sklenem pisanje z zahvalo, bi se zahvalil vsem, ki so mi svoje likalnike podarili in tako prispevali k moji še lepši in vsebinsko bogatejši zbirki. Ti so: Lizika in Stanko Kegel, Zamarkova pri Lenartu; Anica Rokavec, Jurovski Dol pri Lenartu; Rudolf Žunko, Jože (Pepi) Žunko in Anton (Tona) Kok, Maribor; Marjan Vidmar, Ruše; Rudolf Miran, Pekre; Jože Poropat, Šentilj; Žare Boltauzer, Poreč; Marjan Horvat - Uršič, Pekel pri Mariboru; Jože Panikvar, Gerečja vas; Julči Križanič, Sinj, Hrvaška; Hanspeter Antl, Villach, Avstrija; Olga Maja Kurnik, Studenci; Ančka Škof Likar, Vuzenica; Milan Kolarič, Spuhlja pri Ptuju; Aleš Zorko, Maribor; Rada Radmilovič, Sarajevo, Bosna; Bojan Rebernik, Slovenske Konjice; Hermina Sikošek, Maribor; Günther in Gertrude Payer, Villach, Avstrija; Mihaela Debevc, Maribor; Spiro Valevičarev, Kočani, Makedonija; Gordana Mesić, Bosna; Marija Brunčič, Split, Hrvaška; Alojz Ferlič, Zimica pri Mariboru; Mirko Robnik, Bezena pri Rušah; Marjan Korade, Kungota pri Mariboru; Jožek Zorec, Partinje pri Lenartu; Valter Krenn, Hoče; Ančka Drozg, Maribor; Marjan Žmavc, Cerkvenjak; Feliks Kolar, Maribor; Marijan Korošec, Lenart; Viktorija Radulovič, Metava pri Mariboru, in 6Pack Čukur, Maribor.

Zahvala velja tudi Mirku Kocmutu s Ptujske gore; Branku Čehu iz Voličine (Zavrh pri Lenartu); Jaku Verliču s Ptuja, Tonetu Vodanu iz Očeslavcev, Franju in Zvonku Pungračiču iz Maribora, Katji Vrbovšek iz Celja, Ljubu Krku - Mirču iz Celja in Jožetu Repu iz Maribora.

Zahvaljujem se tudi vsem neimenovanim, ki so mi likalnike prodali na različnih sejmih. Srečevali smo se in se srečujemo še zmeraj, bodisi na kramarskem sejmu v Mariboru, sejmu v Izoli, Gradcu in Celovcu, v Benetkah, madžarskem Pécsu, sejmih na Hrvaškem, v Nemčiji... Morda sem koga nenamerno izpustil, a moja zahvala velja tudi njim.

Erik Oblak

Uvod

O železu in železarstvu, litju in livarnah

Likalniki so v večini iz (litega) železa, zato je uvodoma podanih nekaj podatkov o železarstvu in železu, ki je že tri tisočletja kazalec gospodarske in vojaške moči, ena najpomembnejših kovin, osnova vse bolj razširjeni zlitini jeklu in med vsemi materiali, ki jih je človek od začetka civilizacij uporabljal, tudi najpomembnejša.[1] Ko govorimo o železarstvu, govorimo o eni najpomembnejših gospodarskih dejavnosti, ki je zaznamovala številne kraje, najbolj na Koroškem, Štajerskem, Gorenjskem in Dolenjskem. Z njo je povezano vedenje in znanje o pridobivanju železa in jekla, o izdelovanju najrazličnejših izdelkov raznovrstnih oblik in velikosti za potrebe v gospodinjstvu, gospodarstvu in urbanem okolju. To znanje se je skozi stoletja spreminjalo, predvsem pa širilo. Za razvoj železarstva in jeklarstva so bili pomembni vplivi industrijskih revolucij (prva v drugi polovici 18. stol., druga se je dogajala med letoma 1860 in 1914, tretja takoj po drugi svetovni vojni).[2]

Eden najstarejših in zelo pogosto uporabljenih načinov oblikovanja železa in drugih kovin je litje, ki je ostalo tisočletja v osnovi nespremenjeno in je služilo za izdelavo orodij in orožij, od vsega začetka pa tudi za izdelavo okrasnih in umetniških predmetov.
Do 19. stoletja so ulivali skoraj izključno neposredno iz plavža. Pri prvem taljenju železove rude v plavžu so dobili surovo železo – grodelj (bel ali siv). Beli grodelj je vseboval več mangana in bil uporaben za konstrukcijska in kvalitetna jekla, sivi je vseboval več silicija in je bil surovina za lito železo. Za železni liv so uporabili železo drugega taljenja – surovo železo iz plavža so ponovno pretopili v posebni peči kupolki in s tem dobili najprimernejše sivo železo. Oblikovanje železa z ulivanjem v osnovi pomeni, da predmet izdelajo tako, da v kalup ulijejo tekoče železo in ga pustijo ohladiti.

Prvi začetki livarstva v Evropi so znani že iz 15. stoletja, vendar se je lito železo uveljavilo na različnih področjih tehnične in umetnoobrtne proizvodnje šele v 19. stoletju. Vzroke za to je treba iskati v zahtevnosti železnega liva in v spremenjenih družbeno-ekonomskih razmerah tistega časa. Lito železo je bilo vsestransko uporabno, v primerjavi z drugimi materiali so bili litoželezni izdelki cenejši, zraven tega pa so s svojo nebarvano površino in ornamentiko, posneto po priljubljenih zgodovinskih slogih, ustrezali okusu ljudi 19. stoletja.[3]
V začetku 15. stoletja so iz litega železa izdelovali predvsem orožje (topove, topovske krogle) ter predmete domače rabe (posodo); za prve izdelke umetniškega liva pa veljajo pečnice s konca 15. stoletja, ki so bile sprva namenjene za gradove in mestne hiše, v 16. in 17. stoletju pa so prišle v splošno uporabo.[4] Do začetka 18. stoletja železolivarstvo ni doživelo nobenega bistvenega napredka. Umetnost izdelovanja kalupov so posneli po bronastem livu, ki je bil že dolgo znan (gre za ulivanje v glinaste kalupe, ki je drago in zamudno, vendar je prednost v tem, da v večini primerov ne potrebujejo modelov, temveč, kolikor je mogoče, izdelajo kalupe s pomočjo šablon). Pri železnem livu je bila velika prednost nizka cena, saj je z njo lahko konkuriral ulivanju v bron. Za uveljavitev železolivarstva nasploh je bil pomemben korak odkritje izdelovanja kalupov v zabojih z mokrim peskom v začetku 18. stoletja, za katerega je zaslužen Anglež Darby, začetnik železarske dinastije Darbyjev.[5]

---

1 Bogate arheološke najdbe pričajo o zgodnjem pridobivanju železa in izdelovanju izdelkov na območju Dolenjske in Gorenjske; tudi za rimski imperij je bilo železo neprecenljivega gospodarskega in strateškega pomena. Posebej je slovelo noriško železo (v medicini), ki so ga izdelovali na Koroškem in Gorenjskem in je po sporočilih rimskih piscev imelo lastnosti jekla. Železarstvo je imelo pomembno vlogo tudi v času Slovanov (6. in 7. stol. n. št.); posamezne železne najdbe so bile odkrite tudi v drugih slovenskih pokrajinah. Tri tisočletja železarstva na Slovenskem, Slovenska pot kulture železa, str. 3–8.

2 Karla Oder, Tri tisočletja železarstva na Slovenskem, Slovenska pot kulture železa, Razstava Koroškega pokrajinskega muzeja Ravne na Koroškem. V: Glasnik SED 49, 2008, str. 127–130.

3 Mateja Kos, Matija Žargi: Gradovi minevajo, fabrike ostajajo, Industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem, str. 13.

4 Meta Matijevič: Nekaj iz zgodovine in tehnike železarstva. V: Železarna na Dvoru pri Žužemberku, str. 38.

5 Prav tam, str. 38–39.

Kakšen je bil v osnovi postopek izdelovanja kalupov v 19. stoletju, predstavi prispevek Mete Matijevič iz 1980. leta: *Za vse postopke, razen za ulivanje v glinaste kalupe, so potrebni modeli, ki imajo natančno podobo predmeta in so iz kovin, kamna, voska ali lesa. Livarne imajo svoja skladišča modelov, ki si jih med seboj izmenjujejo, še enostavneje je, če vzamejo izdelek neke livarne kot model (to pojasni popolnoma enake izdelke različnih livarn, ki se med sabo razlikujejo po ostrini in čistosti liva). Izdelovanje peščenih kalupov v zabojih je veliko hitrejše in cenejše od izdelovanja glinastih kalupov. Izrednega pomena pri tem postopku je dober pesek, ki mora prepuščati pline, ki se tvorijo pri ulivanju; biti mora drobno zrnat, vlažen in pomešan z glino za vezavo. Kot podlaga služi gladka lesena deska (ponekod kovinski zaboji), na katero položijo model in čezenj lesen okvir. Ves prazni prostor do roba okvira napolnijo s peskom in dobro potlačijo, na vrhu zaprejo z drugo desko in zaboj obrnejo. Ko snamejo vrhnjo desko, gleda model iz peska. Ves postopek z novim okvirom ponovijo, nato vzamejo zaboja narazen, previdno izvlečejo model, in ko zaboja ponovno spojijo, ostane v sredini prazen prostor, ki ga je izoblikoval model. To je zgolj poenostavljen opis, umetnost izdelovanja peščenih kalupov je v tem, kako model razdeliti, ne da bi pri dviganju iz kalupa poškodovali že izoblikovane peščene podobe. Od izdelka je bilo tudi odvisno, ali so uporabljali pesek ali mešanico peska in gline. Kalupe iz gline so uporabljali takrat, kadar izdelkov niso mogli odliti v zabojih s peskom (topovske in navadne cevi), voščene modele so uporabljali za odlivanje kipov, doprsij in umetniške okraske. Dokončno so izdelke obdelali s piljenjem, struženjem, z rezkanjem in brušenjem in jih zatem še počrnili z grafitom, raztopljenim katranom ali s sajami; umetniške izdelke so pogosto prevlekli s plastjo brona, posodo za kuhanje pa so na notranji strani pogosto pološčili.*[6]

Razcvet železolivarstva na Slovenskem predstavlja delovanje livarne v Železarni Dvor pri Žužemberku med leti 1795 in 1891, kjer so med drugim izdelovali tudi likalnike in podstavke za likalnike, zato jo velja podrobneje predstaviti. Raznovrstne izdelke, npr. okvirje, vratca za štedilnike, možnarje, železa za likalnike in likalnike so sicer iz sive litine ulivali tudi v livarni na Muti konec prve polovice 19. stoletja in v Gradacu blizu Metlike sredi 19. stoletja (vendar pa v zadnji omenjeni likalnikov niso izdelovali).[7]

Likalnik, lito železo, Muta?, 19. stoletje. *Koroški pokrajinski muzej.* [8]

---

6 Prav tam, str. 39–40.

7 Tri tisočletja železarstva na Slovenskem, Slovenska pot kulture železa, str. 5.
Tukaj omenimo še druge železolivarne na Slovenskem, vendar pa v nobeni niso izdelovali likalnikov ali podstavkov za likalnike. Rosthornova železarna na Prevaljah (1835–1899) je zaradi kvalitete svojih izdelkov, zlasti železniških tirnic, osi in železniških koles, ter številnih tehničnih novosti dosegla svetovni ugled, tako kot tudi na Ravnah jeklarna grofa Thurna, ki je slovela po kvalitetnem kovaškem železu in odličnem brešjanskem jeklu. Na Gorenjskem je belgijski rod Ruardov pristopil h Kranjski industrijski družbi (KID), ki je delovala med leti 1869–1945. Na Kranjskem sta sredi 19. stoletja obratovali dve livarni, v Bohinjski Bistrici in v Gradacu v Beli Krajini. Serafina Zois je leta 1847 v Bohinjski Bistrici zgradila valjarno, livarno in mehanično delavnico. Livarna je ulivala v glavnem valje in stojala za valjčna ogrodja valjarne, ki je izdelovala liste za žage in tračno železo. Na Jesenicah so bile tri livarne: jeklo livarna, siva livarna in livarna barvnih kovin. Za podatek se zahvaljujem dr. Marku Mugerliju, kustosu za zgodovino železarstva v Gornjesavskem muzeju Jesenice.
Železolivarno Gradac je 1856. ustanovil Franz pl. Fridau; ta železolivarna je bila mišljena kot topilnica za izdelavo polizdelkov za njegovo železarno v Donawitzu. Med letoma 1860 in 1870 so izdelovali izključno strelivo. Železarno Gradac je leta 1882 kupila Avstrijska montanska družba, stroje so preselili v Donawitz, proizvodne objekte pa so podrli. Žal doslej ni znan noben izdelek gradaške železarne.
Začetki železarstva v Štorah segajo v leto 1850, ko je Friedrich Bruno Andrieu, nekaj časa tudi direktor v Auerspergovi železolivarni na Dvoru, kupil od Ignacija Novaka vso premogovno posest in dobil koncesijo za ustanovitev pudlarne in valjarne; kasneje so dozidali še livarno in kovačnico s parnimi kladivi ter parnim strojem. Z mnogimi novostmi in uspešnim poslovanjem so se obdržale skozi mnoga leta. Leta 1969 so se Železarna Štore, Železarna Ravne in Železarna Jesenice povezale v Združeno podjetje Slovenske železarne, ki so se jim čez nekaj let pridružile še podjetja kovinskopredelovalne industrije. Štorsko železarsko tradicijo nadaljujejo danes samostojna podjetja, med njimi tudi Štore Steel. Tri tisočletja železarstva na Slovenskem, Slovenska pot kulture železa, str. 9, 14–19, 44. Mateja Kos, Matija Žargi: Gradovi minevajo, fabrike ostajajo, Industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem, str. 26. Spletna vira: http://zelezarski-muzej.si/novo/?p=28, http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-1UJKR1JP/5654b1f9-8c91-49bd-b5d2-3dca50a00cbf/PDF.

8 Likalnik s takšnim ščitnikom ročaja sem zasledila v katalogu poljske tovarne Neptun (J. Mintz) iz 1934. leta, kjer ga imenujejo krakovski likalnik. Za fotografijo likalnika se zahvaljujem mag. Karli Oder iz Koroškega pokrajinskega muzeja.

Železolivarna na Dvoru pri Žužemberku

Dvorska železolivarna knezov Auerspergov je bila v času med 1795 do 1891 edini večji industrijski obrat na Dolenjskem. Več kot dvajset let je obratovala kot klasična fužina, proizvodnja litega železa je še vedno potekala neposredno iz plavža, zato so lahko izdelovali le manj zahtevno blago. 1824. leta so zgradili dve kupolni peči, s pomočjo katerih so surovo železo iz plavža pretalili v lito železo, in od takrat lahko govorimo o dokončni preobrazbi klasične fužine v veliko železolivarno, ki je postala največja železolivarna južno od Alp. Bila je edina železolivarna, ki je do srede 19. stoletja obvladovala tržišče doma, na Hrvaškem in v Italiji.

Die kais. königl. privilegierte
Fürst von Auersperg'sche
Eisenwaren-Fabrik zu Hof in Krain

Laibacher Zeitung, 13. maj 1889, str. 109.
SSG.[13]

Iz popisa izdelkov konec maja 1835 je razvidno, da so poleg strojev, delov za stroje, orodja, kuhinjskega posodja, likalnikov, peči, strešnikov, nagrobnih križev, ograj in uteži, ki jih je bilo v skupnem številu štiriindevetdeset vrst, ulivali kar devetinosemdeset vrst različnih izdelkov umetniškega liva[9] za osebno, hišno in cerkveno rabo. Sem sodijo cesarsko-kraljevi grbi, nabožni in antični reliefi, mala plastika, pisalni pribor, obtežilniki, podstavki za ure, pljuvalniki, podstavki za likalnike, svečniki, nakit ipd. Večina izdelkov umetniškega liva je klasicističnih, vendar se je proti sredini devetnajstega stoletja začel uveljavljati historizem, zato ima mnogo njihovih izdelkov neogotske, neobaročne in neorokokojske slogovne prvine. Največ izdelkov umetniškega liva so izdelali po letu 1833, ko so zaposlili umetniškega modelarja Carla F. Dütscholda.[10] To se je spremenilo okrog srede 19. stol., ko so previsoki proizvodni stroški onemogočili izdelavo drobnih izdelkov umetniškega liva,[11] izdelovali pa so še vedno peči, nagrobnike, ograje, okenske mreže, pohištvo, likalnike, kuhinjsko posodje, vodnjake, poljedelske stroje in orodje, stroje za rudarstvo in fužinarstvo, vodovodne cevi, ipd.[12]

Težave s prometnimi zvezami (rudo, oglje in izdelke so vsa leta obstoja železarne do železniških postaj morali prevažati furmani), z oddaljenostjo rudišč, z rudo, ki je vsebovala premalo železa in preveč gline in drugih primesi, izguba trgov zaradi političnih dogodkov, nizka cena železa na trgu, tehnološke pomanjkljivosti... so bile vzrok, da dvorska železarna ni več zmogla tekmovati z razvitejšimi in tehnično veliko bolje opremljenimi češkimi, madžarskimi, štajerskimi in koroškimi železarnami, zato je 1. oktobra 1891 prenehala obratovati. Njeno zaprtje je bilo za Dvor in okoliške kraje velik gospodarski udarec, zaradi česar je prišlo v okolici Žužemberka tudi do povečanega izseljevanja v Ameriko.[14]

---

9 V začetku je izraz umetniški liv pomenil le drobne izdelke za hišno in cerkveno rabo (*Klein Kunstguss*), okoli srede 19. stoletja pa so poleg tega izraza uporabljali še izraz veliki umetniški liv (*Gross Kunstguss*). Sem so šteli nagrobnike, peči, ograje, vodnjake ipd.

10 Zaradi zaslug direktorja Ignatza Pantza je dvorska železarna avgusta 1836 prejela naziv *Cesarsko-kraljevsko privilegirana tovarna za lito in kovanoželezno blago kneza Auersperga – K. k privilegierte Fürst Auersperg'Guss- und Schmied- Eisen- Waren- Fabrik.* Mateja Kos, Matija Žargi: Gradovi minevajo, fabrike ostajajo, Industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem, str. 16.

11 Mateja Kos, Matija Žargi: Gradovi minevajo, fabrike ostajajo, Industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem, str. 25.

12 Matija Žargi: Železarna na Dvoru ob Krki 1795–1891, str. 81.

13 SSG – Spletno slikovno gradivo.

14 Z ukinitvijo dvorske železarne se je na naših tleh končala proizvodnja industrijsko oblikovanih izdelkov umetniškega železnega liva. Opremo in stroje sta odkupili predvsem jeseniška in štorska železarna. Mateja Kos, Matija Žargi: Gradovi minevajo, fabrike ostajajo, Industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem, str. 26.

Izbor likalnikov in podstavek za likalnik Železolivarne na Dvoru pri Žužemberku iz Dolenjskega muzeja Novo mesto[15]

Največjo zbirko izdelkov, med njimi tudi likalnikov, dvorske železarne hrani Dolenjski muzej Novo mesto,[16] zato je v nadaljevanju predstavljen izbor različnih likalnikov; na likalna železa, na oglje, s patentnim ali z olivnim zaklopom (zaklepom), z ornamenti ali brez njih. Gre za likalnike, ki se niso razlikovali od likalnikov drugih evropskih livarn (razen v čistosti liva); žal ni znano, kateri likalniki so izdelani po lastnem modelu in kateri po modelih drugih srednjeevropskih livarn – znano pa je, da so na Dvoru izdelke ulivali tudi po lastnih modelih, saj mnogi viri navajajo, da so bili v železarni zaposleni dobro šolani inženirji, arhitekti, modelarji in umetniški livarji.[17] Vsi predstavljeni likalniki so tudi brez signatur.[18]

Likalniki na likalna železa so v splošnem nekoliko starejši kot likalniki na oglje; zadnje omenjene lahko umestimo v čas ok. srede 19. stoletja in kasneje (po letu 1870), za kar govorijo leseni polkrožni, t. i. ameriški ročaji, očesne odprtine za zračenje in bogati nosilci ročajev z elementi historizma.

Nasadilni[19] likalnik (patent z ušesci), 19. stoletje. Mere: v. 15, d. 17,5 cm, *Dolenjski muzej Novo mesto*, inv. št. KZ 282-1.

Nasadilni likalnik (patent z ušesci), 19. stoletje. Takšen likalnik so uporabljali predvsem v krojaških delavnicah. Mere: v. 17, d. 16 cm, *Dolenjski muzej Novo mesto*, inv. št. KZ 192.

15 Likalniki in podstavek za likalnik so bili na ogled na razstavi *Železarna na Dvoru pri Žužemberku* v Dolenjskem muzeju Novo mesto 1980. leta. Jože Šorn, Meta Matijevič, Matija Žargi: Železarna na Dvoru pri Žužemberku, str. 82–83.

16 Izdelke so začeli zbirati v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja prav na Dvoru in v drugih krajih na Dolenjskem. Za objavo likalnikov se najlepše zahvaljujem kustosinji Majdi Pungerčar. Štirje likalniki iz muzeja so izdelki tujih livarn (niso slikovno predstavljeni), ki so jih prodajale dobro založene železnine ali trgovci preko kataloške prodaje po Evropi in drugje. Če so dvorske železolivarne imele modele njihovih likalnikov, so jih lahko izdelovale tudi same, a žal na to ne moremo zanesljivo odgovoriti. Gre za likalnik s peterokrako zvezdo (inv. št. N15 A), angleški likalnik s signaturo *Salter Silvester's patent* (inv. št. KZ 191), likalnik z neznano signaturo *FR* (inv. št. KZ 1365) in likalnik s signaturo *PT*, domnevno nemški model, proizvajalca *W. Ernst Haas & Sohn, Neuhoffnungshütte bei Sinn, Hessen-Nassau* (inv. št. KZ 2288).

17 Na Dvoru so izdelke kopirali po modelih srednjeevropskih livarn, med katerimi sta bili vodilni kraljevi livarni v Berlinu in v Gliwicah (delovali sta do konca 19. stoletja). Njune izdelke so kopirale livarne na Češkem, zlasti Blansko in Horovice, v Avstriji pa livarna Josepha Glanza na Dunaju in Gusswerk pri Mariji Zell na Štajerskem. Na Dvoru so izdelke ulivali po njihovih ilustriranih prodajnih katalogih. Domneva se, da so jih kopirali tudi po katalogih livarn v Blanskem, v Novi Bystrici in nemške livarne Wasseralfingen, ki so jih imeli na voljo v svoji knjižnici. Znano je, da so nekatere izdelke kupovali zato, da bi po njih izdelali modele, vendar so se ti modeli zaradi slabše kakovosti liva bistveno razlikovali od originalov. Matija Žargi: Železarna na Dvoru ob Krki 1795–1891, str. 112.

18 Na Dvoru so izdelke le redko signirali. Doslej sta znani dve signaturi: *Hof in Illyrien* in *Hof in Krain*. Matija Žargi: Železarna na Dvoru ob Krki 1795–1891, str. 113.

19 Izraz nasadilni likalnik so uporabljali na Dolenjskem za likalnik s snemljivim lesenim ročajem.

Nasadilni likalnik, 19. stoletje. Mere: v. 13, d. 12 cm.
Dolenjski muzej Novo mesto, inv. št. KZ 1051.

"Glanc" likalnik za likanje s sijajem iz 2. polovice 19. stoletja z oznako velikosti 11 na loputi; likalno železo manjka.
Mere: v. 15, d. 19,5 cm,
Dolenjski muzej Novo mesto,
inv. št. KZ 283-1.

Likalnik na oglje iz 2. polovice 19. stol. s patentnim zaklepom v obliki tigrove glave, s petimi stranskimi očesnimi odprtinami za zračenje in s polkrožnim ameriškim ročajem.[21]
Mere: v: 23, d. 20,5 cm,
Dolenjski muzej Novo mesto,
inv. št. KZ 1238.

Likalnik z likalnim železom ploščate oblike,[20] 19. stoletje.
Mere: v. 19, d. 19 cm.
Dolenjski muzej Novo mesto,
inv. št. KZ 188-1.

Podstavek za likalnik iz ok. sredine 19. stoletja, okrašen s perforirano rastlinsko ornamentiko, v korenu izhajajočo iz dveh centralno postavljenih delfinovih glav, ki se pri vrhu sklene v motiv palmete. Perforiran ročaj oklepajo reliefni akantovi listi.
Mere: d. 35 cm, *Dolenjski muzej Novo mesto*, inv. št. KZ 286.

[20] Likalnik z vložkom ali likalnim železom. Likalna železa so bila ploščate (trikotne) ali polkrožne oblike (v obliki govejega jezika).

[21] Likalniki s takim zaklopom so bili zelo pogosti, izdelovali so jih tudi v železolivarni v Újvidéku (danes Novi Sad).

Likalnik z likalnim železom, 19. stoletje. *Dolenjski muzej Novo mesto*, inv. št. KZ 1239.[22]

Likalnik na oglje z odprtinami za zračenje okrogle oblike (t. i. Schweizereisen) iz sredine/druge polovice 19. stoletja. *Dolenjski muzej Novo mesto*, inv. št. KZ 2290.

Likalnik z železom v obliki volovskega jezika iz sredine/druge polovice 19. stoletja. *Dolenjski muzej Novo mesto*, inv. št. KZ 1422.

Opisi in fotografije likalnikov nam dajejo vpogled v slovenske likalnike dvorske železarne, žal pa ni nobenih tiskanih cenikov z risbami izdelkov, kot so to imele druge železolivarne. Lastnik železolivarne Carlos Wilhelm Auersperg (umrl 1890. leta), sin Wilhelma kneza Auersperga zanje žal ni imel posluha, čeprav so ga vsakokratni direktorji večkrat opozarjali na to, vendar brez uspeha.[23]

Od slovenskih likalnikov iz 19. stoletja se bomo za natančnejše razumevanje izvora in razvoja likalnih pripomočkov preselili še nekoliko dlje v preteklost in pogledali nekaj najstarejših likalnih pripomočkov na različnih koncih sveta.

Likalnik za raztegovanje krajca klobuka, 19. stoletje. *Dolenjski muzej Novo mesto*, inv. št. KZ 305.

[22] Likalniki z inv. št. KZ 1239, KZ 1422, KZ 305 in KZ 2290 sicer niso bili na ogled na razstavi *Železarna na Dvoru pri Žužemberku* 1980. leta., vendar so ravno tako vsi brez signatur; ni znano, ali so izdelani po lastnem modelu ali po modelu tuje livarne; skoraj zagotovo pa so izdelek dvorske železarne.

[23] Zasledila sem podatek iz leta 1871 (v času direktorja Dobnerja), da so imeli kot novost tudi prodajni katalog; kakšen je bil in ali je morda ohranjen, pa žal nisem uspela izvedeti.

Prvi gladilni oz. likalni pripomočki iz kamna, lesa, stekla (gladilni kamni oz. gladilniki), rimska vijačna stiskalnica, kitajske ponve in korejske likalne palice

Najzgodnejša sled, ki se nanaša na pripomoček za likanje, omenja arheološko najdbo zgodnjeegipčanskega mesta Tebe iz ok. 1580 pr. n. št.. Tam so našli manjši kos lesa, na katerem so bile vidne sledi kovinskega predmeta v obliki likalnika, ki je bil morda pritrjen na les; vendar gre zgolj za domnevo, saj ni potrjeno, da gre res za likalni pripomoček.[24]

Nasprotno pa je znano za Rimljane, da so poznali vijačno stiskalnico (iz časa pisca in učenjaka Plinija, 23.–79. n. št.), ki je bila podobna stiskalnici za perilo, kot so jo uporabljali v 17. in 18. stoletju. Temu v prid govori poslikava na slopu[25] ene nekdanjih pralnic v Pompejih, ki prikazuje stiskalnico v okvirju z dvema vretenoma, s katero so pralci v starem Rimu poravnali oblačilo. Oblačilo so večkrat prepognili in ga namestili med ploščo; pred stiskanjem so v usta še zajeli vodo in ga poškropili.[26]

Poslikava slopa iz Pompejev, detajl. *Museo Archeologico Nazionale di Napoli,* inv. št. 9774. *SSG.*

V obeh navedenih primerih je šlo za hladen način glajenja, Kitajke pa so bile prve, ki so začele gladiti svoja oblačila s pomočjo ogretega pripomočka. Že v času dinastije Han (202. pr. n. št. do 220. n. št.) so na Kitajskem ugotovili, kako najpreprosteje zlikati oblačila. Za likanje so jim služili likalni pripomočki iz brona v obliki ponve. Ponev so stare Kitajke napolnile z vročo žerjavico, pomešano s peskom (za boljše ohranjanje toplote), in z njo gladile svoja svilena oblačila. Najpogosteje so tri ženske držale tkanino vsaka na svojem koncu, četrta jo je gladila s ponvijo. Čeprav je dokumentirano, da so tovrstni likalni pripomoček uporabljali predvsem na Kitajskem, pa ga srečamo tudi v drugih predelih vzhodne Azije. Večinoma so bile izdelane iz brona, medenine, bakra ali železa, zelo lepo oblikovane in bogato dekorativno okrašene z različnimi motivi ter s simboli (simboli za srečo, kitajskimi znaki, z zmaji, geometrijskimi liki itd.). Izdelovali so jih tudi v kasnejših stoletjih in z njimi likali še v začetku 19. stol. (znane so bile tudi v Grčiji).[27]

Iz Azije prihajajo tudi korejske t. i. likalne palice (kiji), s katerimi so Korejke ritmično udarjale po svojih oblačilih (oblačilo je bilo razprto po gladkem kamnu ali ovito na valjar). Tak način glajenja so poznale tudi ženske v Senegalu in na Japonskem.[28] Zvok udarjajočih palic je bil prepoznaven del njihove tradicije, simbolično pa jim je predstavljal tudi varen dom; ponekod so ga poimenovali celo "pesem radosti".

---

[24] Mariane Strobel: Alte Bügelgeräte, str. 6.

[25] Slop – navadno prosto stoječ navpičen nosilni stavbni element, zlasti pravokotnega prereza. Vir: SSKJ.

[26] Spletna vira: http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R6/6%2008%2020%20p2.htm, http://www.pompeionline.net/images-1029/image/192-pressa-per-tessuti#fwgallerytop.

[27] Manica Hartman: Pranje in likanje perila nekoč, str. 43.

[28] Znano je, da so jih uporabljali v 19. stoletju in na začetku 20. stoletja.

Korejki pri likanju s palicami iz ok. 1910,
Frank and Frances Carpenter Collection,
The Library of Congress, SSG.

Kitajski ponvi iz medenine in brona iz 18./začetka 19. stol.
Prvo krasi dragocen, umetelno izdelan ročaj iz slonovine, oblikovan v postavo Kitajca.
Mere: v. 85, d. 256, gl. 120 mm, teža 795 g, inv. št. EO 235.[29]
Druga ima preprost lesen ročaj, vendar je tudi ta ponvica lepo dekorativno okrašena s taotie motivom.[30]
Mere: v. 80, d. 245, gl. 152 mm, teža 2133 g, inv. št. EO 99.

Kitajke pri likanju s ponvijo. Detajl slike na svilo umetnika Zhang Xuana, nastale v čast kitajskemu carju Huizongu iz dinastije Song (vladal od leta 1100 do 1126).
Museum of Fine Arts Boston. SSG.

[29] Inv. št. EO označuje likalnike iz zbirke Erika Oblaka.

[30] Že staro kitajsko bronastodobno obredno posodje je bilo bogato okrašeno. Osrednji motivi so bili največkrat živalski obrazi pošasti. Gre za tako imenovane taoti motive, kjer imajo živalski obrazi večje izbuljene oči, gobec, ušesa, pogosto tudi rogove. Pod obrazom so včasih nakazane majhne prednje noge s kremplji. Po stari kitajski legendi naj bi bil Taotie eden od devetih zmajevih sinov, ki je večino časa preždel v kuhinji in kuhal okusne juhe. Nekdaj je imel tudi telo, a so mu ga bogovi odvzeli in ga tako kaznovali zaradi njegove velike požrešnosti. Taoti motiv so simbolično upodabljali na posodju, da bi opominjal ljudi pred prenajedanjem. Ta motiv je pogost tudi na kitajskih ponvicah, vendar pa tukaj pošast nima več tako grozečega videza (v zadnjih dveh stoletjih je bilo izdelanih veliko replik ponvic). Spletna vira: https://www.google.com/culturalinstitute/beta/usergallery/oQKSVMF6OpzjIA, https://www.britannica.com/art/taotie.

[31] Spletni vir: http://www.romanglassmakers.co.uk/pdffiles/linensmoothers.pdf.

Naj še omenimo, da so ljudje že pred davnimi časi ravnali oblačila z različnimi pripomočki iz kamna, lesa, kosti in stekla. Z gladkimi sploščenimi kamni, v velikosti človeške pesti (cca 6,5–8,5 cm v premeru), so pritiskali po volnenih, platnenih oblačilih in jih gladili. Preproste okrogle gladilnike iz temnega stekla ali kamna so našli arheologi v mnogih ženskih vikinških grobovih in verjetno so jih ženske uporabljale skupaj z gladilno desko oz. ploščo iz kitove kosti. Takšne gladilnike so našli predvsem v Srednji in Severni Evropi, uporabljali so jih od poznega 8. do poznega 11. stol., ponekod do začetka 15. stoletja. Gladilnike, ki so že imeli "ročaj", bili so namreč v obliki narobe obrnjene gobe, so uporabljali v kasnejših stoletjih; po doslej znanih podatkih jih poznamo že od 16. stoletja, v uporabi pa so bili nekako do prve polovice 19. stol., o čemer pričajo ohranjeni gladilniki iz stekla, lesa in marmorja v nekaterih evropskih muzejih (v Londonu, Bergnu, Stockholmu, Birminghamu in drugje).[31]

Vikinška plošča in gladilnik iz ok. 11. stoletja.
Historiska museet, Stockholm. SSG.

S podobnim lesenim gladilnikom so likali v začetku 19. stol. tudi v okolici Središča ob Dravi, o čemer govori zapis Frana Kovačiča: *Ženska noša je bila po priliki taka, kakor je še sedaj videti pri Zagorkah na Hrvaškem. Posebno ob nedeljah jih je bilo lepo videti, ko so šle v cerkev bele kakor labodi z lepo polikanimi jankami. Likale so si obleko – ne z železom, ampak z "globanjami", namreč z gladkim lesom, ki ga je obdelal strugar in je imel podobo globanje.*[32]

Gladilnik v obliki gobe
iz ok. 17. stoletja.
Stewartry Museum, Škotska. SSG.

O prvih likalnih pripomočkih priča tudi najdba, ki so jo odkrili arheologi v bližini Erevana v Armeniji, na mestu samostanske cerkve Swartnoz (porušena v potresu 952. leta). Gre za glineni pripomoček, ki je najbrž služil za likanje, in ga danes hranijo v tamkajšnjem muzeju. Datira v obdobje od 7. do 10. stol. in tako sovpada s časom, ko so bili v Severni in Srednji Evropi v uporabi gladilni kamni.
Pološčen glineni "likalnik" iz 19. stoletja s tremi velikimi odprtinami (v likalnik so dali oglje), so našli tudi v Franciji (departma Maine-et-Loire) in ga hranijo v pariškem muzeju *Musée National des arts et traditions populaires*. Iz istega časa so tudi francoske t. i. "platille" (tudi platine, platelle) – gre za izbočeno, okroglo, glineno in pološčeno likalno ploščo na treh nogah, ki so jo postavili nad žerjavico, da se je ogrela, nato pa so nanjo položili kos mokrega perila.[33]

[32] Fran Kovačič, Trg Središče, Krajepis in zgodovina, str. 12. Gladki les je imel obliko globanje – gobe. Na tak način so likale ženske v Središču ob Dravi, skoraj zagotovo pa tudi v sosednjih krajih v začetku 19. stoletja. Izraz globanja, glibanja (goba) najdemo tudi v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju iz 1894. leta, uporabljali so ga predvsem na vzhodnoštajerskem območju.

[33] Mariane Strobel: Alte Bügelgeräte, str. 30–31.

Likalniki z valovito površino za izdelovanje volančkov, naborkov, gub, rebrastih, plisiranih olepšav na oblekah

Med najstarejše likalne pripomočke sodijo še "plisirne palice" in likalniki za oblikovanje naborkov, gub... Likalno ploščo sestavljajo zaporedna rebra ali žlebički, ki omogočajo izdelavo takšnih okraskov. Likalniki te vrste so bili v uporabi že v drugi polovici 16. stoletja, ko so bila ženska (tudi moška) oblačila olepšana z mnogimi dodatki, kar je narekovala nova moda meščanskega in višjega sloja; v uporabi so bili tudi v 19. stoletju.

Manjši "plisirnik" iz druge polovice 19. stoletja sestavljen iz podstavka, zgornje plošče z utori in plisirnega valja. Na podstavku spodaj je ohranjen napis *NORTH BROS MFG CO PHILADA P. A*.[34]
Mere: v. 71, d. 175, š. 91 mm, teža 1242 g.
Širina plisirne plošče 72 x 125 mm, inv. št. EO 152.

Moda v ameriški reviji za ženske *Godey's magazine* iz 1870. leta.
SSG.

34 Ameriško podjetje *North Brothers Manufacturing Company* iz Filadelfije je izdelovalo različne pripomočke za gospodinjstvo.

Valjčni likalnik – gladilnik ali deska za likanje

"Predhodnik" likalnika je bil tudi "valjčni likalnik" (gladilnik ali deska za likanje). Valjčni likalnik – gladilnik za mrzlo likanje (lanenega) perila – je sestavljen iz lesenega valjarja in iz kosa lesa, deske. Vlažen kos platna so navili na valjar, nato pa z leseno desko po vsej njegovi dolžini pritiskali nanj in gladili tkanino; uporabljali so jih za likanje ravnih kosov blaga, predvsem za prte in rjuhe, za glajenje oblačil pa niso bili primerni. Najstarejši gladilniki so znani iz 16. stoletja in imajo vrezano letnico, kar omogoča zelo natančno datacijo.[35] Največ jih je bilo izdelanih v 17. in 18. stoletju (izdelovali so jih predvsem v številnih severno in srednjeevropskih[36] deželah, zraven tega še v Rusiji in Bosni), kasneje so bili izdelani v manjših količinah. V 20. stoletju so jih popolnoma nadomestili tako ali drugače ogrevani likalniki.

Deske so merile v širino povprečno okrog 13 cm, v dolžino okrog 66 cm in debelino okrog 2,5 cm. Zgornji del deske je največkrat dekorativno okrašen z raznorodno motiviko iz rastlinskega in živalskega sveta, srečamo pa tudi biblijske osebe, mitološka bitja, geometrijske like, pa tudi ljubezenske prizore; spodnji del deske je raven, gladek in neokrašen, saj je prišel v stik s platnom. Deske se razlikujejo glede na obliko, vzorce, linije, barvo in razporeditev krašenja ter glede na gladkost, čvrstost in vrsto lesa (najpogosteje so bile izdelane iz hrastovega, brezovega ali bukovega lesa). Večina desk ima ročaj-držaj na zgornji strani (pri kraju), ki je bližje uporabniku, druge ga imajo na drugem koncu, na sredini ali celo na obeh straneh.

Lesena deska za likanje, ročno izdelana in izrezljana.
Na zgornji površini sta izrezljana Marijin in Kristusov monogram s srcem, deska pa je okrašena tudi z letnico 1860 in rozetami. Ob straneh sta ročaja.
Družina Kranjec, Nuskova. Foto: Tomislav Vrečič. [39]

Gladilniki so nemi pripovedovalci dela neštetih rok; obdelava vsake deščice ima svojo zgodbo in pretanjenemu opazovalcu sporoča drobce o njenem izdelovalcu. Ohranjen fond gladilnikov je namreč zelo raznovrsten, med njimi najdemo primerke, nastale izpod rok preprostih ljudskih rezbarjev, na drugi strani pa kvalitetnejše izdelke veščih izučenih rezbarjev. Gladilnike so pogosto krasile tudi vrezane začetnice rezbarja (le redki rezbarji so znani), najpogosteje pa so sporočale ime in priimek dekleta, ki ji je bil gladilnik namenjen. Gladilnik je resda predstavljal dar fanta svojemu dekletu (tudi darilo za poroko), vendar ga snubec običajno ni izdelal sam, saj so nekateri prave umetnine; izdelal in okrasil ga je izkušen rezbar, ki je za to prejel plačilo, snubec je nato le v posebnem praznem polju, po navadi na levi strani, vrezal samo začetnici svoje drage.[37]

Gladilnik iz zapuščine grofov Herbersteinov iz 17. stoletja iz gradu Vurberk z bogato rezljano in polihromirano ornamentiko in figurami, ki ponazarjajo vero, upanje in ljubezen.[38]
PMPO, kulturno-zgodovinski oddelek Ptuj.

Sam Uhrdin, Allmogeinteriör med manglande kulla, 1944, olje na platno, 78,5 x 92 cm.
SSG.

35 Izdelani so bili v stari Friziji – SZ Nizozemski; najstarejši ima letnico 1544 in ga hranijo v muzeju *Zuiderzee – Enkhuizen* na Nizozemskem.

36 Severnoevropske dežele: Danska, Norveška, Švedska, Finska, Nizozemska, Litva, Latvija, Estonija in Islandija. Srednjeevropske: Nemčija, Avstrija, Madžarska, Češka, Slovaška, Poljska in Slovenija.

37 Jay Raymond: Mangle Boards of Northern Europe, str. 7–13.

38 Razkošje na podeželju. Pohištvo v ptujskem gradu. Tatjana Štefanič (ur.), Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, 2014, str. 109.

39 Fotografijo mi je prijazno posredovala kustosinja Jelka Pšajd iz Pomurskega muzeja Murska Sobota.

Monga

Iz preproste gladilne deske in valjarja se je razvila večja priprava za likanje perila, imenovana monga, ki so jo iznašli v Nemčiji v začetku 19. stoletja in so jo pri svojem delu uporabljale predvsem perice. Kako je potekalo delo z njo, lepo opisuje slovenska etnologinja Pavla Štrukelj 1958. leta (prispevek se nanaša na okolico Ljubljane): *V Bizoviku in v okolici so mongali do 50 let nazaj vse, kar ni imelo gumbov (rjuhe, brisače, prte, serviete, robce itd.). Najlepše so polikali na mongi (monga je gorenjska beseda, munga dolenjska, die Mange – priprava za likanje perila, valjar) platneno perilo. Dobilo je prav poseben lesk. V bistvu je bilo monganje osnovano samo na principu teže. Na približno meter široki in dolgi mizi sta bila postavljena dva lesena valja, nad njima pa zaboj s 50 kg težkim kamnom (ali z več kamenja), ki je močno pritiskal na valja. Tako se je monga s prenosom sile gibala sem in tja (zaboj s kamenjem so potiskali naprej in nazaj), perilo pa se je, navito na valj, lepo ravnalo. Posamezne kose perila so navijali samo na en valj, drugi je bil vedno prazen. Pri monganju je bilo delo razdeljeno. Oče in mati sta mongala, otroci pa so zgibali posamezne kose skupaj. Stranke so tako rade imele pomongano perilo, da so najraje dajale prat tistim pericam, ki so imele monge. Zato so jih imeli v Bizoviku skoraj pri vsaki hiši. Zadnjo mongo v tej vasi so razdrli in sežgali leta 1945.*[40]

Z besedo monga so poimenovali zgoraj opisano večjo pripravo za likanje perila, kot tudi manjšo pripravo (enostavna monga) za ravnanje in hkrati ožemanje perila, ki je bila sestavljena iz dveh valjev (skozi katera so vlekli perilo) in močnega okvirja. Posebno primerna je bila za likanje ravnih kosov blaga, kot so npr. rjuhe, prti, spretnejši pa so z njo zlikali tudi oblačila. Patent zanjo so naredili 1823. leta v Angliji. Ker je bila pokončna, je zavzela manj prostora, delo z njo je bilo precej lažje, zato je sčasoma nadomestila večjo mongo.[42]

Die Waschanstalt im Rauhen Hause bei Hamburg, bakrorez, 124 x 158 mm. *SSG.*[41]

[40] Pavla Štrukelj: Pranje perila v okolici Ljubljane, Slovenski etnograf 28, str. 145. Monga – priprava za mrzlo likanje pod velikim pritiskom. Vir: SSKJ. Mongo so uporabljali tudi v drugih srednjeevropskih državah.

[41] Ilustrierter Kalender für 1848, Jahrbuch der Ereignisse, Leipzig, 1848, str. 137.

[42] http://www.oldandinteresting.com/box-mangles.aspx.

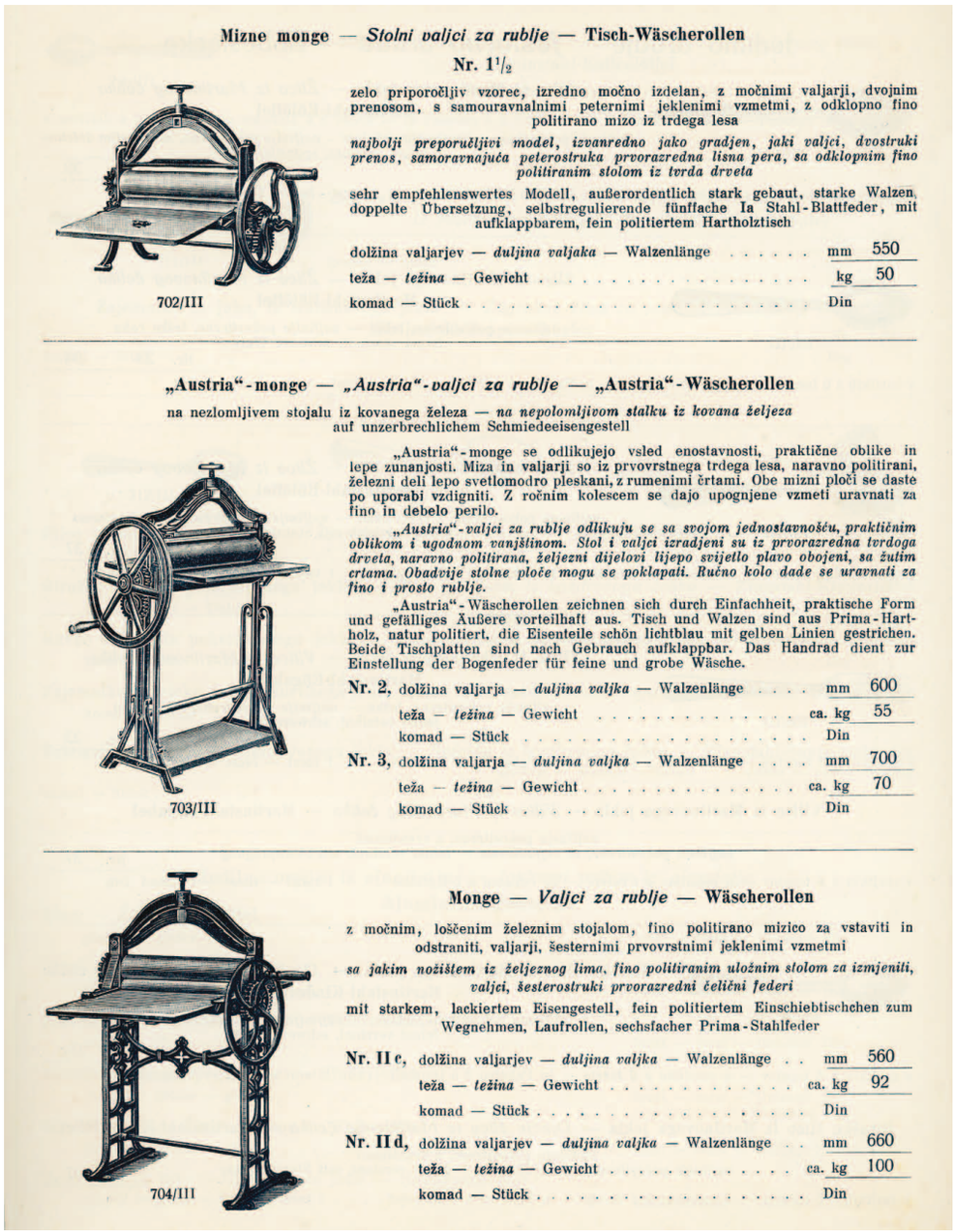

Mizne monge — *Stolni valjci za rublje* — Tisch-Wäscherollen

Nr. 1½

zelo priporočljiv vzorec, izredno močno izdelan, z močnimi valjarji, dvojnim prenosom, s samouravnalnimi peternimi jeklenimi vzmetmi, z odklopno fino politirano mizo iz trdega lesa

najbolji preporučljivi model, izvanredno jako građjen, jaki valjci, dvostruki prenos, samoravnajuća peterostruka prvorazredna lisna pera, sa odklopnim fino politiranim stolom iz tvrda drveta

sehr empfehlenswertes Modell, außerordentlich stark gebaut, starke Walzen, doppelte Übersetzung, selbstregulierende fünffache Ia Stahl-Blattfeder, mit aufklappbarem, fein politiertem Hartholztisch

702/III

dolžina valjarjev — *duljina valjaka* — Walzenlänge	mm	550
teža — *težina* — Gewicht	kg	50
komad — Stück	Din	

„Austria"-monge — *„Austria"-valjci za rublje* — „Austria"-Wäscherollen

na nezlomljivem stojalu iz kovanega železa — *na nepolomljivom stalku iz kovana željeza*
auf unzerbrechlichem Schmiedeeisengestell

„Austria"-monge se odlikujejo vsled enostavnosti, praktične oblike in lepe zunanjosti. Miza in valjarji so iz prvovrstnega trdega lesa, naravno politirani, železni deli lepo svetlomodro pleskani, z rumenimi črtami. Obe mizni plošči se daste po uporabi vzdigniti. Z ročnim kolesčem se dajo upognjene vzmeti uravnati za fino in debelo perilo.

„Austria"-valjci za rublje odlikuju se sa svojom jednostavnošću, praktičnim oblikom i ugodnom vanjštinom. Stol i valjci izradjeni su iz prvorazredna tvrdoga drveta, naravno politirana, željezni dijelovi lijepo svijetlo plavo obojeni, sa žutim crtama. Obadvije stolne ploče mogu se poklapati. Ručno kolo dade se uravnati za fino i prosto rublje.

„Austria"-Wäscherollen zeichnen sich durch Einfachheit, praktische Form und gefälliges Äußere vorteilhaft aus. Tisch und Walzen sind aus Prima-Hartholz, natur politiert, die Eisenteile schön lichtblau mit gelben Linien gestrichen. Beide Tischplatten sind nach Gebrauch aufklappbar. Das Handrad dient zur Einstellung der Bogenfeder für feine und grobe Wäsche.

703/III

Nr. 2,	dolžina valjarja — *duljina valjka* — Walzenlänge	mm	600
	teža — *težina* — Gewicht	ca. kg	55
	komad — Stück	Din	
Nr. 3,	dolžina valjarja — *duljina valjka* — Walzenlänge	mm	700
	teža — *težina* — Gewicht	ca. kg	70
	komad — Stück	Din	

Monge — *Valjci za rublje* — Wäscherollen

z močnim, loščenim železnim stojalom, fino politirano mizico za vstaviti in odstraniti, valjarji, šesternimi prvovrstnimi jeklenimi vzmetmi

sa jakim nožištem iz željeznog lima, fino politiranim uložnim stolom za izmjeniti, valjci, šesterostruki prvorazredni čelični federi

mit starkem, lackiertem Eisengestell, fein politiertem Einschiebtischchen zum Wegnehmen, Laufrollen, sechsfacher Prima-Stahlfeder

704/III

Nr. II c,	dolžina valjarjev — *duljina valjka* — Walzenlänge	mm	560
	teža — *težina* — Gewicht	ca. kg	92
	komad — Stück	Din	
Nr. II d,	dolžina valjarjev — *duljina valjka* — Walzenlänge	mm	660
	teža — *težina* — Gewicht	ca. kg	100
	komad — Stück	Din	

Različne vrste mong je v svojem katalogu 1926. leta oglaševal in prodajal trgovec Daniel Rakusch iz Celja.
Muzej novejše zgodovine Celje.[43]

[43] Za posredovanje kataloga in slikovnega gradiva se zahvaljujem kustosinji Mariji Počivavšek.
Tukaj namenimo še nekaj besed zgodovini kataloške prodaje, ki se je v svetu začela pojavljati leta 1872 v Ameriki, kasneje, leta 1887, pa sta Kastner in Öhler v Avstriji začela razpošiljati prve evropske kataloge. V nekdanji Jugoslaviji sta bili vsaj dve trgovini, ki sta kataloško prodajali tudi likalnike. Prva je bila last trgovca z železnino Daniela Rakusche, ki ni bila znana le v Celju, ampak je bila ena večjih v tem delu Evrope (delovati je začela 1814. leta); prodajali so železnino, gradbeni material, kmečko orodje, pa tudi predmete za gospodinjstvo in notranjo opremo. Svoje izdelke so preko kataloške prodaje razpošiljali trgovcem Avstro-Ogrske in pozneje Jugoslavije. Precej izdelkov so uvažali iz Avstrije in Češkoslovaške, vendar je bilo več kot 80 % prodajnega blaga domačega izvora. Elizabeta Stermecki, Rudolf Stermecki in njegov vpliv na razvoj trgovine v Celju, raziskovalna naloga, OŠ Lava, 2013, in Špela Kuralt, Prazna celjska izložbena okna odslej z muzejskimi eksponati, Delo, maj 2014.
Drugi je bil trgovec Rudolf Stermecki, ki je odprl svojo trgovino v Celju 1905. leta, šest let kasneje je začel kataloško prodajo in bil gleda tega prvi v jugovzhodni Evropi. Kot pionir kataloške prodaje je pomembno vplival na modernizacijo trgovine v državi, pri čemer velja omeniti, da so svoje kataloge pošiljali po vsej Jugoslaviji, zato so izhajali tudi v srbohrvaškem jeziku. Največja in najmodernejša veleblagovnica na Slovenskem se je pred drugo svetovno vojno (zaposlovala je skoraj tristo ljudi) lahko primerjala s trgovinami evropskih mest; v obdobju med obema vojnama je postal eden največjih trgovcev v Jugoslaviji. Veleblagovnica je bila v tridesetih letih opremljena po takrat najsodobnejših poslovnih standardih; na tri tisoč kvadratnih metrih so bile manufaktura, modna in galanterijska trgovina, tovarna konfekcije in razpošiljalnica za prodajo po pošti. Letno je tiskal spomladansko-poletni in jesensko-zimski katalog, naklade pa so dosegale tudi 130 tisoč izvodov (najvišje nakladni časopis tistega časa Slovenec je dosegal 30 tisoč izvodov). Znal je odlično komunicirati z mediji in s kupci, saj so lahko ti naročali brezplačni katalog "krasno ilustrovanega cenika z več kot tisoč predmeti in slikami". Janez Damjan, Žarko Lazarevič: Celjski trgovec Rudolf Stermecki je zrasel zaradi svoje inovativnosti. V jugovzhodni Evropi je bil prvi, ki je začel kataloško prodajo, Manager, april 2011.
Veletrgovca z železnino v Celju sta zraven omenjenih bila še Josip Jagodič in Peter Majdič (zadnji lastnik Merkurja, ki ga je ustanovil l. 1901). Veliko izdelkov je Majdič izvažal iz Avstrije, s Češkoslovaške, z Madžarske in iz Francije. Med trgovinami z železnino omenimo še ljubljansko trgovino Schneider &Verovšek, ki je izšla iz manjše trgovine s kolonialnim in železninarskim blagom. Uveljavila se je kot specializirana trgovina z železnino, gradbenim materialom in raznimi stroji za obrt in poljedelstvo ter bila med največjimi te stroke v državi. Po prvi svetovni vojni je delovalo še veliko trgovsko podjetje z železnino Pinter & Lenard, Maribor. Marija Počivavšek, En gros & en detail, Trgovina v Sloveniji do druge svetovne vojne: trendi, strukture, prakse, Zgodovinsko društvo Celje, 2012, str. 225, 229, 143, 181.

Stiskalnica za perilo

Omenimo tudi stiskalnico za perilo, ki je delovala na principu vrtenja vretena, povezanega z zgornjo ploščo stiskalnice. Platno so vstavili med zgornjo in spodnjo ploščo, ga skrbno prepognili in nato z vrtenjem vertikalnega vretena s pomočjo vijaka uravnavali pritisk na platno ter ga pustili v takšni stiskalnici tudi do dvanajst ur. Stiskalnice so imele v spodnjem delu pogosto predale, in tako so bile priročne tudi kot komode za shranjevanje perila. Večkrat so bile tudi bogato okrašene in so predstavljale čudovit kos pohištva, s katerim so se lahko predvsem plemiči, višji sloji meščanstva in duhovščina hvalili ob svojih obiskih; običajno so stale v sprednjem delu hiše ali blizu jedilne mize. Uporabljali so jih predvsem za ravnanje, glajenje namiznih prtov in prtičkov, ki so bili po stiskanju gladki, brez gub, imeli so majhen lesk; večkrat so s stiskanjem naredili tudi lepo poudarjene naborke. Znane so bile predvsem v Evropi in Ameriki, kjer so jih uporabljali nekako od začetka 17. in v prvi polovici 18. stoletja. Tu je treba omeniti, da je bil hišni tekstil v 17. stoletju (oblačila, prti...) zelo pomemben del hišnega imetja, zato so služabnice in dekle, dostikrat tudi same gospodinje, namenile posebno skrb prav glajenju oblačil in hišnega tekstila.[44]

Likalniki iz enega kosa železa z železnim ročajem

Prve likalnike v obliki ladjice, torej v obliki, kot so še danes, so začeli izdelovati kovači že v 15. stoletju. Da so jih lahko uporabili, so jih segreli neposredno na ognju (žerjavici). Likalnik je bil dovolj ogret takrat, ko je kapljica vode, ki so jo kanili na likalnik, izhlapela. Tudi ročaj je bil železen, zato so ga ovijali z blagom, da so ga lahko prijeli. Ker so bili v celoti iz (kovanega) železa, so bili precej težki, tehtali so od 2,5 do 11 kg. Zaradi svoje oblike in teže so jih uporabljali predvsem krojači, katerih likalnike bomo podrobneje spoznali v nadaljevanju.

V 17. in 18. stoletju so prihajali v uporabo votli likalniki. Po obliki sta se v 17. stoletju uveljavila ploščat in škatlast likalnik. Ploščati so bili različno težki, težji za močne tkanine, lažji za finejše.[45]

[44] Mariane Strobel: Alte Bügelgeräte, str. 10. Robert James Forbes: Studies in Ancient Technology: The Fibres and Fabrics of Antiquity, str. 95. Spletni vir: http://www.oldandinteresting.com/screw-linen-press.aspx.

[45] Slovenski etnološki leksikon, str. 285.

Razvoj likalnikov.[46]

[46] Manica Hartman: Pranje in likanje perila nekoč, str. 51.

Likalniki na likalna železa

Eden najstarejših datiranih likalnikov te vrste je iz leta 1644 in ga hranijo v kulturnozgodovinskem muzeju *Kulturgeschichtliches Museum Osnabrück* v Nemčiji. Izdelan je iz medenine, ročaj ima obliko dveh delfinov, pokrov pa je okrašen z rastlinsko motiviko. Starejši od omenjenega je likalnik na oglje, katerega pokrov krasijo krona in grb Elizabete Amalije Magdalene (grofica Porenja in vojvodinja Bavarske) ter letnica 1633. Ob straneh ga krasijo lovski motivi, na zadnji strani pa je lep motiv vprežene kočije in kočijaža z vihtečim bičem.[47]

Običajno so v ognjišče hkrati dajali več likalnih železa, tako so lahko ohlajena železa sproti zamenjevali z vročimi in likali brez čakanja, da se železa spet ogrejejo – od tod tudi pregovor, da ima nekdo več železa (žezel) v ognju. Plošče, ki so jih vstavljali v likalnik, so bile dveh oblik. Prve so bile trikotne oblike (spredaj koničaste in zadaj ravne), druge so bile v obliki govejega, volovskega jezika. Likalnikom, v katere so dajali vročo ploščo (kovani vložek, likalno železo), so rekli tudi likalnik "na štohl, štagl", ponekod so zanj uporabljali tudi izraz tibla.[48] Tiblo omenja tudi sestavek o perilu iz Nauka o gospodinjstvu iz 1880. leta.

Ako se s kuhanim skrobom skrobi, to se najprej perilo osuši, zatem skrobi, v mrzlej vodi namoči, izžme in malo posuši. Z mrzlim skrobom se še vlažno perilo poskrobi, in v polu uri zatem gladi (tibla). Manj dela je po poslednjem načinu.

Likavnik (tibla) ne sme biti prevroč, da perila ne osmodimo. Likati (tiblati) ne smemo pri luči, nego podnevi.[49]

Likalniki z likalnimi železi trikotne oblike

Odprtino, v katero so vstavili likalno železo, so lahko zaprli s samostojnim snemljivim drsnikom, z drsnikom (zapiralom) z ročico ali s šarnirjem.[50] Ohišje likalnika je bilo iz kovanega ali litega železa, jekla, bakra ali medenine; bodisi brez okrasja ali bogato okrašeno z rastlinskimi, s figuralnimi ali heraldičnimi motivi, pogosto z monogramom. Ročaj je bil lesen (stružen), pritrjen oz. privit na preprost ali umetelno izdelan nosilec v obliki stebra – balustra, delfina, morske deklice..., zaradi česar so mnogi prave umetnine. Najlepši likalniki te vrste izhajajo iz Nemčije, predvsem iz Nürnberga[51] in z Danske in so iz 18. stoletja. Ker gre za redke unikate, jih lahko občudujemo žal zgolj v muzejih.

Z rastlinsko vitico bogato ornamentiran likalnik iz medenine krasita polnoplastični figuri morskih siren, ki nosita držalo. Umetnina je izdelek nürnberškega mojstra iz 1721. leta, kar potrjuje signatura *ES 1721 – KECHEL* (Andreas Köchel). *Germanisches Nationalmuseum Nürnberg,* inv. št. HG493. *SSG.*

---

47 Mariane Strobel: Alte Bügelgeräte, str. 34.

48 "Štohl" – žareč, vroč železni vložek za likalnik. Skoraj po vsej Avstriji so takšne likalnike na likalna železa imenovali "Stagleisen", v drugih nemško govorečih deželah so jih imenovali "Kasteneisen, Bolzeneisen". Pri nas se je ponekod uporabljala nemška popačenka "na štohl" oziroma "na štagl", kar je razumljivo, glede na majhno oddaljenost Slovenije in Avstrije.

49 I. Lapajne: Nauk o gospodinjstvu, 1880. Tibla je izraz za likalnik, ki se je uporabljal na vzhodnem Štajerskem v času izdaje Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja (1894), tako tudi izraz tiblati oz. likati. Spletni vir: http://bos.zrc-sazu.si/c/PL/neva.exe?name=pl&expression=tibla&hs=1.
Kasneje, v prvi in drugi polovici 20. stoletja, se je v Prlekiji izraz tibla nanašal na likalnik na likalno železo, ponekod na likalnik na oglje, drugje na likalnik iz večjega kosa železa, ki so ga segreli v peči ali na štedilniku; mnogi tega izraza ne poznajo. Druga poimenovanja za likalnik, ki se uporabljajo v Prlekiji in tudi drugod po Sloveniji v današnjem času, so peglajzl, peglajzn, peglajzel, pegla. Manica Hartman: Pranje in likanje perila nekoč, str. 46.

50 Šarnir je priprava iz dveh nerazstavljivo povezanih ploščic, pritrjenih vsaka na svoj del, ki omogoča zapiranje, odpiranje. Vir: SSKJ.

51 Cvetoče trgovsko mesto, ki od konca 15. stol. naprej predstavlja sedež nemške renesanse.

Likalniki so imeli lesen ročaj; če je bil železen, so ga ovili z usnjem ali s krpo. Šarnir in snemljiv drsnik sta bila običajna predvsem pri likalnikih iz 18. stoletja.

Likalniki z drsnikom z ročico so ostajali priljubljeni tudi v prvi polovici 19. stoletja; to je obdobje, ki ga je zaznamoval srednjeevropski meščanski umetnostni bidermajer. T. i. bidermajerski likalniki so imeli medeninasto ohišje, značilen drsnik z ročico, vrh katere je bil ponekod okrogel, želodu podoben okras; bili so v velikosti od 1 do 12 (oznaka na drsniku).[52]

V Nemčiji in Avstriji, kjer so jih izdelovali, so bili v 19. stoletju najpogostejša vrsta likalnikov;[53] priljubljeni so bili tudi pri nas, uporabljali so jih še v prvi polovici 20. stoletja.

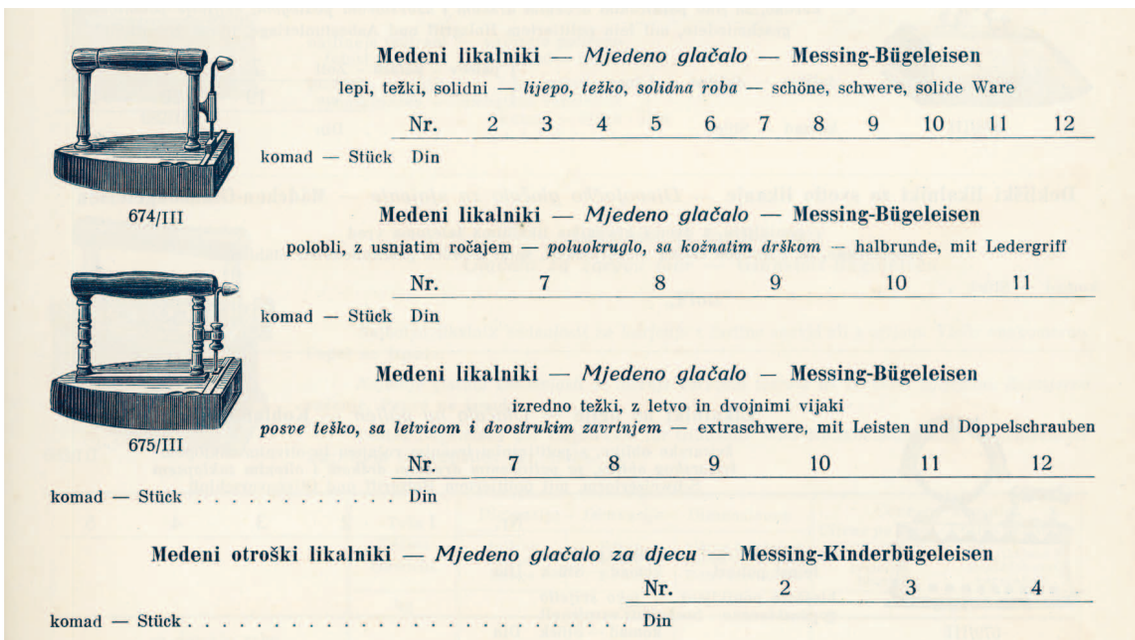

674/III

Medeni likalniki — *Mjedeno glačalo* — **Messing-Bügeleisen**

lepi, težki, solidni — *lijepo, težko, solidna roba* — schöne, schwere, solide Ware

Nr.	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
komad — Stück Din											

675/III

Medeni likalniki — *Mjedeno glačalo* — **Messing-Bügeleisen**

polobli, z usnjatim ročajem — *poluokruglo, sa kožnatim drškom* — halbrunde, mit Ledergriff

Nr.	7	8	9	10	11
komad — Stück Din					

Medeni likalniki — *Mjedeno glačalo* — **Messing-Bügeleisen**

izredno težki, z letvo in dvojnimi vijaki

posve teško, sa letvicom i dvostrukim zavrtnjem — extraschwere, mit Leisten und Doppelschrauben

Nr.	7	8	9	10	11	12
komad — Stück . . . . . Din						

Medeni otroški likalniki — *Mjedeno glačalo za djecu* — **Messing-Kinderbügeleisen**

Nr.	2	3	4
komad — Stück . . . . . Din			

"Medeni" likalniki. Katalog trgovca Daniela Rakuscha iz 1926. leta, Celje, str. 125.
Muzej NO Maribor. [54]

Likalnik z lepo starostno patino z oznako 4 in ohranjenim "štohlom". Gre za prvi likalnik, ki ga je zbiratelj pridobil 1967. leta in je dar družine Kegel iz okolice Lenarta. Mere: v. 136, d. 155, gl. 86 mm, teža 1182 g, inv. št. EO 1.

Likalnik s šarnirjem.
Mere: v. 158, d. 190, gl. 92 mm, teža 2571 g, inv. št. EO 16.

[52] Erik ima likalnike z vsemi oznakami, od najmanjše do največje velikosti, od 1 do 12.

[53] Teža likalnikov v nadaljevanju je podana z likalnim železom; brez tega podatka v primerih, ko ni ohranjeno.

[54] Za posredovanje kataloga iz Muzeja NO Maribor se zahvaljujem direktorici dr. Aleksandri Berberih Slana.

Bidermajerski likalniki (od desne proti levi).
Likalnik z oznako 5. Mere: v. 132, d. 162, gl. 92 mm, teža 1753 g, inv. št. EO 18.
Likalnik z oznako 7. Mere: v. 157, d. 192, gl. 89 mm, teža 2094 g, inv. št. EO 27.
Likalnik z oznako 8 in ročajem, oblečenim v usnje, je najtežji med bidermajerskimi likalniki. Mere: v. 166, d. 202, gl. 107 mm, teža 4680 g, inv. št. EO 4.
Likalnik z oznako 6. Mere: v. 145, d. 181, gl. 94 mm, teža 2085 g, inv. št. EO 17.

Vročo likalno železo so vstavili v likalnik s posebnimi kleščami (pogosto s "širhaklom")[55] ali so ga prijeli s krpo, da se niso opekli. Pomembno je bilo, da so bila železa primerne velikosti in so zapolnila notranjost likalnika, saj železo v likalniku ni smelo drseti (to bi otežilo likanje). Likalniki so imeli v notranjosti tudi ulit ali pritrjen grelec, ki je služil kot podlaga za likalno železo. Grelec je imel običajno obliko spirale ali bil ulit v vzdolžna, prečna, pravokotna ali kvadratno potekajoča rebra oz. utore. Nekateri grelci so bili dekorativno okrašeni z rastlinskimi vzorci, začetnicami imen proizvajalcev. Razlikovali so se glede na obliko likalne površine, običajno so bili spredaj koničaste ali polkrožne oblike; posebnost so likalniki v obliki kaplje (solze), značilni za Frizijo na Nizozemskem.

Naslovnica Naša gospodinja,
Glasilo slovenskih gospodinj in deklet, Ljubljana, 25. maj 1911.
SSG.

Prvi z leve, preprost belgijski? likalnik brez likalnega železa. Mere: v. 140, d. 139, gl. 89 mm, teža 1265 g, inv. št. EO 167.
Drugi z leve, domnevno francoski likalnik, iz ok. 1880, s signaturo *G. ERICSSON No. 1*. Mere: v. 147, d. 168, gl. 103 mm, teža 1829 g, inv. št. EO 174.
Drugi z desne, nemški? likalnik s ščitom za roko, iz 19./20. stol. Mere: v. 155, d. 200, gl. 113 mm, teža 2005 g, inv. št. EO 166.
Prvi z desne, likalnik brez likalnega železa. Mere: v. 156, d. 143, gl. 116 mm, teža 825 g, inv. št. EO 182.

55 Širhakel – grebljica za žerjavico.

Likalniki z likalnim železom v obliki govejega jezika

Skoraj povsod po Evropi razširjeni in izjemno priljubljeni so bili likalniki, v katere so vstavljali likalna železa v obliki volovskega (govejega) jezika.[56] To so bili likalniki za likanje z leskom (imenovani tudi *likalniki za svetlo likanje, glonc, glanz likalniki*).[57]
Likalna železa so bila iz kovanega železa; iz gusa, litega železa, niso bila primerna, ker so se začela hitro luščiti. Likalniki so bili ozki, dolgi ter spredaj polkrožne oblike. Za zapiranje odprtine na zadnji strani likalnika je služil največkrat loputi podoben element. Imeli so lesen ali železen ročaj (železen ročaj so pogosto ovili z usnjem ali blagom). Leseni ročaj je bil spredaj oblikovan privzdignjeno v obliki ptičjega kljuna (značilno za Vestfalijo), železni ročaj pa je bil včasih v obliki traku (trakast ročaj).
Dostikrat so bili likalniki tudi fino polirani (dekorativno ponikljani), zaradi česar so dobili visok sijaj – ta trend je prihajal v modo (v Evropi) v zadnji četrtini 19. stoletja.[58] Nekateri likalniki so imeli na ročaju tudi azbestno podlago, ki je varovala pred opeklinami.[59]

Likalniki za svetlo likanje
***Glačalo za sjajenje* — Glanzbügeleisen**

liti, z lesenim držajem, fino polirani
ljevano, sa drvenim drškom, fino polirano — gegossene, mit Holzgriff, fein poliert

676/III

dolžina — *duljina* — Länge cm 19 20 21
komad — Stück . . . . . Din
ponikljani — *poniklovano* — vernickelte
komad — Stück . . . . . Din

Likalniki za svetlo likanje
***Glačalo za sjajenje* — Glanzbügeleisen**

liti, z lesenim držajem, z upognjeno pločo proti vročini, ponikljani
ljevano, sa drvenim drškom i povinutom zaštitnom pločom za ruku, poniklovano
gegossene, mit Holzgriff und gebogener Handschutzplatte, vernickelt

677/III

dolžina — *duljina* — Länge cm 19 20 21
komad — Stück . . . . . Din

Likalniki za svetlo likanje
***Glačalo za sjajenje* — Glanz-Bügeleisen**

kovani, s fino politiranim lesenim ročajem in azbestno podlogo, zelo fino ponikljani
kovano, sa fino politiranim drvenim drškom i azbestovom podlogom, najfinije poniklovano
geschmiedete, mit fein politiertem Holzgriff und Asbestunterlage, feinst vernickelt

678/III

dolžina — *duljina* — Länge . . . . palcev - *palaca* - Zoll 7 7½ 8
cm 19 20 21
komad — Stück . . . . . Din

Dekliški likalniki za svetlo likanje — *Djevojačko glačalo za sjajenje* — Mädchen-Glanzbügeleisen

ponikljani, z dvema kovanima likalnima železoma vred
poniklovano, sa 2 kovana čelika — vernickelt, samt 2 Stück geschmiedeten Stählen

komad — Stück . . . . . Din

Likalniki za likanje z leskom
v Rakuschevem katalogu 1926. leta, str. 125, 126.
Muzej novejše zgodovine Celje.

"Glonc" likalniki so bili spredaj rahlo zaobljeni, da ne bi ženske ob pritiskanju, glajenju zmečkale perila. Prtičke, prte, péče, spodnja ženska krila, moške srajce in ovratnike so najprej prepojile s škrobovo raztopino, da so dosegle večjo trdoto tkanine, nato so jo zlikale. Škrobljenje oblačil je bilo priljubljeno zlasti konec 19. in še dolgo v 20. stoletju, prav zato so izdelovali posebne *likalnike za sijajno likanje* in tudi običajni likalniki, namenjeni za to opravilo, so bili zaobljeni. *Za likanje so perice imele tri vrste likalnikov: likalnik na žerjavico, likalnik na železo in glonc-likalnik. Poseben je bil glonc-likalnik, ki je bil precej ozek in visok ter je imel na eni strani zaokrožen rob, ker so z njim gladile ovratnike moških srajc. Večkrat se je na likalniku nabral škrob, ki so ga odstranile z voskom.*[60]

[56] V nemško govorečih deželah so jih imenovali "Ochsenzunge".

[57] V katalogu trgovca Daniela Rakuscha so jih oglaševali pod zaporedno št. 676/III, 677/III in 678/III.

[58] Nikljanje je razširjena dekorativna galvanska prevleka, ki zraven lepega videza in korozijske zaščite zagotavlja tudi odpornost na obrabo in povišane temperature. Običajno je prek nje nanesena še tanka prevleka kroma. Spletni vir: http://www.zlindra.com/storitve/nikljanje.

[59] Azbest je postal zelo priljubljen konec 19. stoletja predvsem zaradi negorljivosti, odpornosti na toploto in cenovne dostopnosti.

[60] Pavla Štrukelj, Pranje perila v okolici Ljubljane, Slovenski etnograf 28, str. 146.

Likalna železa, katalog Rakusch, 1926, Celje, str. 124.
Muzej NO Maribor.

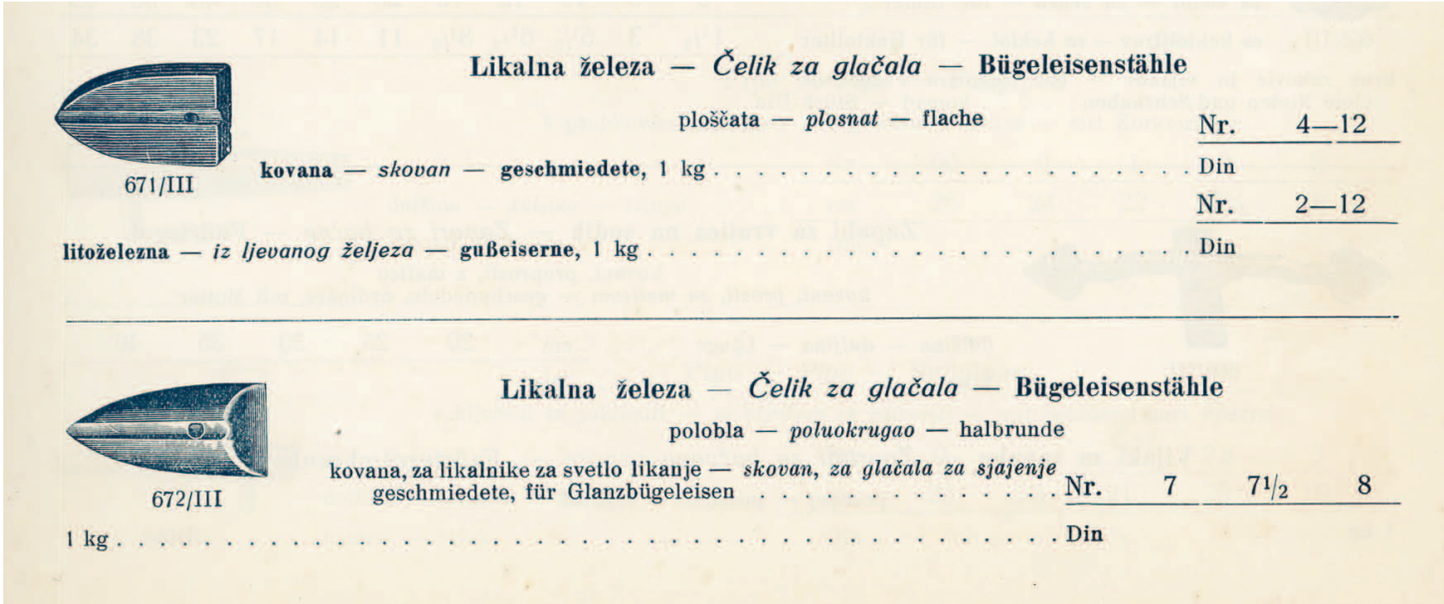

Likalna železa — *Čelik za glačala* — Bügeleisenstähle

ploščata — *plosnat* — flache

671/III

kovana — *skovan* — geschmiedete, 1 kg . . . . . Nr. 4—12 Din

litoželezna — *iz ljevanog željeza* — gußeiserne, 1 kg . . . . . Nr. 2—12 Din

Likalna železa — *Čelik za glačala* — Bügeleisenstähle

polobla — *poluokrugao* — halbrunde

672/III

kovana, za likalnike za svetlo likanje — *skovan, za glačala za sjajenje*
geschmiedete, für Glanzbügeleisen . . . . . Nr. 7 7½ 8

1 kg . . . . . Din

Nemški likalniki.
Prvi z leve, morda otroški likalnik, brez likalnega železa s t. i. ameriškim ročajem.
Mere: v. 130, d. 139, gl. 50 mm, teža 565 g, inv. št. EO 120.
Drugi z leve, brez "štohla".
Mere: v. 129, d. 137, gl. 51 mm, teža 1080 g, inv. št. EO 121.
Drugi z desne, likalnik z nenavadnim (neoriginalnim) lesenim ročajem.
Mere: v. 180, d. 195, gl. 86 mm, teža 3547 g, inv. št. EO 48.
Prvi z desne, likalnik brez likalnega železa, z oznako 2 na loputi.
Mere: v. 141, d. 148, gl. 65 mm, teža 769 g, inv. št. EO 177.

Likalnika, bogata z rastlinsko ornamentiko.
Levi likalnik ima bogato okrašen ščitnik ročaja; takšen likalnik hrani tudi Koroški pokrajinski muzej.[61]
Mere: v. 185, d. 210, gl. 90 mm, teža 3634 g, inv. št. EO 102.
Desni likalnik ima bogato okrašeno ohišje z rastlinsko ornamentiko, manjši, vertikalni rastlinski okras, pa se nadaljuje vse do lesenega ročaja.
Mere: v. 188, d. 268, gl. 98 mm, teža 4481 g, inv. št. EO 242.

Likalniki iz 19./20. stol. z vestfalijskim ročajem.
Prvi z leve, s preprostim ščitnikom za roke.
Mere: v. 172, d. 210, gl. 84 mm, teža 3293 g, inv. št. EO 94.
Drugi z leve, brez posebnosti.
Mere: v. 143, d. 150, gl. 57 mm, teža 1347 g, inv. št. EO 237.
Drugi z desne, z nekoliko drugačnim vestfalijskim ročajem.
Mere: v. 168, d. 200, gl. 105 mm, teža 2785 g, inv. št. EO 168.
Prvi z desne, s preprostim ščitnikom za roke.
Mere: v. 183, d. 200, gl. 89 mm, teža 1468 g, inv. št. EO 207.

Levo, likalnik s t. i. renskim ročajem.
Mere: v. 132, d. 191, gl. 69 mm, teža 1720 g, inv. št. EO 173.
Desno, t. i. "Berlinereisen" z likalnim železom v obliki govejega jezika.
Mere: v. 162, d. 261, gl. 87 mm, teža 3469 g, inv. št. EO 100.

Likalnika s trakastim ročajem.
Za lažje likanje so ročaj ovili s krpo; ta likalnik ima oznako 7 (7 palcev ustreza dolžini cca 19 cm).
Mere: v. 147, d. 189, gl. 97 mm, teža 1632 g, inv. št. EO 28.
Drugi likalnik hrani oznako 10. Mere: v. 168, d. 202, gl. 117 mm, teža 3888 g, inv. št. EO 244.

[61] Morda gre za slovenski likalnik livarne na Muti iz ok. 1860. leta, morda pa je izdelek poljske tovarne Neptun iz prve polovice 20. stol.

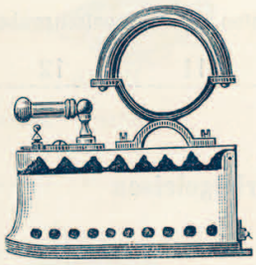

679/III

Likalniki na oglje — *Glačalo na ugljen* — Kohlenbügeleisen

švicarske oblike, s politiranim lesenim ročajem in olivnim zaklopom
švicarskog oblika, sa politiranim drvenim drškom i olivnim zaklopcem
Schweizerform, mit politiertem Holzgriff und Olivenverschluß

	Nr.	1	2	3	4	5
najfineje polirani — *najfinije polirano* feinst poliert . . komad — Stück	Din					
bleščeče ponikljani — *jako svijetlo poniklovano* - hochglanz vernickelt komad — Stück	Din					

680/III

Likalniki na oglje — *Glačalo na ugljen* — Kohlenbügeleisen

švicarske oblike, s politiranim lesenim ročajem in patentnim zaklopom
švicarskog oblika, sa politiranim drvenim drškom i patentnim zaklopcem
Schweizerform, mit politiertem Holzgriff und Patentverschluß

	Nr.	2	3	4	5
najfineje polirani — *najfinije polirano* feinst poliert . . . komad — Stück	Din				
bleščeče ponikljani — *jako svijetlo poniklovano* — hochglanz vernickelt komad — Stück	Din				

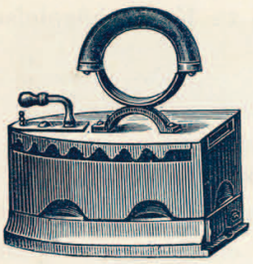

681/III

Likalniki na oglje — *Glačalo na ugljen* — Kohlenbügeleisen

z očesi, s politiranim lesenim ročajem in olivnim zaklopom
sa očima, sa politiranim drvenim drškom i olivnim zaklopcem
mit Augen, mit politiertem Holzgriff und Olivenverschluß

	Nr.	2	3	4	5
najfineje polirani — *najfinije polirano* feinst poliert . . . komad — Stück	Din				
bleščeče ponikljani — *jako svijetlo poniklovano* — hochglanz vernickelt komad — Stück	Din				

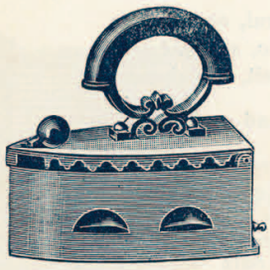

682/III

Likalniki na oglje — *Glačalo na ugljen* — Kohlenbügeleisen

z očesi, s politiranim lesenim ročajem in patentnim zaklopom
sa očima, sa politiranim drvenim drškom i patentnim zaklopcem
mit Augen, mit politiertem Holzgriff und Patentverschluß

	Nr.	2	3	4	5
najfineje polirani — *najfinije polirano* feinst poliert . . . komad — Stück	Din				
bleščeče ponikljani — *jako svijetlo poniklovano* — hochglanz vernickelt komad — Stück	Din				

Likalniki na oglje, katalog Rakusch, 1926, Celje, str. 124.
Muzej NO Maribor.

Likalniki na oglje

Proti sredini in v drugi polovici 19. stoletja je ogrevan kos železa zamenjala žerjavica. Likalniki na oglje so imeli na zgornji strani pokrov, ki se je odpiral navzgor – od spredaj nazaj. Izdelani so bili iz kovanega, najpogosteje pa iz litega železa, tudi medenine in jeklene pločevine (francoski likalniki iz Bretanje). Za še lepši videz in sijaj so celotno ohišje likalnika pogosto tudi ponikljali.
Ulivali so jih tako, da so posebej ulili spodnjo likalno površino, pokrov, zaklop in ročaj. Ročaj je bil največkrat stružen, lesen (železni so bili redki). Nosilec ročaja je bil večkrat dekorativno okrašen z rastlinskimi ali živalskimi motivi ter privit z vijaki ali spojen z neti – zakovicami na pokrov likalnika (zakovice so imeli starejši likalniki). Najpogostejši so bili politirani leseni ročaji (t. i. ameriški) v polkrožni obliki. Likalniki na oglje so bili veliki in zelo težki, tehtali so od 2 do približno 8 kilogramov, zato je bilo likanje težko opravilo. Likalniku so rekli "peglajzel na vogleje", kar je nemška popačenka. Na Štajerskem in v Prlekiji (predvsem na podeželju) je ta beseda še vedno v rabi.

Na sprednji strani pokrova likalnika na oglje je bil element za odpiranje pokrova; znana sta bila olivni (v obliki olive) in patentni zaklop (zaklep), ki ima v spomin na apotropeičen[62] pomen, poznan iz umetnosti, velikokrat obliko moške, ženske ali živalske glave (največkrat levje ali tigrove glave), včasih pa tudi živalskih figur, npr. petelina, opice, psa. Na ohišju likalnika so bile stranske odprtine (okrogle – od pet do dvanajst, v obliki očes – dve do tri, pravokotne – po ena; ali druge oblike),[63] ki so omogočale dovajanje zraka in tlenje. Najpogosteje so imeli likalniki od sedem do deset okroglih odprtin, z manj (pet, šest) oz. več (enajst, dvanajst) so bili redki. Likalniki z okroglimi odprtinami so bili t. i. švicarski likalniki (Schweizereisen); likalniki z odprtinami v obliki očes (Augeneisen) so se pojavili po letu 1870 in so bili zelo priljubljeni. Posebne odprtine so imeli madžarski, družine Fagler, indijski in francoski (bretanski) likalniki. Francoski so imeli velikokrat t. i. hladno konico, ki je bila primerna za likanje oblačil s čipko, naborki.
Z likalnikom na oglje so likali tako, da so v njegovo notranjost dali najprej žerjavico, nato pa nanjo nasuli oglje, ki so ga po potrebi dodajali. Najboljše oglje oziroma žerjavica je bilo iz bukovega lesa. Gospodinje so likalnik stresale ali pa pihale vanj skozi odprtino na zadnji strani, da se je žerjavica razžarela in segrela likalnik. Žerjavico je bilo treba med likanjem večkrat zamenjati, da je bila dovolj vroča in da je likalnik ostal dovolj topel.[64]
Slabost oziroma pomanjkljivost teh likalnikov so bile prevelike stranske odprtine za zračenje, skozi katere so večkrat padli koščki žerjavice, ki so oblačilo zažgali. Včasih so se oblačila med likanjem tudi umazala s pepelom in gospodinje niso bile tega prav nič vesele, saj je bilo že samo pranje težko delo, pralnih strojev, ki bi jim olajšali delo, pa takrat seveda še ni bilo, zato so morale vse perilo prati na roke. Slaba stran likalnikov na žerjavico je bila tudi ta, da je pri likanju nastajal moteč dim, ki je v preveliki koncentraciji povzročal glavobol in slabost, zato so morali prostore, kjer so likali, večkrat zračiti; to je bil tudi eden od razlogov, da so ženske običajno likale samo nedeljska in boljša oblačila.[65]

Ivana Kobilca, *Likarice*, 1891, olje na platno, 100 x 80 cm, privatna zbirka. *SSG.*

[62] Apotropejski pomen – po ljudskem verovanju imajo moč, da odganjajo nesrečo. Vir: SSKJ.

[63] Po toliko odprtin je bilo na obeh, daljših stranicah likalnika.

[64] V primerjavi s ploščatimi likalniki in z likalniki na likalna železa so likalniki na oglje enakomerneje in dlje časa ohranili toploto.

[65] Manica Hartman: Pranje in likanje perila nekoč, str. 45.

Likalnike na oglje (in druge) so izdelovali različni proizvajalci in jih drug od drugega kopirali (ali so naredili svoj model ali pridobili model od druge tovarne), zato je dostikrat težko določiti proizvajalca; v pomoč pri tem so ohranjene signature in blagovne znamke proizvajalcev. Znano je, da so jih v Evropi proizvajali približno do sredine 20. stoletja (ponekod še desetletje dlje) in da so jih uporabljali v omenjenem obdobju v mnogih gospodinjstvih.

Številne ženske so se med 1. svetovno vojno kot pomožna delovna sila za vojsko zaposlile kot šivilje, perice in likarice.
Muzej novejše zgodovine Slovenije. SSG.

Češki likalniki

Češke in moravske livarne (npr. Křivoklát, Hořovice, Nový Jáchymov, Blansko in vrsta drugih) so bile v 19. stoletju vodilne v avstrijskem cesarstvu in so lahko tekmovale z livarnami v Glivicah in Berlinu. Češki litoželezni izdelki so bili izredne kakovosti in so sodili prav na vrh.
V drugi polovici 19. stoletja so preproste železne likalnike izdelovali kovači v Cerhovicah, vendar se s tem niso ukvarjali dolgo, saj se je za izdelovanje likalnikov 1876. leta specializiral *František Hirsch st.*[66] Tudi Čenkov v osrednji Češki je bil znan po pridobivanju in predelavi železa. V veliki kovinarski tovarni, ki je izdelovala blagajne in druge izdelke (tudi likalnike), je bil zaposlen (ok. leta 1912) kasnejši predsednik Jugoslavije Josip Broz Tito.[67]

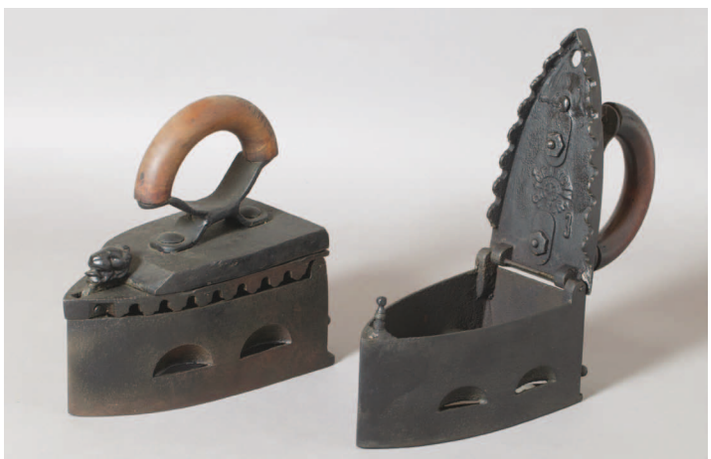

Likalnika proizvajalca Moritza Arndta iz ok. 1907. leta. Likalnik z levjo (tigrovo) glavo je še dodatno okrepljen z železno ploščo zaradi povečanja teže; najbrž je bil predelan za potrebe likanja težjih tkanin v krojaški delavnici. V notranjosti hrani signaturo *Č.E.F (blagovna znamka)* in oznako 4. Mere: v. 231, d. 238, gl. 100 mm, teža 4862 g, inv. št. EO 38.
Drugi likalnik ima olivni zaklop, ohranjen napis *ČENKOV Č. S. R* in blagovno znamko železarne[68] – krog, ki ga prebada v levo usmerjena puščica.
Mere: v. 219, d. 212, gl. 96 mm, teža 2287 g, inv. št. EO 8.

66 Leta 1887 se je preselil v Rokycan, kjer je ustanovil novo železarno; 1905. leta jo je dal v upravljanje sinu Františku ml., ki jo je moderniziral. Konec 19. stol. je v tovarni delalo 180 delavcev. V tovarni so poleg likalnikov izdelovali tudi rešetke, ograje, vrata za peči, uteži... Izvoz je bil usmerjen v Avstro-Ogrsko, Romunijo, Bolgarijo in Rusijo. Leta 1948 je František ml. zaradi nacionalizacije moral iz podjetja oditi.

67 Inf. Vladimir Zach, Češka.

68 Č.E.F. je blagovna znamka tovarne Moritza Arndta *(Továrny na železné zboží Čenkov Moric Arndt)*. Konec 19. stol. in 20. stol. je bil eden največjih proizvajalcev ženskih in moških koles.

Posebnost med likalniki na oglje sta likalnika s posebnim patentnim zaklopom v obliki človeške glave. Oba sta izdelek Moritza Arndta, kar potrjujeta signaturi *ČEF*.
Prvi ima tanek (trakast) ročaj in zaklop v obliki ženske glave.
Mere: v. 213, d. 210, gl. 99 mm, teža 2466 g, inv. št. EO 72.
Drugi likalnik ima prav tako očesne odprtine za zračenje, vendar se razlikuje od prvega v ročaju (ta ima še ščitnik za roke); kot element za odpiranje služi zaklop v obliki brkatega moškega s čepico oz. čelado. Mere: v. 214, d. 228, gl. 100 mm, teža 2755 g, inv. št. EO 73.

Likalnika sta verjetno izdelek češke železarne – *Železárny František Hirsche.*
Prvi likalnik ima patentni zaklop v obliki race.[70]
Mere: v. 242, d. 232, gl. 106 mm, teža 2899 g, inv. št. EO 59.
Drugi ima prikupen zaklop v obliki ljubke pasje glave.
Mere: v. 238, d. 220, gl. 98 mm, teža 2623 g, inv. št. EO 61.

Še dva likalnika s signaturo ČEF. Levi likalnik krasita glava neznanega bitja (morda hudiča) in zaklep v obliki bradate moške glave.
Mere: v. 222, d. 226, gl. 98 mm, teža 3260 g, inv. št. EO 75.
Desnega krasita polnoplastični figuri mitoloških bitij, grifonov, ki oblikujeta podstavek držala.[69]
Mere: v. 222, d. 210, gl. 95 mm, teža 3156 g, inv. št. EO 44.

Francoski likalnik

Likalnik iz 18./prve polovice 19. stol. z ohišjem iz jeklene pločevine je tipičen za francosko regijo Bretanjo. Spredaj ima značilno neogrevano konico, primerno za likanje občutljivih tkanih. Znotraj ohišja, spodaj, je ohranjena grelna spirala (grelec) v obliki črke S. Pokrov se odpira s kavlju podobnim pripomočkom, povezanim z vzmetjo. Mere: v. 232, d. 236, gl. 109 mm, teža 2877 g, inv. št. EO 199.

69 Grifon (grifin) je bajeslovno bitje z zadnjimi nogami leva; glava in peruti so orlova. Ker velja lev za kralja zveri in orel za kralja ptic, je bil grifon še posebej močno in veličastno bitje, ki simbolizira vladarsko moč, dostojanstvo, plemenitost, pogum in neustrašnost.

70 V katalogu iz 1908. leta je imela češka tovarna *(Železárny František Hirsche, Rokycany)* pod št. 28 likalnik z očesnimi odprtinami in s prav takšnim zaklopom v obliki race. Likalnike in izdelke iz litega železa so prodajali po vsej Evropi. Inf. Rolf Trautmann.

Italijanski likalniki

Italijanska likalnika neznanega proizvajalca, verjetno iz začetka 20. stoletja, katerih pokrova sta bogato okrašena z rastlinsko motiviko.
Posebnost prvega likalnika je ženska glava, že tako bogat pokrov lepša še grbovno polje z levom. Ročaj je lesen, stružen. Mere: v. 189, d. 193, gl. 93 mm, teža 2080 g, inv. št. EO 71.
Drugi likalnik odlikuje lep prizor volkulje z Romulom in Remom.[71]
Pod pokrovom je signatura *M*; za odpiranje pokrova služi zaklop v obliki moške glave. Mere: v. 182, d. 196, gl. 93 mm, teža 2369 g, inv. št. EO 70.

Dekorativni elementi tega italijanskega likalnika so spiralni okrasi, ki obkrožajo grbovno polje z levom; za odpiranje pokrova služi večji, poseben zaklop. Mere: v. 181, d. 213, gl. 110 mm, teža 1735 g, inv. št. EO 165.

Jugoslovanska likalnika

V Erikovi zbirki sta tudi dva likalnika livarne *OLT – Osiječke ljevaonice željeza i tvornica strojeva, dd, Osijek*, ki je bila ustanovljena leta 1912 kot tovarna za proizvodnjo in popravilo kmetijskih strojev.[72]

Osiješka likalnika iz okrog 1930. leta z očesnima odprtinama ob straneh in s signaturo *OLT*. Prvi ima zaklop v obliki sploščene krogle. Mere: v. 226, d. 217, gl. 98 mm, teža 2839 g, inv. št. EO 96.
Drugi likalnik z levjo glavo je zbiratelju podarila Marija Brunčič iz Splita in hrani oznako velikosti 6. Mere: v. 235, d. 236, gl. 102 mm, teža 3466 g, inv. št. EO 82.

---

[71] Legenda pravi, da je v 8. stoletju pr.n. št. mestu Alba Longa blizu današnjega Rima vladal kralj Numitor, ki ga je njegov brat Amulij vrgel s prestola. Numitor je imel hčer Silvijo, v katero se je zaljubil bog Mars, in iz njune zveze sta se rodila dvojčka Romul in Rem. Amulij je v strahu za prestol naročil, naj otroka položijo v pleteno košaro in spustijo po reki Tiberi. Košara je na srečo nasedla na bregu, dvojčka pa je našla volkulja in ju dojila. Ko sta Romul in Rem odrasla, sta Amulija ubila, prestol pa je ponovno zasedel njun ded Numitor. Dvojčka sta nameravala skupaj ustanoviti svoje mesto, vendar sta se sprla in Romul je brata ubil, mesto pa po sebi poimenoval – Roma.
Spletni vir: http://www.delo.si/kultura/dediscina/spor-o-romulu-in-remu.html.

[72] 1926. leta so na tržišče ponudili svoje prve pluge in sejalce za koruzo. V tridesetih letih so ponujali širok izbor svojih proizvodov, med že omenjenimi stroji so izdelovali tudi litoželezno posodje, trajno žareče peči in štedilnike na drva in premog, tehtnice, likalnike na oglje, krojaške likalnike, mlinčke za kavo in začimbe, kladiva za meso... Tovarna je delovala do maja 2016, nato je prišla v stečaj. Zahvala za informacijo Damirju Vukoviću iz podjetja Olt. Spletna vira: http://www.mgz.hr/hr/izlozbe/Ah,%20ti%20ku%C4%87anski%20poslovi!,454.html. http://www.olt.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=80&Itemid=90&lang=hr

Prodajalki v Rakuschevi trgovini z železnino okrog 1930. leta; med ostalimi prodajnimi izdelki so lepo vidni likalniki. *Muzej novejše zgodovine Celje.*

Kot zanimivost omenimo tukaj še dobrodošle nasvete glede likanja; naše gospodinje so jih našle v *Slovenskem gospodarju*, ki je veljal za *"podučiven list za slovensko ljudstvo"*.

Za likanje nam služi likalnik na oglje, na vroče železo ali na električni tok. Pri nas pride najbolj v poštev likalnik z ogljem ali tudi vročim železom. Oglje sicer ni posebno priporočljivo zdravju, a je kljub temu za naše razmere najprikladnejše.

Likamo na navadni mizi ali na likalni deski, ki mora biti prevlečena z mehko podlago. Perilo, ki ga hočemo likati, mora biti navlaženo. Poškropimo ga lahko zvečer, ga trdno zložimo in zjutraj zlikamo.

Vsak kos perila enakomerno in skrbno potegnemo po nitih, predno začnemo likati. Belo perilo likamo na pravi strani. Ako pa je okrašeno s kakršnokoli vezenino, bodisi z monogrami ali s čim podobnim, ga obrnemo narobe, podložimo s flanelo in zlikamo. Navadne prte, prtičke, brisače, robce in podobno likamo na pravi strani in zložimo tako, da so robovi drug na drugem in zaznamovan vogel na vrhu. Moško srajco začnemo likati pri rokavih: najprej zapestje, potem rokave. Nato je na vrsti naplečje, ovratnik in oprsje. Ovratnik in oprsje likamo na pravi in na narobni strani. Kakor moške srajce, likamo tudi ženske bluze. Volnene obleke likamo na pravi strani s pomočjo mokre krpe. Če ne uporabljamo krpe ali če je presuha, dobi blago blesk.[73]

Madžarski likalniki

Od likanja se ponovno preselimo nazaj k likalnikom, tokrat k takšnim, ki prihajajo z Madžarske.

Najbolj znani izdelovalci likalnikov z Madžarske so prihajali iz družine Fagler iz mesta Szeged. Prvi je bil József (Jos.), ki je začel izdelovati likalnike 1843. leta; sledili so mu Kálmán, Ede, Adolf, László in János ter nadaljevali družinsko tradicijo. Njihovi likalniki iz medenine so sloveli kot eni najboljših likalnikov, cenjeni so bili zaradi lepega videza in natančnosti; bili so tudi prepoznavne (trebušaste), ladji podobne oblike. Ročaj je bil v obliki traku, zato so ga zaradi lažjega likanja ovili s krpo ali oblekli z usnjem. Na pokrovu sta bila običajno navedena ime izdelovalca in napis "Szegedi" ali "Szegeder". Odprtine za zračenje so bile pravokotne oblike, znotraj ohišja pa so imeli likalniki distančno ploščo, ki je preprečevala izpadanje pepela.[74]

Na pokrovu prvega likalnika iz okrog 1890. leta sta lepo vidna oznaka 9 in napis *Fagler Laszlo, Szeged(er)*.
Mere: v. 207, d. 193, gl. 101 mm, teža 2669 g, inv. št. EO 35.
Drugi likalnik ima oznako 10, večji zaklop za odpiranje pokrova in lesen ročaj.
Mere: v. 224, d. 220, gl. 126 mm, teža 4755 g, inv. št. EO 222.

73 Slovenski gospodar, Ženski svet, 1935, str. 10.

74 Tóth György-Lengyelné Kiss Katalin: Régi Vasalók, str. 27.

Na Madžarskem je bilo konec 19. stoletja in v prvih letih 20. stoletja kar devetinsedemdeset livarn in nekatere so izdelovale tudi likalnike na oglje, npr. *Weis Manfréd Acélés Fémmüvei Rt.* (blagovna znamka WM) in *Hirsch és Franck Budapest-Salgótarjáni Gépgyárto és Vasöntő Társulat* (blagovna znamka HF).[75] Ohranjene signature/blagovne znamke na likalnikih razkrivajo pogosto tudi ime kraja (tovarno, livarno), ki je bil nekdaj del Avstro-Ogrske, po letu 1918, ali že prej, pa je postal del Romunije, Srbije, Slovaške, npr.: *Arad* (danes Oradea, Romunija); *K. B.* (K–örmöc, B–ánya, Körmöcbánya, danes Kremnica, Slovaška); *Fülek* (danes Fiľakovo, Slovaška); *Szent+Bánya*, Szentkeresztbánya (danes Vlahita, Romunija); *Kolozsvár* (danes Cluj, Romunija); *BV Újvidék* (danes Novi Sad, Srbija); in še npr. *Kühne* (Mosonmagyaróvár, Madžarska); *Pohl* (Shombathely, Madžarska); *V* (Vulkán; Kisvárda); *HSCS* (Hofherr-Schrantz-Clayton-Shuttleworth, Kispest, Madžarska).[76]

Likalnik s prepoznavno blagovno znamko proizvajalca *Hirsch & Franck*. Zaklop likalnika je v obliki obraza madžarskega borca za svobodo, politika, pravnika in guvernerja-predsednika kraljevine Madžarske v času revolucije 1848–49, *Lajosa Kossutha*. Mere: v. 218, d. 210, gl. 97 mm, teža 2678 g, inv. št. EO 68.

Likalnika livarne *Hirsch & Franck*.
Prvi likalnik ima preprost nosilec in poseben zaklop; v notranjosti je vidna oznaka 3. Mere: v. 223, d. 200, gl. 95 mm, teža 2409 g, inv. št. EO 13.
Drugi likalnik ima zaklop v obliki (zemeljske) krogle, ki jo oklepajo živalski kremplji. Mere: v. 218, d. 200, gl. 89 mm, teža 2637 g, inv. št. EO 58.

Fino poniklјana likalnika.
Manjši, s šestimi okroglimi odprtinami za zračenje, je otroški likalnik. Mere: v. 121, d. 92, gl. 51 mm, teža 493 g, inv. št. EO 127.
Večji likalnik z očesnima odprtinama hrani signaturo proizvajalca *Hirsch & Franck*. Mere: v. 225, d. 200, gl. 91 mm, teža 2625 g, inv. št. EO 91.

75 *Manfréd Weis* je okrog 1880. leta ustanovil eno največjih tovarn s strojno opremo na Madžarskem. V času prve svetovne vojne so bili eden največjih proizvajalcev letal in streliva ter avtomobilskih motorjev in koles, kasneje, po drugi svetovni vojni, so sloveli po proizvodnji motornih koles.
Hirsch Fülöp je 1884. leta ustanovil podjetje, leto zatem se mu je kot solastnik pridružil *Frank Zsigmond* in skupaj sta 1898. preoblikovala podjetje v partnersko podjetje, ki je delovalo pod imenom *Hirsch és Franck Budapest-Salgótarjáni Gépgyárto és Vasöntő Társulat* (livarna železa in proizvodnja strojev). Proizvodnja je potekala v Budimpešti, kjer so izdelovali predvsem stroje, orodja, medtem ko so v Salgótarjánu izdelovali predvsem gospodinjske pripomočke. Delovali so do 1949. leta.
Spletni viri: http://banyaszmult.uw.hu/a0118.htm, https://lnyr.eleveltar.hu/BFLQuery/detail.aspx?ID=262315. http://galeriasavaria.hu/termekek/reszletek/femmunka/1307566/0l429-Regi-bronzirozott-vasonto-emlek-plakett/.

76 *Hofherr-Schrantz AG* je bilo podjetje ustanovljeno 1869., leta 1912 se je združilo z angleškim podjetjem *Clayton-Shuttleworth* (ustanovljeno 1842 v Lincolnu) v podjetje *Hofherr Schrantz Clayton Shuttleworth.* Svoje podružnice je imelo v Budimpešti, Bukarešti, Pragi in drugih mestih. Izdelovali so različne kmetijske stroje (mlatilnice, ki so jih sprva poganjali parni stroji, lokomobile, traktorje itd.).

Levi, domnevno madžarski likalnik, krasi glava egipčanskega faraona Ramzesa.
Mere: v. 226, d. 206, gl. 97 mm, teža 2531 g, inv. št. EO 74.
Desni likalnik s figuro mačke? je prav tako izdelek s signaturo KB.
Mere: v. 251, d. 229, gl. 96 mm, teža 3224 g, inv. št. EO 60.

Likalnik znamke *Germania* je začelo izdelovati podjetje *Grossag*. Likalnik ima dvoje odprtin v obliki očes tudi v sprednjem, nekoliko podaljšanem delu likalne plošče, kar je omogočalo njeno boljše ogrevanje.
Ročaj sloni na nosilcu v obliki dveh bajeslovnih morskih bitij (delfinov, morda morskih kač?).
Pokrov se odpira s posebno ročico.
Na sredini nosilca v stičišču je črka *O*, pod pokrovom monogram *KB*.[77]
Mere: v. 218, d. 230, gl. 90 mm, teža 2903 g, inv. št. EO 10.

Mala likarica. *SSG.*

77 Prvič so ga predstavili v prospektu 1896. leta: *Neues Kohlebügeleisen für Haushaltung, Germania G.M.-Schutz Nr. 14928.* Likalnik so lahko ogrevali z ogljem, lahko tudi s posebnimi briketi, saj so to omogočala ulita distančna rebra v notranjosti likalnika. Zaradi nekoliko zaokroženega sprednjega dela so lahko likalnik uporabljali tudi za likanje s sijajem. Izdelovali so ga do 1967. leta in ga od začetka proizvodnje izvažali v velikih količinah. Zbiratelju ga je podaril prijatelj Marjan Vidmar iz Ruš, ki ga je celega potopil v rdečo barvo. Erik je želel imeti likalnik v prvotnem stanju, zato ga je dal temeljito očistiti, barvo pa so dokončno odstranili s peskanjem. Ko ga je prijatelj videl, ni mogel verjeti, da gre za isti likalnik.
Signatura *KB* lahko govori o proizvajalcu z Madžarske, *K–örmöc, B–ánya, Körmöcbánya,* danes Kremnica, Slovaška. Kremnica je znano rudarsko mesto, ki je že od nekdaj slovelo po kovnici denarja.

Nemški likalniki

Med vodilnimi proizvajalci likalnikov (na oglje in drugih) sta bili v Nemčiji tovarna *Grossag* in tovarna *Karla Kaltschmidta*. Grossag je začel proizvodnjo likalnikov na oglje 1868. leta –izdelovali so običajne likalnike na oglje in z dimnikom, s patentnim in z olivnim zaklopom, s ščitnikom za roke; likalnike na plin, ploščate likalnike, likalnike na likalna železa... 1870. leta so izdelovali že okrog trideset različnih vrst likalnikov, kot tudi širok nabor različne strojne opreme, okovja za vrata, okna...[78] Njihov največji konkurent je bil Karl Kaltschmidt, izdelovalec likalnikov iz Oberriexingena.

Likalnika podjetja *Grossag* z očesnimi, režam podobnimi odprtinami za zračenje ob straneh, in s patentnim zaklopom v obliki petelina (ta zaklop je starejši od olivnega).
Nosilec ročaja prvega likalnika krasi znak podjetja – črka *G*. Izdelovali so ga do 1967. leta in ga izvažali po vseh državah sveta.
Mere: v. 222, d. 215, gl. 95 mm, teža 2833 g, inv. št. EO 49.
Drugi likalnik ima preprost železni ročaj, ki ni originalen, in signaturo *FG* (Fr. Gross) *A4* – gre za skrajšano obliko blagovne znamke Grossag, registrirano leta 1920.
Mere: v. 227, d. 238, gl. 100 mm, teža 3543 g, inv. št. EO 57.

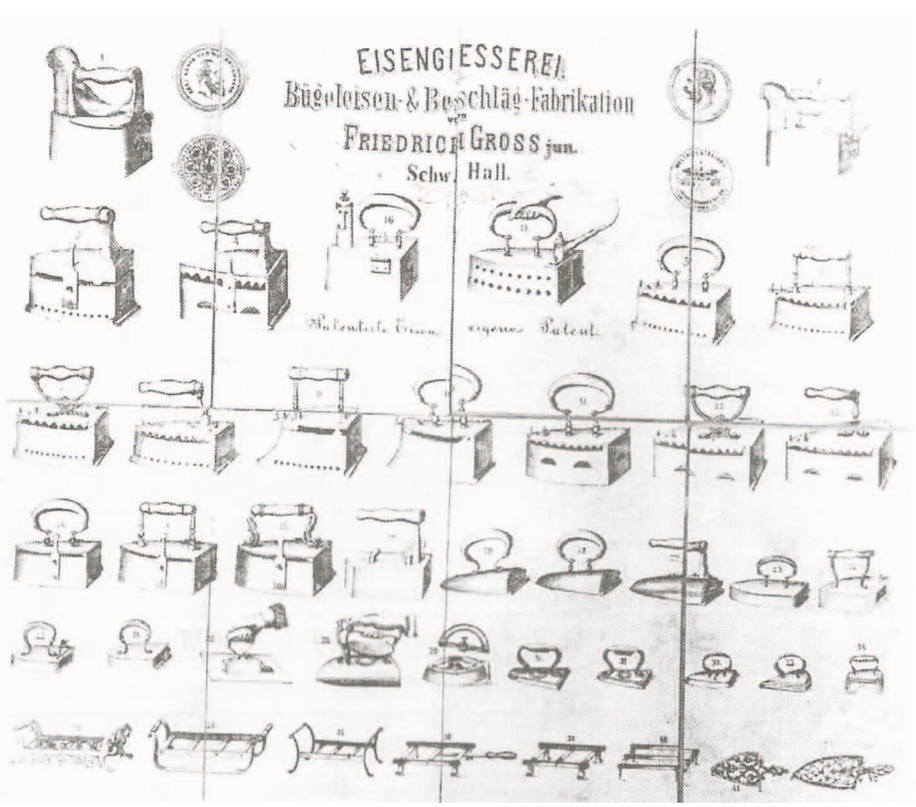

Prospekt podjetja Grossag med letoma 1873 in 1881.[79]

[78] Predhodnik podjetja *Grossag* je bila *Livarna ter tovarna likalnikov in okovja (Eisengiesserei und Bügeleisen- und Beschläge-Fabrik)*, ki jo je 1863. leta ustanovil *Friedrich Gross*. Grossag je bil eden največjih industrijskih obratov v Schwäbisch Hallu – njihove znamenite likalnike na oglje in kasneje električne gospodinjske aparate so izvažali in prodajali po vsem svetu. 1872. je *Gross jr.* pridobil patent za plinski likalnik, ki je postal velika prodajna uspešnica. 1882. je Gross v Blendstattu uredil obrat za galvanizacijo (nikljanje) likalnikov, kar je bil nov trend tistega časa – likalniki so dobili svetleč, sijajnejši videz – takrat je zaposlil približno 65 delavcev. V obratu za galvanizacijo so izdelke oz. polizdelke kromirali (prej so šli skozi postopek razmaščevanja, kjer so jih očistili vseh nepritrjenih delcev, nato so jih potopili v posebno galvansko kad z nikljem (prevlekli s plastjo), s čimer so postali rumenkasti in zaščiteni; nato so jih ponovno oprali in na koncu potopili v krom (prevlekli s plastjo kroma) – tako so dobili izdelke visokega sijaja. Šlo je za natančen postopek – kajti če so bili izdelki ponikljani in predolgo na zraku, se kromova prevleka ni obdržala in se je začela luščiti.
Po letu 1880 je začel izvažati likalnike na oglje predvsem na Madžarsko in v Italijo (od 1880. do 1888. je letno izvozil od 12.000 do 14.000 likalnikov). Po 1890. letu je izvažal na Dansko, Nizozemsko, v Rusijo, Romunijo, Turčijo, Južno Ameriko in Afriko. V omenjenem času so bili eden največjih izdelovalcev likalnikov v Nemčiji. 1896. je ustanovitelj podjetja umrl, nasledil ga je enako imenovan sin Friedrich jr., ki je kmalu začel preurejanje v še sodobnejšo livarno. 1913. leta je bilo v podjetju ok. 210 zaposlenih. 1909. leta so razvili sistem, s katerim so že pri samem postopku ulivanja likalnika (t. i. Augeneisen) naredili "očesne odprtine" za dovod zraka (ni bilo več treba naknadnega rezkanja). V času prve svetovne vojne se je proizvodnja likalnikov bistveno zmanjšala, ponoven vzpon je doživela 1921. leta. (419.593 kosov). 1917. leta je podjetje postalo delniška družba z imenom "*Friedrich Gross jr. A.G.*". 1920. leta je bilo skrajšano ime blagovne znamke *Grossag* registrirano tudi z oznako "*FG*". Istega leta je na sejmu v Leipzigu prvič predstavilo svoje električne izdelke (likalnike, peči, kuhalnike, opekače...), še vedno pa so na veliko izdelovali likalnike na oglje, saj je bilo še precej gospodinjstev brez elektrike. Grossag: Qualität in jedem Gerät, str. 12, 14–30, 134, 142.

[79] Prav tam, str. 141.

Likalnika s patentnim zaklopom v obliki ženske glave Germanije.[80]
Desni je izdelek podjetja *Grossag*, kar potrjujeta črka *G* na nosilcu ročaja in simbol podjetja pod pokrovom. Likalnik je nastal po letu 1906.
Mere: v. 233, d. 214, gl. 93 mm, teža 2978 g, inv. št. EO 77.
Levi, ponikljani likalnik, hrani napis *Vlahita*; gre za romunski likalnik, kopiran po nemškem modelu. Mere: v. 224, d. 212, gl. 100 mm, teža 3268 g, inv. št. EO 78.

Likalnika, ki ju je izdelal Karl Kaltschmidt,[82] Grossagov največji konkurent v proizvodnji likalnikov, hranita pod pokrovom signaturo *KKO* in sta iz prve polovice 20. stoletja.
Levi je preproste oblike, brez izrazitih posebnosti.
Mere: v. 212, d. 195, gl. 87 mm, teža 2297 g, inv. št. EO 46.
Desni likalnik krasi glava bradatega viteza z odprtim vizirjem.
Mere: v. 230, d. 198, gl. 88 mm, teža 2677 g, inv. št. EO 79.

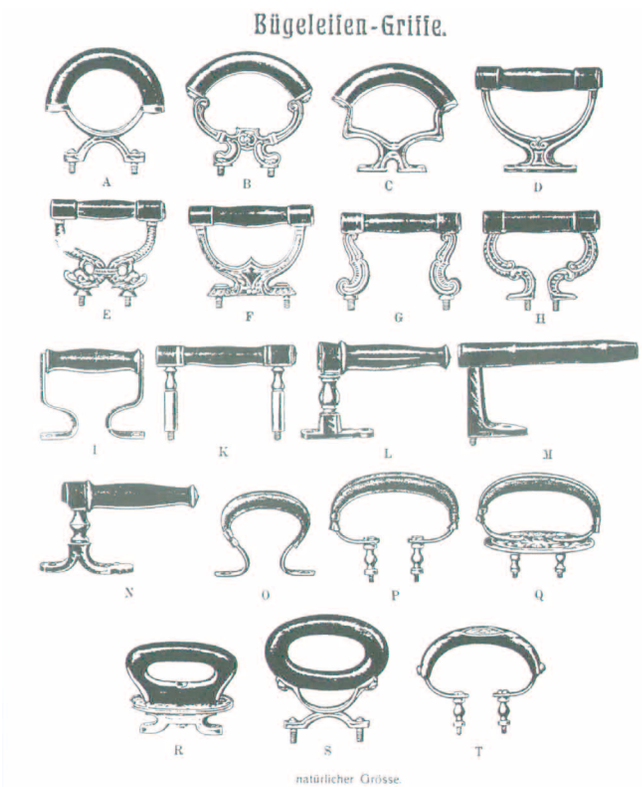

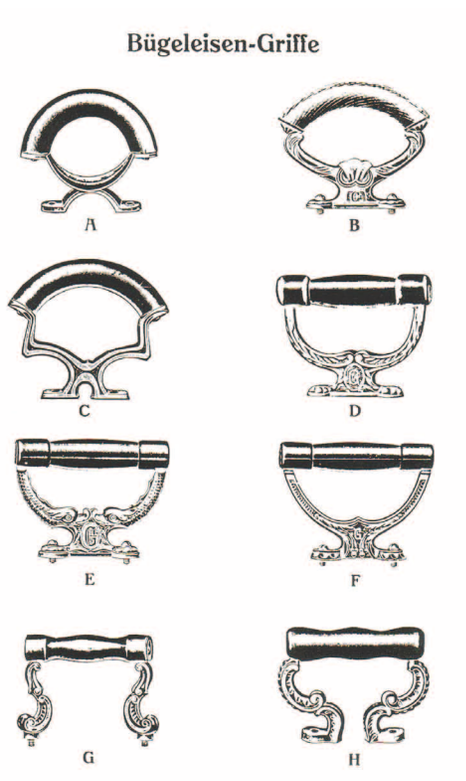

Levo, ročaji likalnikov podjetja Grossag v katalogu iz 1906. leta, in desno, ročaji likalnikov po tem letu in v naslednjih desetletjih delovanja (v katalogu je posebej navedeno, da si pridržujejo pravico do odstopanja v obliki ročajev).[81]
Likalniki (ročaji) v katalogu so označeni s črkami.
Glede na to, kje so bili prvotno izdelani, so jih poimenovali: A – *Amerikaner* (Američan, ameriški); I – *Remscheider* (Remšajder, remšajderski), L – *Berliner* (Berlinčan, berlinski); O – *Rheinischer* (renski); P – *Württembergischer* (wurtemberški).

[80] Gre za upodobitev ženske, imenovane *Germania*, ki je v splošnem personifikacija Nemčije, Nemcev in nemškega jezika. Predvsem v času revolucije 1848. leta je imela njena upodobitev velik nacionalistični pomen. Spletni vir: https://de.wikipedia.org/wiki/Germania_(Personifikation).

[81] Grossag: Qualität in jedem Gerät, str. 142 in Strobel, str. 66.

[82] Sprva je imel 1888. le manjšo tovarno, ki je kmalu zatem prerasla v železarno *Eisenwerk Karl Kaltschmid GmbH, Eisengießerei und Bügeleisenfabrik* (livarna in tovarna likalnikov), *Oberriexingen, Bruck an der Mur.* K njej so sodile še žaga, delavnica za obdelavo lesa (za ročaje likalnikov) in modelarna. 1924. je vložil v naložbo galvanike za nikljanje likalnikov in drugih livarskih izdelkov. Izvažal je v vse dežele sveta, najpomembnejši izvozni izdelki, ki jih je izvažal predvsem v izvenevropske države, so bili likalniki na oglje.
Spletni vir: http://mapire.eu/oesterreichischer-staedteatlas/bruck-an-der-mur/.

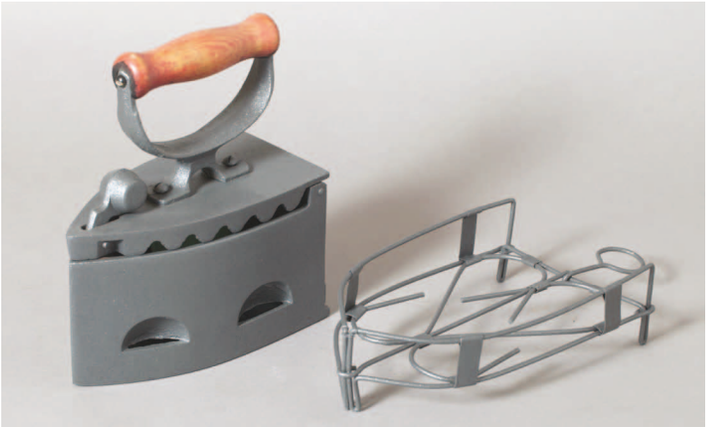

Domnevno nemški likalnik z odprtinami v obliki očes, s patentnim zaklopom v obliki sploščene krogle, s struženim lesenim ročajem in podstavkom, pletenim iz žice. Pod pokrovom je ohranjena signatura *PT*.[83]
Mere: v. 210, d. 190, gl. 89 mm, teža 2886 g, inv. št. EO 51.

Domnevno nemški likalnik (morda madžarski ali avstrijski) s polnoplastičnima figurama dveh bajeslovnih bitij krasi še figuralni patentni zaklop, ki naj bi popolnoma ohranjen predstavljal pravljična junaka Janka in Metko na gugalnici.[84]
Ohranjena je le ženska figura, na nasprotni strani gugalnice bi moral biti Janko, a žal je ta figura odlomljena. Pod pokrovom je oznaka *CNHC W* 4.
Mere: v. 227, d. 213, gl. 96 mm, teža 3008 g, inv. št. EO 198.

Nizozemski likalnik

Likalnik z značilnim belim porcelanastim ročajem krasi moder, roži podoben okras. Nosilec ročaja in celotno ohišje likalnika sta iz medenine. Za odpiranje služi ščipalki podoben element na nosilcu ročaja. Odprtine za zračenje so drugačne ob običajnih, imajo obliko črke L. Posebnost likalnika je še hladna konica za likanje občutljivih tkanin.
Mere: v. 168, d. 187, gl. 93 mm, teža 905 g, inv. št. EO 178.

Poljski likalniki

V poznem devetnajstem stoletju, okoli leta 1885, so bile v mestu Końskie tri tovarne; prva *Odlewów Żelaznych i Emaliernia SŁOWIANIN* (železolivarna in lakirnica, lastnika Mojżesz Hochberg in Abram Ajzenberg), druga *Fabryka Odlewów Żelaznych i Zakłady Mechaniczne NEPTUN* (železolivarna in tovarna mehanskih delov, lastnik Józef Mintz) in tretja, *Fabryka Odlewów Żelaznych, Maszyn Rolniczych i Wentylatorów* (železarna – tovarna kmetijskih strojev in ventilatorjev, lastnik Szai Kronenblum). Ker so v večini proizvajale vse tri podoben asortiment izdelkov (peči, kuhinjske štedilnike, kuhinjsko posodje, različne likalnike ipd.) so se leta 1948 združile v tovarno *Koneckie Zakłady Odlewnicze*.

Izjemno lepi likalniki na oglje, ki takoj pritegnejo pozornost zaradi polnoplastično oblikovanega krilatega zmaja, katerega telo je oblikovano v S-liniji, se kot simbol nepremagljivosti nad ladijskim premcem pne nad konico likalnika. Podpornik ročaja je pri vseh bogat z rastlinskim ornamentom in oblikovan v obliki črke X. Desni likalnik ima očesne odprtine za zračenje.
Mere: v. 239, d. 198, gl. 88 mm, teža 2494 g, inv. št. EO 224.
Tudi likalnik v sredini krasi zmaj, vendar gre tokrat za zmaja s sikajočim jezikom, zaradi česar je ta likalnik zelo iskan med poznavalci likalnikov. Razen lesenega politiranega ročaja je v celoti iz medenine.
Mere: v. 233, d. 198, gl. 93 mm, teža 3761 g, inv. št. EO 225.
Pod pokrovom tretjega likalnika sta Davidova zvezda kot okras in oznaka št. 3. Likalnik je nekoliko drugačen, a najbrž gre prav tako za izdelek poljske tovarne.
Mere: v. 232, d. 205, gl. 100 mm, teža 3005 g, inv. št. EO 226.

[83] Signatura PT, govori o domnevno nemškem likalniku, proizvajalca *W. Ernst Haas & Sohn, Neuhoffnungshütte bei Sinn, Hessen-Nassau*. Inf. Rolf Trautmann.

[84] Morda predstavljata figuri kakšen drug žensko-moški par, žal ni znano, katerega.

Romunski likalniki

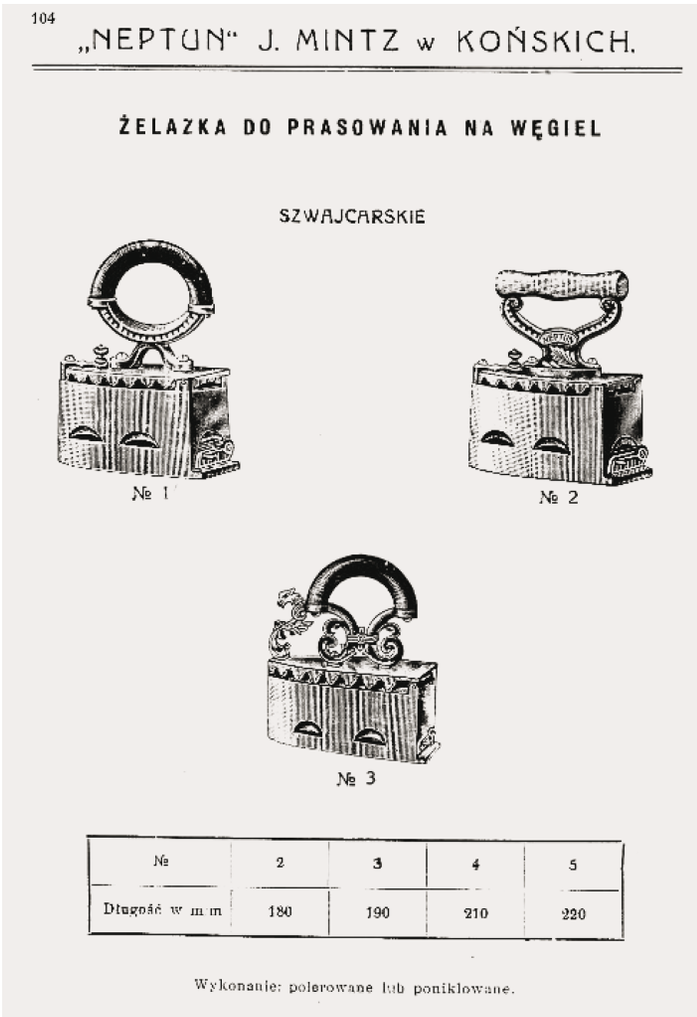
104

„NEPTUN" J. MINTZ w KOŃSKICH.

ŻELAZKA DO PRASOWANIA NA WĘGIEL

SZWAJCARSKIE

№ 1

№ 2

№ 3

№	2	3	4	5
Długość w m m	180	190	210	220

Wykonanie: polerowane lub poniklowane.

Katalog podjetja "Neptun" J. Mintz iz 1934. leta, str.104.[85]

Likalnike na oglje so v prvi polovici 20. stoletja izdelovali tudi v Romuniji (npr. tovarni *Fabrica Jiul* in *Fabrica Balsu*); tako kot drugod, so bili tudi tukaj priljubljeni zaklopi v obliki petelina. Petelin morda simbolično vabi k ranemu vstajanju gospodinj in jih nagovarja k likanju.

Izdelovalec obeh likalnikov je *Fabrica Jiul*. Likalnika imata enaka preprosta lesena ročaja in identičen stiliziran cvetni list na nosilcu; desnega krasi slabo razberljiva moška glava.
Mere: v. 212, d. 198, gl. 102 mm, teža 2838 g, inv. št. EO 76.
Levi ima zgolj preprost zaklop v obliki sploščene krogle.
Mere: v. 212, d. 212, gl. 104 mm, teža 3150 g, inv. št. EO 204.

Prvotni ameriški ročaj je nadomestil prikupni ročaj v obliki psa jazbečarja. Za odpiranje služi patentni zaklop v obliki sploščene, ob straneh prirezane krogle. Izdelan je bil v *Cluju* (signatura pod pokrovom), najpomembnejšem zgodovinskem središču Transilvanije in rojstnem kraju kralja Matije Korvina.
Mere: v. 204, d. 227, gl. 108 mm, teža 2573 g, inv. št. EO 90.

85 Katalog Fabryka Odlewów Żelaznych, Zakłady Mechaniczne i niklarnia "NEPTUN", J. Mintz, Końskie, Wydanie, 1934.

Švicarski likalniki

Rapid, Bügelmaschine ganz aus Schmiedeeisen – Rapid "likalna mašina" iz kovanega železa iz okrog 1930. leta. Krasilno in funkcionalno noto daje likalniku patentni zaklop v obliki orlove glave.[86]
Mere: v. 212, d. 240, gl. 106 mm, teža 2740 g, inv. št. EO 67.

Najverjetneje tudi ta likalnika izhajata iz dežele čudovitih jezer in alpskih vrhov.
Skupen jima je enojni nosilec ročaja v obliki balustra (značilen za Švico).
Oba sta iz prve polovice 20. stol.
Levi likalnik ima zanimiv, zelo redek patentni zaklop v obliki polža.
Mere: v. 213, d. 206, gl. 94 mm, teža 3093 g, inv. št. EO 253.
Zraven desnega likalnika je ohranjen še lično oblikovan podstavek v obliki sani.
Mere: v. 224, d. 212, gl. 93 mm, teža 3583 g, inv. št. EO 239.

Likalniki neznanega proizvajalca s patentnim in z olivnim zaklopom

Vsak likalnik ima drugačen leseni ročaj; trem so skupne očesne odprtine za zračenje.
Prvi z leve: mere: v. 218, d. 217, gl. 88 mm, teža 1961 g, inv. št. EO 84.
Drugi z leve ima poseben nosilec ročaja (edini takšen v zbirki).
Mere: v. 210, d. 210, gl. 95 mm, teža 2133 g, inv. št. EO 92.
Drugi z desne, nemški? likalnik ima preprost leseni ročaj.
Mere: v. 227, d. 190, gl. 90 mm, teža 1809 g, inv. št. EO 104.
Prvi z desne je najmanjši in je bil najbrž namenjen otrokom.
Mere: v. 164, d. 173, gl. 66 mm, teža 1100 g, inv. št. EO 175.

Levo, likalnik s kar dvajset okroglih odprtin za zračenje (2 x 10). Pod pokrovom oznaka velikosti št. 3. Mere: v. 220, d. 217, gl. 102 mm, teža 2827 g, inv. št. EO 206.
V sredini, likalnik z očesnimi odprtinami za zračenje.
Mere: v. 235, d. 205, gl. 96 mm, teža 2288 g, inv. št. EO 5.
Desno, likalnik z osemnajstimi odprtinami za zračenje (2 x 9).
Mere: v. 228, d. 240, gl. 109 mm, teža 2631 g, inv. št. EO 12.

[86] Likalnik je izdelek švicarskega podjetja *Von Roll AG*, ki ima svoje začetke v letu 1803, ko je bilo ustanovljeno podjetje *Eisenwerke der Handelsgesellschaft der Gebrüder Dürholz & Co* (Železarne in trg. posli bratov Dürholz & Co). Od leta 1823 do leta 1962 je delovalo pod imenom *Gesellschaft der Ludwig von Roll'schen Eisenwerke A.G.* Znano je bilo po svojih železarnah in livarnah; danes deluje pod imenom *Von Roll Holding AG* (svetovno znani proizvajalci izdelkov za proizvajanje, prenos in distribucijo el. energije).
Spletni vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Von_Roll_Holding. Likalnik sta Eriku podarila Günther in Gertrude Payer, Villach, Avstrija.

Že tako lep likalnik z dvema delfinoma ima še lep zaklop v obliki hišice morskega polža. Ohranjene so oznake *L2, AR 2*. Mere: v. 223, d. 200, gl. 98 mm, teža 2280 g, inv. št. EO 63.

Likalniki neznanega proizvajalca s patentnim zaklopom v obliki živali oz. živalske glave

Likalniki z levjo ali s tigrovo glavo so imeli ponekod signaturo BV Újvidék (danes Novi Sad, Srbija). Med likalniki neznanega proizvajalca najdemo tudi takšne, na katerih so bili uporabni detajli oblikovani kot piščanec, ptica ali petelin, a žal imajo le redki likalniki ohranjeno signaturo, zato jih ne moremo natančneje opredeliti, iz katere države izhajajo. Znano je, da so jih izdelovali v Romuniji (npr. Fabrica Jiul) in v Nemčiji (npr. Grossag).

Likalniki s tigrovo (levjo) glavo iz ok. leta 1900 in prve polovice 20. stol. so bili znani in priljubljeni tako pri nas kot drugod po Evropi.
Levega je zbiratelju podarila prijateljica Rada Radmilović iz Bosne.
Mere: v. 198, d. 196, gl. 100 mm, teža 3262 g, inv. št. EO 64.
Ponikljani likalnik v sredini je brez signature.
Mere: v. 227, d. 220, gl. 100 mm, teža 3056 g, inv. št. EO 83.
Desnega je zbiratelju leta 2007 podarila prijateljica Gordana Mesić iz Bosne in ima oznako 5. Mere: v. 219, d. 228, gl. 105 mm, teža 3090 g, inv. št. EO 80.

Z leve, likalnik s piščancem (ptico) je zbiratelj kupil na sejmu starin 1979. v Gradcu.
Mere: v. 222, d. 206, gl. 91 mm, teža 2367 g, inv. št. EO 52.
Likalnik v sredini, z očesnimi odprtinami ob straneh za zračenje, oznako velikosti 3 in izbočeno peterokrako zvezdo pod pokrovom, nam žal daje premalo podatkov za določitev proizvajalca. Mere: v. 223, d. 210, gl. 88 mm, teža 2443 g, inv. št. EO 55.
Z desne, morda italijanski likalnik z napisom *Ferovia Trade Mark*.
Mere: v. 222, d. 212, gl. 92 mm, teža 2621 g, inv. št. EO 56.

Dekorativno noto levega likalnika poudarjata bajeslovni morski živali; likalnik s takšnim ročajem je po letu 1906 izdelovalo podjetje Grossag.
Mere: v. 198, d. 191, gl. 93 mm, teža 2266 g, inv. št. EO 50.
Sredinski in desni likalnik sta izdelek istega proizvajalca, kar potrjuje ohranjena signatura *CGV*; zraven tega imata tudi enako oblikovan podstavek za ročaj.
Mere: v. 200, d. 190, gl. 85 mm, teža 2242 g, inv. št. EO 53.
Desni ima pod pokrovom signaturo *CGV* (v polkrožnem okvirju) in oznako št. 3.
Mere: v. 202, d. 200, gl. 88 mm, teža 2650 g, inv. št. EO 54.

Likalnika s signaturo *MAGUS* prihajata, glede na oblikovne karakteristike, bržkone iz iste države, žal pa so oblikovani detajli preskopi, da bi lahko ugotovili katere.
Levi ima zaklop v obliki levje glave in je pridobljen 1996. leta.
Mere: v. 215, d. 210, gl. 100 mm, teža 2706 g, inv. št. EO 65.
Na desnem pritegne podoba orlove glave.
Mere: v. 216, d. 205, gl. 92 mm, teža 2487 g, inv. št. EO 66.

Likalniki na oglje z dimnikom

Nadgradnjo običajnih likalnikov na oglje so predstavljali likalniki na oglje z dimnikom.

Z namestitvijo dimnika na likalnik so poskušali odvajati zdravju škodljivo paro, ki je uhajala iz tlečega lesnega oglja. Tovrstne likalnike so začeli izdelovati v 19. stoletju. Nekateri likalniki so dekorativno okrašeni (brazilski, španski), predvsem za nemške in skandinavske so značilni dimniki v obliki zmaja. Na pokrovu nekaterih likalnikov so številke (npr. 6, 6½, 7), ki predstavljajo težo likalnika v funtih.[87] Dimniki so bili narejeni iz litega železa ali (redkeje) iz medenine. V desno usmerjeni dimniki so bili na sprednji ali zadnji strani likalnika. Kasneje so imeli ti likalniki že vrtljive dimnike, torej jih je bilo možno obračati ali v desno ali v levo. Pri tem so gotovo imeli v mislih, da so likarice in likarji pri likanju uporabljali bodisi desno bodisi levo roko. Zaradi svoje teže (tudi do 10 kg), so jih uporabljali predvsem krojači; vendar so lažje, do 5 kg, prodajali tudi za gospodinjstva. Likalniki te vrste so zelo redko ohranjeni, zaradi česar predstavljajo zbirateljske raritete.

Brazilski likalnik

Likalnik se odpira od spredaj nazaj; za odpiranje pokrova služi vijak na sprednji strani likalnika – ročica ali drug element za odpiranje sta običajno na pokrovu ali na zadnji strani likalnika. Na dimniku zgoraj je kot okras izoblikovan stiliziran cvet. Likalniku je bil pogosto dodan še ščit za roko.[88]
Mere: v. 168, d. 232, gl. 105 mm, teža 3188 g, inv. št. EO 230.

Madžarski likalniki

Levo, domnevno madžarski likalnik z dimnikom na zadnji strani ima zanimiv način odpiranja pokrova – za odpiranje služi navoj; zraven tega je na pokrovu napis *Patent 1928* (letnica patenta) in št. 1.
Mere: v. 195, d. 238, gl. 92 mm, teža 4158 g, inv. št. EO 231.
V sredini, likalnik *Patent Budapest Andrassy U 47*.[89]
Mere: v. 204, d. 225, gl. 108 mm, teža 3576 g, inv. št. EO 197.
Desno, likalnik, ki se odpira od spredaj navzgor s posebnim zaklopom. Na pokrovu je slabše berljiv napis Bihari *SZ 11828*, kar označuje, da gre za madžarski patent iz 1898. leta.[90] Na madžarski izvor kažeta tudi dve sprednji okrogli odprtini za zračenje.
Mere: v. 224, d. 255, gl. 130 mm, teža 6211 g, inv. št. EO 201.

[87] Proizvajalci so imeli svoje prodajne kataloge in ob risbi likalnika, so običajno navedli katere velikosti likalnika so na prodaj. Na primer: likalnik pod št. 1 je tehtal 6 funtov, likalnik pod št. 2 je tehtal 6,5 funta in likalnik pod št. 3 je bil v tem primeru najtežji, tehtal je 7 funtov oz. 3178 g (1 funt je približno 454 g).

[88] Tak likalnik je izdelovalo brazilsko podjetje *MIMOSO AYRES FIGUEROA & CIA S. PAULO*.

[89] Gyula Andrássy (1823–1890) je bil eden vodilnih madžarskih politikov v času avstro-ogrske dvojne monarhije.

[90] Tóth György-Lengyelné Kiss Katalin: Régi Vasalók, str. 26.

Nemški likalniki

Likalnik *Kamineisen Berliner Kohlenplätte*, kot je navedeno v katalogu izdelovalca, podjetja *Fr. Gross jr. AG* iz 1921. leta.[91] Nosilec za ročaj je v sprednjem delu oblikovan kot polnoplastični zmaj z odprtim gobcem, v zadnjem delu pa kot baluster.
Mere: v. 236, d. 225, gl. 102 mm, teža 4332 g, inv. št. EO 223.

Detajl iz kataloga iz 1921. leta.
Likalnik so poslali skupaj s priloženo rešetko, po želji kupca pa so dodali še ščitnik za roke.[92]

Fr. Gross jr. A.-G.
Eisengießerei, Bügeleisen- und Beschlägfabrik
Schwäb. Hall.

11

Ausgabe 1921

Kamineisen.

Berliner Kohlenplätte.

No. 115

Diese Eisen werden stets mit Einlegeröstchen, dagegen nur auf Wunsch mit Schutzblech geliefert.

Länge ca.	16	17	cm
Gewicht ca.	3¼	3¾	kg

Krojaški likalnik blagovne znamke *Rievels Regulier Bügelieisen* je posebnost med likalniki, saj je njegov dimnik vrtljiv v obe smeri, desno in levo. Likalnik omogoča natančno uravnavanje vročine (temperature), zaradi priložene rešetke izgoreva oglje v celoti, kar omogoča do 50 % manjšo porabo oglja in s tem velik prihranek. Prav tako je njegova odlika v čistoči, saj se pepel odstranjuje skozi odprtino na zadnji strani. Ponujali so ga v petih različnih težah – po 8, 12, 15, 18 ali 24 funtov.[93]
Po oblikovni plati je funkcionalizem pri tem likalniku povsem preglasil težnjo po dekorativnosti, saj je domala brez dekorativnih detajlov.
Mere: v. 245, d. 310, gl. 98 mm, teža 7645 g, inv. št. EO 255.

Švedski likalnik

Likalnik je izdelek švedskega podjetja *Husquarna Vapenfabrik Aktiebolag*, znanega predvsem po izdelavi strelnega orožja.[94]
Dekorativno in uporabno funkcijo likalnika predstavlja priljubljena mitološka jezerska pošast. Likalnik so izdelovali v dveh velikostih (1 in 2), oz. težah po 7,9 ali 9,6 kg; v svojem katalogu pa ga je podjetje oglaševalo med leti 1897 in 1924.
Mere: v. 248, d. 316, gl. 90 mm, teža 7992 g, inv. št. EO 258.

---

91 Izdelovali so ga od 1885. do 1928. leta.

92 Mariane Strobel: Alte Bügelgeräte, str. 72.

93 Proizvajalec likalnika je bil Wilhelm Rievel iz Hannovra. Tovarna je delovala od cca 1850. do 1953. leta; omenjeni likalnik je kot veliko novost na tržišču prvič predstavila v reviji *Europäische Herrenmode* 1904. leta. Strobel, str. 75.

94 Začetki tovarne segajo v leto 1689. Sprva so izdelovali strelno orožje, po letu 1872 pa so začeli izdelovati tudi šivalne stroje, kuhinjsko posodo in pripomočke, likalnike... Danes jo poznamo pod imenom Husquarna Group in je svetovna znana po svojem bogatem asortimanu strojev in orodja za delo v gozdu in na vrtu; ponujajo vrtne kosilnice, verižne žage, robotske kosilnice... Spletni vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Husqvarna_Vapenfabriks_Aktiebolag.

Portugalski likalnik in španska likalnika

Katalog podjetja Unión Cerrajera, Mondragón iz Španije iz 1921. leta.

Levo in desno, španska likalnika iz prve četrtine 20. stol. z dekorativno okrašenim pločevinastim ščitnikom za roko, na katerem je upodobljen grb občine *Mondragón* – v grbovnem polju sta drevesi, med njima grajski stolp, pod njim zmaj. Na pokrovu imata veliko oznako 7, obema služi za odpiranje pokrova ročici podoben element. Na zračniku levega je ohranjen monogram *UC*[95] in simbol v obliki križa.
Mere: v. 206, d. 158, gl. 100 mm, teža 2162 g, inv. št. EO 234.
V sredini, domnevno portugalski likalnik ima na loputi napis *MARCA REGISTADA*.
Mere: v. 209, d. 216, gl. 104 mm, teža 2103 g, inv. št. EO 227.
Desno, španski likalnik z vrtljivo (premikajočo se) loputo, na kateri je signatura *UC MONDRAGON*. Mere: v. 222, d. 200, gl. 109 mm, teža 2933 g, inv. št. EO 202.

95 Proizvajalec: *Unión Cerrajera, Mondragón* iz Španije (Mondragón leži v Baskiji). V začetku je bila, 1869. leta, zgolj majhna delavnica, ki sta jo vodili družini Vergarajauregui in Resusta. Kasneje je prerasla v družbo z več investitorji in se 1890. leta preimenovala v "*Vergarajauregui, Resusta y Cía"* (Vergarajauregui, Resusta in Co). Kmalu zatem (l. 1901) je bila v istem kraju ustanovljena še družba "*La Cerrajera Guizpuzcoana"*, in ker sta si bili močna konkurenca, sta se leta 1906 združili v podjetje "*Union Cerrajera".* Omenjeno podjetje je proizvajalo široko paleto izdelkov od ključavnic do vratnega okovja, peči, likalnikov, karbidovk...itd. Spletni vir: http://bertan.gipuzkoakultura.net/es/16/es/8.php.

Likalniki na žarilne snovi

Nadaljnji razvoj likalnikov na oglje je predstavljal likalnik na/za t. i. žarilne snovi, ki so se pojavili v zadnji četrtini 19. stoletja v Nemčiji, uporabljali so jih v mnogih evropskih državah nekako do tridesetih let prejšnjega stoletja.[96] Takšne vrste likalniki so bili likalniki blagovne znamke *Dalli, Flott, Fix, Beatrice, Baby Beatrice, Max Elb, Ideal, Vulkán, Venus*..., ki so jih segrevali s pomočjo posebej izdelanih briketov, npr. *Galopp-Glühstoff Holzkohlenbriketts, Carbonatron Bügelkohle*...[97] Brikete so dali na posebno rešetko in jih s pomočjo gorilnega špirita prižgali. Nato so to rešetko z vročimi briketi prijeli s posebnimi kleščami in jo vstavili v likalnik. Briketi so zagotavljali boljši ogenj, enakomernejšo toploto in niso povzročali neprijetnih vonjav. Posebnost teh likalnikov je, da so jih lahko ogrevali ali z žarilno snovjo (posebnimi briketi) ali z lesnim ogljem.

Nemško podjetje *Grossag* je svoj likalnik na žarilne snovi poimenoval *Fix*, znan pa je bil tudi nemški likalnik *Ideal*. Svoje likalnike na žarilne snovi so imeli tudi Madžari; npr. *Patent Express* tovarne *ZAGROCZKY* (Kispest) in likalnika *Vulkán* in *Venus II* proizvajalca *Arak és Fehér* v Budimpešti. Likalnik *Venus* so prodajali v velikostih od 0 do 3 (velikosti 0 in 1 imata patentni zaklop v obliki ženske glave; njun spodnji del je fiksen). Velikosti 2 in 3 imata poseben zaklop, ki omogoča odpiranje pokrova in dna likalnika. Angleži niso zaostajali in so izdelali svoj likalnik na žarilne snovi; večjega so imenovali *Beatrice*, manjšega pa *Baby Beatrice*.

Madžarski in nemški likalniki

Levo, likalnik *Patent Express* madžarskega proizvajalca *ZAGROCZKY* (Kispest) z možnostjo nastavitve regulacije vleke zraka. Na zadnji strani so manjše pravokotne odprtine, skozi katere so odstranili pepel (loputo so morali dvigniti navzgor). Ročaj je lesen, pokrov se odpira s patentnim zaklopom v obliki krogle.
Mere: v. 220, d. 219, gl. 100 mm, teža 3204 g, inv. št. EO 203.
Desno, nemški likalnik iz konca 19. stol./začetka 20. stol. na oglje ali žarilne snovi z oznako *Patent Gemeldet*, okroglimi odprtinami za zračenje in nosilcem ročaja v obliki dveh bajeslovnih bitij, domnevno delfinov. V notranjosti ima likalnik značilne utore, prilagojene za ogrevanje na žarilno snov, medtem ko služi za odpiranje pokrova patentni zaklop. Mere: v. 196, d. 206, gl. 108 mm, teža 2400 g, inv. št. EO 186.

Levo, likalnik *VULKAN* proizvajalca *Arak és Fehér* iz Budimpešte.
Mere: v. 222, d. 232, gl. 104 mm, teža 3153 g, inv. št. EO 249.
Desno, likalnik *VENUS I Patent* s patentnim zaklopom v obliki ženske glave in s fiksno spodnjo likalno površino. Pod pokrovom signatura neznanega proizvajalca *E&MF* in oznaka *Brevet Universal*. Mere: v. 222, d. 232, gl. 104 mm, teža 2739 g, inv. št. EO 248.

[96] Patent za tovrstni likalnik je naredil leta 1877 Albert Lohmann iz Vestfalije.

[97] Lesno oglje v prahu so obdelali s katranom in z raztopino natrijevega hidroksida in ga nato še stisnili v kalupih in razplinili. Na ta način so dobili brikete – žarilno snov, ki so jo uporabljali za kuhanje, glajenje, likanje, ohranjanje toplote.

Madžarski oglas iz 1912. leta je likalnik Vulkan oglaševal kot svetovni patent; *samo likalnik Vulkan je dober, ker ni nevarnih plinov in ni treba nikoli pridušiti žerjavice in ker se odpira še dno likalnika, da se lahko odstrani pepel. Ker je likanje čisto in hitro in ker ga dobite povsod; zato v pekel s starimi likalniki, raje čuvajte svoje zdravje in uporabljajte samo Vulkan, ker je najidealnejši likalnik na oglje. Cena z zaščito za roke: polirano 6,50 kron, nikljano 7,50 in emajlirano 8,50 kron. Dobite ga v vseh trgovinah z gospodinjskimi pripomočki in v železninah. Proizvajalec in lastnik Arak és Fehér, Budapest, Kispest.*

Likalnik *VENUS II Patent* je prava posebnost med likalniki, saj ima poseben patent, ki omogoča tako odpiranje pokrova kot odpiranje dna (oz. spodnjega dela) likalnika.
Mere: v. 214, d. 213, gl. 107 mm, teža 3071 g, inv. št. EO 232.

V likalnik *Venus II* so nasuli oglje tako, da so odprli pokrov (*napis na pokrovu: Fedel-Deckel*), pepel pa so odstranili tako, da so odprli spodnji del oz. dno likalnika (*napis na pokrovu: Fenék-Boden*).[98] Za odpiranje pokrova si moral zaklop obrniti za ¼ v eno smer, za odpiranje dna pa si zaklop obrnil za ½ v nasprotno smer. Na prvi pogled nekoliko nerodna, a kot kaže učinkovita metoda. Pod pokrovom je napis *Brevet Universal* in prepleteni črki *A* (narobe obrnjen) in pravilno zapisana črka *F* (*A – Arak, F – Feher*). Omenjeni likalnik Venus II je bil izdelan na Madžarskem,[99] pri tem pa je treba omeniti enak, a težji, prav tako madžarski likalnik istega izdelovalca, ki so ga imenovali Vulkan. Razlog za takšno poimenovanje je morda ta, da gre za likalnika, ki ju lahko označimo kot žensko-moški par? Venus – Venera je bila namreč rimska boginja ljubezni in žena Vulkana, rimskega boga ognja.

Najbolj znana nemška likalnika sta bila *Dalli* in *Flott*. Likalnik blagovne znamke Dalli so izdelovali od 1898. do cca 1940. leta. Za odpiranje/zapiranje pokrova je služil poseben zaklop na zadnji strani pokrova. Znotraj je bil likalnik opremljen z ulitimi, prečno potekajočimi distančnimi rebri. Težek je bil 2700 gramov, na pokrovu sta napisa *Dalli* in *DGGD*, kar označuje ime izdelovalca likalnikov *Deutsche Glühstoff-Gesselschaft mbH Dresden*. Likalnik je bil velika prodajna uspešnica, prodajali in oglaševali so ga doma in po svetu;[100] o njem pa je ohranjenih tudi več reklamnih sloganov, npr. *"Das Entzücken der Frauen" – Radost in veselje žensk*.

98 *Fedel/Deckel* (madžarsko/nemško) v prevodu pomeni pokrov; *Fenék/Boden* (madžarsko/nemško) pa lahko prevedemo kot dno, sp. del.

99 Patentiran pri Cesarskem patentnem uradu pod št. 243283; veljaven v Nemškem cesarstvu od 11. aprila 1911.

100 Reklamirali so ga tudi v angleškem prodajnem katalogu *Official Metal Trades Catalogue Annual* (1910–1911), v tridesetih letih sta ga oglaševali londonski podjetji *Crowden & Garrod in Crowden & Keeves*. Prodajali so ga tudi v Avstraliji, San Franciscu. Mariane Strobel: Alte Bügelgeräte, str. 78. Pri nas ga je oglaševal veletrgovec Rakusch iz Celja.

Radost in veselje žensk! Nemška družba za izdelavo žarilnih snovi Dresden (*Deutsche Glühstoff-Gesellschaft Dresden*). Barvna litografija. 79,8 x 53,1 cm. Dresden, Martin Bäcker, o. J., ok. 1897.[101]

Oglaševanje likalnika Dalli.
Katalog Rakusch, 1926.
Erik Oblak.

Na pokrovu likalnikov *Flott* sta ali signatura *KKO* ali prepoznavni znak tovarne – delfin v skoku skozi obroč. Oba simbola pripadata izdelovalcu *Karlu Kaltschmidu iz Oberriexingena*. Tudi ta likalnik je bil zelo uspešen nemški izvozni artikel, saj so ga prodajali po vsem svetu. Cena pripomočkov za delovanje likalnika (brez likalnika), špirit za prižiganje žarilne snovi, klešče za vstavljanje in priložena rešetka, je znašala štiri marke.[103]

Na pokrovu likalnikov *Dalli* je signatura proizvajalca *DGGD*, pod pokrovom oznaka *K. K.* (Kaiserlich-Königlich) *österr. Privileg, Kön.* (Königlich) *ung. Patent* – proizvajalec je imel cesarsko-kraljevi privilegij in s tem zaščiten patent za proizvodnjo likalnika, ki mu ga je dodelila takratna država Avstro-Ogrska. Oba likalnika so uporabljali doma, prav pa sta prišla tudi na potovanjih.
Levi likalnik je zbiratelju podarila teta Julči Križanič iz Sinja.
Mere: v. 185, d. 210, gl. 100 mm, teža 3376 g,inv. št. EO 31.
Desni je enak, le nekoliko težji in ponikljan.[102]
Mere: v. 185, d. 210, gl. 100 mm, teža 3705 g, inv. št. EO 32.

Likalnik s prepoznavnim znakom tovarne – delfin v skoku skozi obroč – je zbiratelj kupil na kramarskem sejmu v Gradcu.
Mere: v. 200, d. 215, gl. 100 mm, teža 3255 g, inv. št. EO 34.
Likalnik s signaturo *KKO* mu je podaril prijatelj in zbiralec likalnikov iz Avstrije, Hanspeter Antl iz Villacha.
Mere: v. 205, d. 220, gl. 100 mm, teža 3953 g, inv. št. EO 33.

101 Manica Hartman: Pranje in likanje perila nekoč, Mar res radost in veselje žensk?, str. 61.

102 Likalnik sta Eriku podarila Rudolf Žunko in Anton (Tona) Kok 1968. leta in nekoč ga je zamikalo, da bi ga prodal nemški TV hiši iz Münchna, ki je predvajala priljubljen *TV show Dalli, Dalli* (od 1971 do 1986. leta), a to se na srečo ni zgodilo.

103 Izdelovali so še likalnik z imenom *Perfect* (od konca 19. stoletja do prve tretjine 20. stoletja). Mariane Strobel: Alte Bügelgeräte, str. 77.

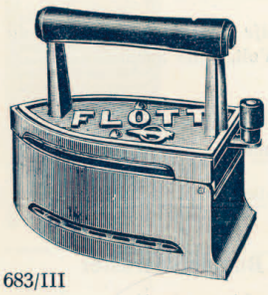

683/III

Likalniki za žarilno snov
Glačalo za žareču tvar — Glühstoff-Bügeleisen
„Flott“

Najboljši likalnik sedanjosti za kurjenje z žarilno snovjo ali z ogljem. Vleče enakomerno. Pepel ne izpada.

Najbolje glačalo sadašnjosti za loženje žarećom tvarom ili drvenim ugljenom. Razmjerno vučenje. Pepeo ne ispada.

Bestes Bügeleisen der Gegenwart für Glühstoff- oder Holzkohlenheizung. Gleichmäßiger Zug. Kein Herausfallen der Asche.

Nr.		Teža *Težina* Gewicht	Dimenzije - *Dimenzije* - Dimensionen			Cene po komadu *Cijene po kom.* - Preise per Stück	
			dolžina *duljina* Länge	širina *širina* Breite	višina z ročajem *visina sa ručkom* Höhe samt Griff	svetli *svijetlo* blank	poniklјani *poniklovano* vernickelt
		kg	mm			Din	
1	za domačo rabo *za kućanstvo* - für den Haushalt	3·5	210	105	200		
2	za potovanje *za putovanje* — für die Reise	2	165	70	182		

Leseni ročaji za likalnike na oglje
Drvene ručice za glačala na drveni ugljen — Holzgriffe für Kohlenbügeleisen

popolni — *potpuno* — komplette . . . . . komad — Stück Din
ročaji sami — *drvene ručice same* — Holzgriffe allein . . . . . „ — „ Din
železne opore same — *potpirači iz željeza sami* — Stutz aus Eisen allein . . . . . „ — „ Din

Pokrovi za likalnike na oglje — *Poklopac za glačalo na drveni ugljen* — Deckel zu Kohlenbügeleisen

	Nr.	2	3	4	5
polirani — *polirani* — poliert . . . . . komad — Stück Din					

Ogljični briketi v šesterorobih kockah — *Briketi iz drvena ugljena u šesterobridim kockama*
Holzkohlenbriketts- (Glühstoff) in sechskantigen Würfeln

posamič — *pojedini* — lose . . . . . kg Din

Likalnik je oglaševal in prodajal veletrgovec z železnino Daniel Rakusch iz Celja.
Katalog Rakusch, 1926, str. 127, 128.
Muzej novejše zgodovine Celje.

Masivni likalniki, v glavnem iz krojaških delavnic

Zraven likalnikov na oglje so krojači najpogosteje uporabljali masivne likalnike iz kovanega ali litega železa. Pri tem so razlikovali med lažjimi ploščatimi likalniki in težjimi s pravokotno likalno površino, ki se je spredaj večinoma koničasto sklenila. Sprva, že v 15. stol., so jih izdelovali kovači, kasneje konec 18./v prvi polovici 19. stol. so jih začeli serijsko izdelovati iz litega železa. Zaradi svoje teže so jih uporabljali predvsem moški, krojači v svojih krojaških delavnicah, šivilje so uporabljale lažje likalnike.

Vojaki – krojači v nekdanji predilnici v času prve svetovne vojne.
Iz fotografske zbirke Petra Nagliča. *Slovenski etnografski muzej. SSG.*

Težke likalnike so uporabljali krojači za oblikovanje krojnih delov, razlikavanje šivov in končno likanje. V nekdanjih krojaških delavnicah ni smela manjkati posebna peč,[104] v/na katero so polagali likalnike, da so se segreli in bili primerni za likanje. Likalniki so bili težji, tehtali so več kot deset kilogramov; blago je takrat likala teža, ne para tako kot danes. Na podlagi izkušenj so vedeli, kdaj je likalnik dovolj vroč, kljub temu pa je bilo treba biti pazljiv, da ne bi blaga osmodili. Po navadi so kanili vodo ali kar pljunili nanj, in ko je voda izhlapela, so lahko likali.

Krojaški likalniki so bili brez posebnih dekorativnih elementov, imeli so zgolj številko in ponekod začetnice proizvajalca. Številka je predstavljala težo ali velikost likalnika.[105] V primeru, da je pomenila težo, je šlo večinoma za oznako v funtih (angleško *pound*; kratica lb),[106] nekdanjo utežno enoto, ki se še danes uporablja v Veliki Britaniji, ZDA, Avstraliji, Kanadi, Novi Zelandiji in drugje.[107] 1 kg =2,2046 pounds (funtov) oziroma 1 pound (funt) = 0,45359237 kg, približno 454 g.[108]

Likalniki s snemljivim lesenim ročajem

V krojaških delavnicah so bili v rabi tako likalniki z dimnikom, ki so prava posebnost in redkost, kot tudi likalniki na oglje; čeprav je bilo največ likalnikov s snemljivim lesenim ročajem. Preden so lahko likali s takšnim likalnikom, so železni del položili na štedilnik, na peč ali v žerjavico, ga segreli, nato dodali ročaj in likali. Običajno so imeli vsaj dva taka likalnika. Z enim so likali, drugemu pa so sneli ročaj in segreli ploščo; takoj ko se je prvi ohladil, so uporabili drugega, hladno ploščo pa ponovno dajali v/na peč, da je bilo likanje prej končano. Nastali so v drugi polovici 19. stoletja in bili do leta 1930 večkrat izboljšani z različnimi načini snemanja ročaja (patent z ušesci, vijakom in v obliki lastovičjega repa). Leseni ročaj je bil običajno preprost, lesen, brez krašenja; ti likalniki imajo samo oznako velikosti, vendar so večinoma brez signatur, zato je proizvajalca težje določiti. A vendarle, večina patentov, ki se nanašajo na način snemanja ročaja (od konca 19. stol. do cca 1913) prihaja iz Nemčije; zaslužni zanje so Heinrich Bott, Emil Reis, Ewald Blechmann, Carl Schmidt, Carl Pack in drugi; tako lahko trdimo, da je večina tovrstnih likalnikov izdelanih v Nemčiji, seveda pa so jih izdelovali tudi drugje.[109]

---

104 Takšne peči so imela tudi večja gospodinjstva (v tujini), kjer so imeli služabnike.

105 Številke so bile od 2 do 24.

106 Latinska beseda libra je v starem Rimu opisovala maso, podobno funtu. Od tu tudi kratica "lb". Črka **s** na koncu predstavlja množino (lb**s**).
Spletni vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Funt_(mera).

107 Skozi zgodovino je bil funt uporabljen za merjenje teže v različnih delih sveta, vključno z UK, Francijo, Nemčijo, Skandinavijo in Rusijo.
Spletni vir: http://www.metric-conversions.org/sl/teza/funt-pretvornik.htm.

108 Vir: SSKJ.

109 Mariane Strobel: Alte Bügelgeräte, str. 101.

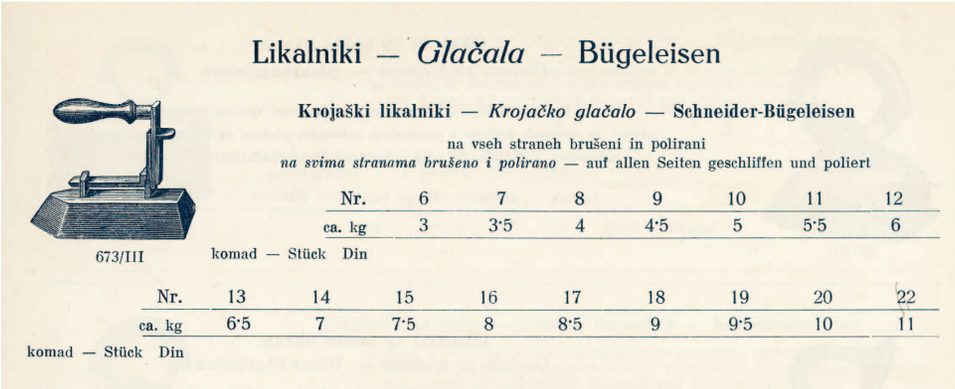

Likalniki — *Glačala* — Bügeleisen

Krojaški likalniki — *Krojačko glačalo* — Schneider-Bügeleisen

na vseh straneh brušeni in polirani
na svima stranama brušeno i polirano — auf allen Seiten geschliffen und poliert

673/III

Nr.	6	7	8	9	10	11	12
ca. kg	3	3·5	4	4·5	5	5·5	6

komad — Stück Din

Nr.	13	14	15	16	17	18	19	20	22
ca. kg	6·5	7	7·5	8	8·5	9	9·5	10	11

komad — Stück Din

Katalog Rakusch, 1926, str. 125.
Muzej NO Maribor.

Zbiratelju je zelo ljub likalnik, ki sta mu ga 1968. leta podarila njegov stari oče Rudolf Žunko in dedkov brat Jože (Pepi) Žunko.
Mere: v. 192, d. 250, š. 73 mm, teža 6369 g, inv. št. EO 188.

Lažji (ploščati) likalniki s patentom za snemanje ročaja v obliki ušesc.
Levo, najlažji likalnik. Mere: v. 156, d. 155, š. 84 mm, teža 1755 g, inv. št. EO 176.
V sredini, likalnik z nekoliko drugačnim ročajem. Mere: v. 147, d. 164, š. 82 mm, teža 2444 g, inv. št. EO 164.
Desno, avstrijski? likalnik z največjo likalno površino. Mere: v. 126, d. 121, š. 113 mm, teža 2133 g, inv. št. EO 112.

Najtežja krojaška likalnika v zbirki.
Prvi, likalnik na oglje, je najtežji med tovrstnimi likalniki, saj tehta več kot 7,5 kg in ima zraven tega še dve posebnosti: prva je pokrov, ki se odpira s strani (v desno) z železnim tečajem, druga je zelo redek, preprost lesen ročaj (takšni ročaji pri likalnikih na oglje so redki). Mere: v. 227, d. 240, gl. 128 mm, teža 7517 g, inv. št. EO 229.
Drugi, nemški likalnik s snemljivim ročajem, s številko 17 je celo težji od likalnika na oglje. Mere: v. 215, d. 261, š. 81 mm, teža 8357 g, inv. št. EO 184.

Krojaški likalniki s snemljivim lesenim ročajem in z različnimi oznakami velikosti, izdelani v Nemčiji .
Prvi z leve, z oznako 10. Mere: v. 210, d. 231, š. 68 mm, teža 5317 g, inv. št. EO 194.
Drugi z leve, z oznako 11. Mere: v. 185, d. 226, š. 71 mm, teža 5109 g.
Tretji z leve, z oznako 12. Mere: v. 178, d. 236, š. 73 mm, teža 5928 g, inv. št. EO 187.
Tretji z desne, z oznako 6, je najlažji. Mere: v. 166, d. 199, š. 50 mm, teža 2907 g, inv. št. EO 180.
Drugi z desne, z oznako 16, je najtežji. Mere: v. 178, d. 260, š. 81 mm, teža 8002 g, inv. št. EO 183.
Prvi z desne, z oznako 18, je najdaljši. Mere: v. 198, d. 263, š. 81 mm, teža 7996 g, inv. št. EO 185.

Kakšen je bil krojaški poklic, izvemo iz pripovedovanj krojačev; o tem pričajo ohranjeni zapisi v časopisih, fotografije in pesmi; kako so jih znali ljudje zasmehovati, pa nazorno prikazujejo upodobitve na panjskih končnicah.[110] Znano je, da so imeli kmetje "na piki" zlasti krojače, za katere so menili, da so bojazljivi in da opravljajo manjvredno delo, ki ga nikoli pravočasno ne končajo: *Torej niso pravi moški, prej ljudje druge vrste in njihovo opravilo je pravzaprav žensko delo. Kadar pridejo z računom, jih naženejo s kozlom. Tudi kozel ni koristna žival, samo žre in njegovo edino delo je, da kozo oplodi. Poleg tega je len in smrdi, je pa vendar več vreden kakor štirje krojači.*[111]

Upodobitev na panjski končnici: Kozel serje krojača, 1880.
Slovenski etnografski muzej, inv. št. 630:LJU;0002376E.

Zapis Kajtimara iz 1894. leta, objavljen v Vertcu (izhajal od 1871. do 1944. leta), časopisu s podobami za slovensko mladost: *Likalnik ali gladilnik je krojaško orodje, s katerim poravna krojač vse gube na obleki, da stoji potem na človeku, kakor bi bila ulita. Jaz sem bil tudi namenjen za krojača in počasi sem se vže učil pri očetu krojaštva – no, gumb si še sedaj večkrat sam prišijem, pa še dobro, saj ga znam tako, kakor je zahteval slavni Radecki, namreč da se nazadnje niti s sukancem večkrat trdno povijejo – torej bil sem nekaj časa vže krojaški učenec ter sem se zato zgodaj seznanil z likalnikom. Kadar sva bila z očetom sama doma, moral sem marsikdaj kuriti na ognjišči in greti likalnik. "To je bilo pač prijetno," mislite si, kaj ne? Ali jaz, ki sem izkušal, trdim, da je bilo to sitno delo. Seveda otroci radi kurijo, žalibog, še preradi, ker tolikokrat kje zatrosijo ogenj, da pogori dostikrat pol vasi. Toda pri nas ni bilo tako lahko kuriti, ne! Polen nisem smel žgati, očetu se jih je zdelo škoda za likalnik, zato sem moral vselej okrog hiše in v drvarnici nabrati tresk in podobnega drobiža, kadar so mi ukazali pogreti likalnik. In menite, da je rada gorela ta drobnjava? Rada, kajpada – samo kadilo se mi je v oči, likalnik je bil pa mrzel, kakor bi ga o božiči mesecu kazal. Očetu se je poleg tega mudilo, ker so vže potrebovali likalnik, in ne enkrat so me vprašali, kaj mečkam in mečkam, da ni nič. Pa še nekaj druzega je bilo. Krojačem nagajajo poredneži, da so neznansko lahki in da bi jih brž veter odnesel, da ne nosijo vedno likalnika s seboj. No, doživel še nisem, da bi bil kdaj videl krojača v zraku, kjer bi se igral veter ž njim kakor s kurjim peresom, saj sva šla vender včasih z očetom skupaj v cerkev, pa brez likalnika, in hudo je brila burja, a vzela naju ni; ali tisto pa pritrdim, da likalnik ni lahek, vsaj naš je bil težek, da nikoli tega; kadar sem ga nesel z ognjišča v sobo, bil sem ves kriv, tako me je vlekel na jedno stran. A sčasoma sem dobil toliko moči, da mi je bilo likalnik nesti igrača.*[112]

Pripoved krojača Štefana Mariča z Murskega polja (šival od 1953. do ok. 1979. leta): *Delavnica je bila skromno opremljena. Na dolgi mizi se je krojilo in likalo. Likalniki so bili trije. V enega smo dajali goreče oglje in dodali nekaj kapljic bencina, nato smo z njim krožili po zraku, da je bolje zagorelo in segrelo likalnik, da je bil sposoben za likati. Dva likalnika pa smo polagali v kurišče štedilnika, da sta se segrela. Izvlekli smo jih z grebljico, s širhaklom. Z vsemi likalniki smo morali likati zelo previdno, ker so lahko mimogrede zažgali blago. Likalne deske so bile lesene in majhne, predvsem uporabne za likanje rokavov. Pri likanju so nam dobro služili tudi težki kosi lesa, s katerimi smo udarjali po ramenih, prsih, šivih, da se je bolje zalikalo.*[113]

---

110 Posebno mesto v slovenski likovni umetnosti imajo panjske končnice, ki predstavljajo najbogatejšo zakladnico satiričnih motivov v starejši slovenski umetnosti. Med njimi najdemo tudi satirične motive, naperjene zoper krojače in čevljarje, ki so sodili v vaški proletariat in so se preživljali z nekmečkim delom, zato so si jih premožnejši vaščani radi sposojali in imeli do njih podcenjujoč odnos. Največjo zbirko poslikanih panjskih končnic hrani Slovenski etnografski muzej (obsega 754 predmetov) in se lahko primerja z zbirko Čebelarskega muzeja v Radovljici. Spletni vir: http://www.etno-muzej.si/sl/digitalne-zbirke/panjske-koncnice.

111 Upodobitvam krojača in kozla lahko sledimo od 16. stoletja. Največ sramotilnih upodobitev in karikatur krojačev je nastalo v 19. stoletju. Povezava krojača s kozlom je bila med ljudstvom globoko zakoreninjena in se je z verzom Wilhelma Buscha (nemški slikar in književnik, 1832–1908, znan avtor šaljivih slikanic v drugi polovici 19. stoletja), v njegovem Maksu in Moricu – *"Komm' heraus du Zeigenbeck, Schneider, Schneider meck meck meck!"* zelo razširila. Damir Globočnik, Satirični motivi na panjskih končnicah. V: Etnolog 15, 2005, str. 351–352.

112 Spletni vir: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-7NU6Q17G.

113 Marija Makarovič: Obleka predela človeka, str. 45.

Likalniki v klobučarski obrti

Ob likalnikih, značilnih za krojaško obrt, omenimo še likalnike, ki so jih uporabljali klobučarji.

S klobučarstvom so se na Slovenskem do 19. stoletja ukvarjali izključno obrtniki, ki so izdelovali predvsem klobuke (izdelovali so tudi škornje, copate, natikače, vložke za čevlje...); vendar je razmah tovarniške proizvodnje v 20. stoletju povzročil upadanje obrti.[114]

Pri izdelavi klobuka je bilo treba več postopkov; natančneje jih opisuje Meta Sterle v Loških razgledih 1978. leta, tukaj jih le na kratko omenimo: krtačenje, tehtanje, brenkanje, oblikovanje, tlačenje in filcanje volne oz. dlake, valjanje tulcev, barvanje, oblikovanje s pomočjo modelov, sušenje in likanje klobukov.

Ko so bili "klobuki" suhi, so jih likali z železnim likalnikom in mokro krpo. S "peglanjem" so se okraji raztegnili. Za likanje so uporabljali samo ozke železne "peglezne s polno plato". Klobučar je imel okrog šest likalnikov. Potem so na okrogli leseni plošči "zotlu" z lesenim likalnikom "flokzecarjem" okraje likali, da so se lepo poravnali.[115]

Sledilo je rezanje okrajev s posebno obrezovalno deščico, nato dodelava in šivanje – izgotovljenim klobukom je bilo treba dati lesk, nato so šivilje ali žene klobučarjev nanje prišile še podlogo, usnjen trak in druge okrasne trakove. Po šivanju so klobuk posadili na model za oblikovanje okrajev in s tem je dobil svojo dokončno obliko.

Klobučarski mojster Matija Štupica pri likanju z železnim likalnikom na okrogli leseni plošči, "zotlu". *Loški muzej Škofja Loka, etnološki oddelek,* F/6382.

Leseni likalniki "flokzecarji" za likanje "okrajev". *Loški muzej Škofja Loka, etnološki oddelek,* KDMP: 6422, 6423, 6449, 6791.[116]

Likalnik za raztegovanje "okrajev" s polkrožno konico in z oznako velikosti 2. Enak likalnik je izdelovalo ameriško podjetje *Makony, NJ, USA*. Mere: v. 128, d. 147, š. 76 mm, teža 2590 g, inv. št. EO 118.

---

114 Spletni vir: http://www.tms.si/index.php?m_id=klobuarstvo
Klobuki so bili od konca srednjega veka do časa med obema svetovnima vojnama skoraj neizogiben vsakdanji in pražnji kos oblačilne oprave moških vseh slojev prebivalstva na večini slovenskega ozemlja. Izdelovali so jih klobučarji, in sicer v različnih obdobjih iz različnih surovin in v različnih oblikah. Izdelujejo jih še danes, ko njihova oblika in sestava polsti spremlja sodobno oblačilno modo, hkrati pa jih nekateri izdelujejo tudi za potrebe zgodovinskih prikazov – tudi za potrebe oblikovanja kostumskih podob folklornih skupin. Spletni vir: https://www.jskd.si/folklorna-dejavnost/zaloznistvo/folklornik/revija.../10_pajk.pdf.

115 Klobučarstvo je bila pomembna obrt, npr. v Škofji Loki je svoj višek dosegla v osemdesetih letih 19. stoletja, ko je v Loki delalo kar triintrideset klobučarjev, nato je začela ta dejavnost naglo upadati. Leta 1890 je klobuke izdelovalo le še trinajst klobučarjev, leta 1931 še šest. Zadnji loški klobučar je umrl leta 1967. Loški klobučarji so izdelovali predvsem moške in otroške klobuke, ženske le izjemoma. Npr. klobučarski mojster Pavel Jamnik jih je pošiljal trgovcem na Ptuj in v Ormož ter jih prodajal na sejmih v Gorenji vasi, v Polhovem Gradcu ter na Jesenicah. Spletni vir: Sterle Meta. "Klobučarska obrt v Škofji Loki od 18. do srede 20. stoletja." Loški razgledi letnik 25. številka 1 (1978). <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-55DUGI9B>
V Ormožu se je s klobučarsko obrtjo ukvarjal oče publicista in pisatelja Ruda Jurčeca Karel Jurčec, ki je imel svojo klobučarsko obrt že v Štrigovi. Po očetovi smrti je s klobučarstvom v Ormožu nadaljeval sin Frančišek (umrl 1966. leta).

116 Za slikovno gradivo in podatke se zahvaljujem kustosinji muzeja Mojci Šifrer Bulovec.

Lažji (ploščati) likalniki

V primerjavi s težkimi krojaškimi likalniki so z lažjimi ploščatimi likalniki ženske skorajda drsele po navlaženem perilu (pritiskale so na tkanino in jo gladile). Priljubljeni so bili zlasti v (francoskih) pralnicah. Ker so bili v celoti iz železa, so morale ročaj oviti s krpo; kasneje so začeli proizvajalci zraven likalnikov prodajati ustrezne lesene ročaje, ki se jih je dalo namestiti na železen, trakast ročaj. V Angliji so imeli likalniki votel, tulcu podoben (cevast) ročaj – t. i. hladen ročaj.

Običajno so bili likalniki na zgornji strani likalne plošče dekorativno okrašeni z različnimi simboli in motivi; na francoskih prevladujejo srce, sadje, dekorativni elementi, vzeti iz rastlinskega sveta, pa tudi grbi. Angleški so najpogosteje z zvezdo ali s krono, medtem ko so bili nemški in skandinavski običajno brez dekorativnih detajlov; imeli so le znak (blagovno znamko) proizvajalca, včasih njegove začetnice. Ročaji likalnikov so bili redko oblikovani tudi v podobo kake živali, najpogosteje konja, leva ali psa, kar je dajalo likalniku dekorativno noto, hkrati pa so takšni ročaji nudili likarici boljši, trdnejši oprijem pri likanju.

Angleški likalniki

Levo, likalnik v velikosti 4, s signaturo *700 K* v krogu in z votlim ročajem. Izdelovalec likalnika je *Archibald Kenrick iz West Bromwicha* iz Anglije.[117]
Mere: v. 107, d. 134, š. 97 mm, teža 1694 g, inv. št. EO 115.
V sredini, likalnik z oznako 8 iz druge polovice 19. stol./prve polovice 20. stol. s prepoznavnim simbolom družine *Salter* – stafordski vozel, vozel v obliki preste,[118] in z napisom *Silvester's Patent*.
Mere: v. 130, d. 167, š. 110 mm, teža 2903 g, inv. št. EO 105.
Desno, angleški likalnik s signaturo železolivarne *WB&Co No 96* (William Bullock and Company).[119]
Mere: v. 98, d. 130, š. 75 mm, teža 1255 g, inv. št. EO 155.

Ruski likalnik

Eriku posebej ljub ruski likalnik iz ok. 1920., predstavlja kita, ki drsi po valovih, s katerimi je dekorativno okrašen spodnji del likalnika, medtem ko se njegova repna plavut stika z ročajem likalnika.
Mere: v. 140, d. 216, š. 103 mm, teža 4362 g, inv. št. EO 250.

117 Likalnik so izdelovali od cca 1892. do 1926. leta. V katalogu iz 1912. leta so jih ponujali v enaki obliki v velikosti od 2 do 12. Archibald Kenrick st. je zgradil fužino 1791. leta (kasneje livarna). Izdelovali so žeblje, okovja za vrata, kavne mlinčke, mlinčke za meso, likalnike ... 1812. leta se je podjetje preimenovalo v *Archibald Kenrick & Co*, 1827 v *Archibald & Sons*. Sinova Archibald ml. in Timothy sta nadaljevala očetov posel, prav tako njuni nasledniki; družinsko podjetje deluje že več kot 200 let (danes izdelujejo predvsem visokokvalitetna okovja za okna, vrata...). Spletni vir: http://kenricks.co.uk/about-us-2/timeline-2/ in http://www.buegeleisen.net/.

118 Omenjeni vozel je simbol okraja Staffordshire v Angliji; več različnih proizvajalcev ga je predvsem v drugi polovici 19. stol. uporabljalo kot svoj zaščitni znak, tudi družina *Salter.* Najbolj so bili znani po proizvodnji vzmetnih tehtnic (izdelovali so jih najprej), jeklenih vzmeti, mušket, merilnikov tlaka, različnih likalnikov, pisalnih strojev, 1895. izdelali prvega v Angliji, gospodinjskih strojev idr. Več kot 200 let so bili eno vodilnih podjetij v West Bromwichu. Podjetje sta v drugi polovici 18. stol ustanovila Richard in William Salter; 1790. sta ga prevzela Williamova sinova John in George Salter. 1825. leta se podjetje preimenuje v *George Salter and Co;* po Georgovi smrti je podjetje še naprej ostalo v družinski lasti. 1852. sta vodenje podjetja prevzela George in Thomas (sinova Johna Salterja). Zaradi svoje mladosti in premalo vodstvenih izkušenj sta se povezala s podjetjem, ki ga je vodil John Silvester; ta je imel, ravno nasprotno ogromno izkušenj na tržišču – in prav skupno sodelovanje je prineslo svetovni sloves z likalniki, ki so še danes zelo priljubljeni pri zbirateljih. Spletni vir: http://www.blackcountrybugle.co.uk/george-salter-springing-history-innovative/story-20763199-detail/story.html in http://www.gracesguide.co.uk/George_Salter_and_Co.

119 *William Bullock, Spone Lane Iron Foundry, West Bromwich, Staffordshire.* Izdelovali so litoželezno kuhinjsko posodje, kavne mlinčke, ključavnice, likalnike..., delovali so od leta 1805 do 1885. Spletni vir: http://www.libraryofbirmingham.com/atwork?nojs.

Francoski likalniki

Kot omenjeno so bili ploščati likalniki zelo priljubljeni v Franciji, kjer so jih uporabljale gospodinje, predvsem pa ženske, zaposlene v pralnicah, ki so bile tam zelo pogoste. Proizvajalci, ki so jih izdelovali so bili *Camion Fréres, Emile Guillet Fagot, Jules Manil, Moranvillé Guillaume, Bernard-Huet* (Vivier-au-Court, Ardennes); *Fonderies et Ateliers du Laminoir, Nilis Yibert&Camion* (Vrigne--aux-Bois, Ardennes), *Winterberger* (Donchery), in drugi...[120]

V literaturi je najbrž najbolj znana perica in likarica *Gervaise*, Zolajeva književna junakinja, ki je likala s t. i. ploščatimi likalniki. *Gervaise je v svoji pralnici imela pult (velikansko mizo), ki je bil pokrit z debelo odejo in obdan s kosom kretona.*[121] *Likalnike so ogrevale na peči iz litega železa, kjer si lahko grel deset likalnikov hkrati, če si jih položil na poševno ploščo okrog ognjišča. Perilo se je sušilo na medeninastih žicah. Ko je bilo suho so ga poškrobile.*[122]

Francoski likalniki z ravnim nosilcem in s preprostim ročajem.
Levo, likalnik, ki ga krasi grbovni ščit z oljčnima in s palmovima vejicama; sredino ščita zapolnjujeta prepleteni črki *CA* (signatura oz. blagovna znamka neznane livarne).[123]
Mere: v. 91, d. 166, š. 84 mm, teža 1165 g, inv. št. EO 113.
V sredini, likalnik *LE PARISIEN No. 4* (Parižan), s pariškim grbom (v grbovnem ščitu sta burbonska lilija in jadrnica), ki so ga izdelovale livarne in delavnice *Fonderies et Ateliers du Laminoir, Vrigne-aux-Bois/ Ardenne* (departma Ardennes).[124]
Mere: v. 80, d. 155, š. 92 mm, teža 947 g, inv. št. EO 238.
Desno, likalnik Bernarda Hueta, nastal po letu 1854, *LE GAULOIS No. 5* (Galec), z upodobitvijo glave brkatega galskega vojaka.
Mere: v. 86, d. 160, gl. 94 mm, teža 956 g, inv. št. EO 241.

H. Michel-Levy, *Les Repasseuses, Likarice,*
1906, olje na platno, 76 x 81,5 cm.
Musée d'Orsay. SSG.[125]

[120] *Camion Fréres* (Podjetje so ustanovili bratje Camion 1820. leta; njihova blagovna znamka je bila CF. Samostojno so delovali do 1980. leta, ko so postali del podjetja Bernard-Huet). Podjetje Bernarda Hueta (prej podjetje Moranville-Guillaume) je bilo osnovano 1854. leta z znamko MH. Podjetje Emila Guilleta Fagota je bilo prepoznavno po blagovni znamki GF. Talilnica Julesa Manila je začela delovati 1877. leta., kasneje je bila prodana Winterbergerju.

[121] Kreton – bombažna tkanina v platneni vezavi, navadno potiskana. Vir: SSKJ.

[122] Émile Zola: Beznica, str. 190-191, 197.

[123] Zbiratelj ga je kupil 2004. na kramarskem sejmu v Mariboru, potem ko se je zanj že eno leto s prodajalcem pogajal za ceno. Nazadnje mu ga je prodala prodajalčeva žena za polovično ceno – vendarle se je splačalo čakati.

[124] Omenjeno podjetje je bilo ustanovljeno 1820. leta. Zbiratelj je likalnik kupil maja 2016 na kramarskem sejmu v Mariboru.

[125] Mariane Strobel: Alte Bügelgeräte str. 175.

Nemška likalnika

Levo, domnevno nemški likalnik iz 19./20. stol. za likanje s sijajem, s trakastim ročajem in z oznako velikosti 17.
Mere: v. 112, d. 165, š. 93 mm, teža 1866 g, inv. št. EO 109.
Desno, likalnik s trakastim ročajem, z oznako dolžine 16 (L – Länge) in neznano signaturo *KO*.
Mere: v. 96, d. 160, š. 92 mm, teža 1436 g, inv. št. EO 114.

Ameriška likalnika

Desno, likalnik iz druge polovice 19. stol. s signaturo *ACW* (Williams Co, Ohio, Chagrin Falls)[126] in z oznako 7.
Mere: v. 121, d. 158, š. 93 mm, teža 2935 g, inv. št. EO 110.
Levo, likalnik s signaturo *BC Co Ltd No 6* s hladnim votlim ročajem.
Mere: v. 108, d. 145, š. 99 mm, teža 2231 g, inv. št. EO 117.

Likalniki drugih tovarn

Likalnika neznanega francoskega, morda nemškega proizvajalca.
Levo, likalnik z Davidovo zvezdo in s privitim železnim ročajem.
Mere: v. 98, d. 166, š. 96 mm, teža 1782 g, inv. št. EO 106.
Desno, likalnik s signaturo *IV*, s trakastim ročajem in z manjšim rastlinskim ornamentom. Mere: v. 115, d. 178, š. 98 mm, teža 2485 g, inv. št. EO 111.

Levo, ponikljan likalnik s tankim trakastim ročajem.
Mere: v. 88, d. 127, š. 88 mm, teža 942 g, inv. št. EO 156.
V sredini, francoski likalnik iz ok. 1840. leta.
Mere: v. 73, d. 120, š. 57 mm, teža 666 g, inv. št. EO 161.
Desno, likalnik z likalno površino v obliki solze – kapljice.
Mere: v. 105, d. 153, š. 52 mm, teža 1009 g, inv. št. EO 162.

Dve popolni nasprotji.
Lažji likalnik v obliki solze in brez signature ima oznako 7.
Mere: v. 88, d. 140, š. 71 mm, teža 1015 g, inv. št. EO 154.
Masivnejši likalnik z napisom v cirilici *Керч* (Kertsch, Kerč)[127] ima monogram *ГМ* (GM).
Mere: v. 147, d. 188, š. 82 mm, teža 4138 g, inv. št. EO 107.

---

126 Livarno je 1844. leta ustanovil John Wesley Williams. Po nekaj letih je začel proizvodnjo likalnikov za likanje s sijajem; 1866. leta je prevzel podjetje njegov sin Adam Clark Williams in začel širiti linije likalnikov – izdelovati je začel tudi likalnike z lesenim ročajem, med drugim je izdeloval tudi železne otroške igrače. 1889 je tovarna zgorela, obnovili so jo, nakar jo je 1892 ponovno prizadel požar, zato so poiskali novo lokacijo v Ravenni v Ohiu. 1893. je začel A.C. Williams proizvodnjo otroških železnih igrač (igrače so izdelovali do 1938. leta). Danes je naslednik podjetja *Lite Metals Company, Ravenna, Ohio*. Spletni vir: http://www.litemetals.com/index.php?early-history&pg=26.

127 Kertsch, Kerč je pristaniško mesto v Ukrajini, kjer so bile konec 19. stoletja odkrita večja nahajališča železove rude, ki je bila izkopana in prepeljana v Donecki bazen. Metalurški objekti zgrajeni 1897. leta so bili porušeni med drugo svetovno vojno; po njej so nekatere obrate obnovili in nadaljevali s proizvodnjo litega železa.

Likalniki s snemljivim ročajem Mrs. Potts (gospe Pott) in drugi podobni likalniki

Leta 1871 je postal prava novost snemljiv leseni ročaj, ki ga je v Ameriki iznašla Marry Pott. Njen izum je postal zelo priljubljen, saj je bilo lažje sneti ročaj, kot napolniti likalnik z ogljem ali vanj vložiti likalno železo. Zraven tega je poskrbela tudi za izolacijo ročajev; del likalnika med ročajem in likalno površino so namreč prevlekli z azbestom, ki je odporen na visoke temperature.

Likalniki *"Mrs. Potts"* so bili v primerjavi z drugimi uporabnejši več let in tudi cenovno so bili ugodnejši. Prodajali so jih v kompletu, ki je obsegal dve likalni plošči, ročaj in podstavek.[128] Za njihovo proizvodnjo in prodajo je skrbelo podjetje *Enterprise* iz Filadelfije, ki si je z njihovo prodajo ustvarilo velik sloves doma in po svetu; kasneje so jih prodajali tudi drugi: *Henry Brooks & Co., Boston; D. H. Wilson & Co., New York; Kustermann, München; Ludwig Schröder, Westfalija* in drugi. V Jugoslaviji jih je v svojem katalogu oglaševal in prodajal trgovec *Daniel Rakusch* iz Celja. Med letoma 1920–1930 so licenco za njihovo proizvodnjo odkupili tudi na Madžarskem; proizvajala sta jih tovarni *WM, Csepel* in *Hirsch&Franck, Salgotarjani*. Kot zanimivost omenimo, da so ameriška podjetja za oglaševanje izdelkov uporabljala tudi viktorijanske trgovske kartice (od približno 1870. do nekako 1900).[129]

Ameriški in nemški likalniki

Zgoraj, likalnik iz prve polovice 20. stol. z azbestno podlago, napisom *DR Patent* (Deutsches Reichs Patent), *št. 205460, Welt Plätte.*[130]
Mere: v. 143, d. 151, š. 81 mm, teža 2500 g, inv. št. EO 170.
Spodaj levo, poniklјan nemški likalnik v velikosti št. 5 z vestfalijskim ročajem.
Mere: v. 138, d. 165, š. 89 mm, teža 2868 g, inv. št. EO 169.
Spodaj v sredini, likalnik proizvajalca *Enterprise M.F.G. Co, Phila USA* (Philadelphia), iz 19./20. stol.[131] Mere: v. 113, d. 160, š. 94 mm, teža 2482 g, inv. št. EO 171.
Spodaj desno, likalnik proizvajalca Paula Knoppa iz Berlina s signaturo *PK*.
Mere: v. 133, d. 160, š. 80 mm, teža 1653 g, inv. št. EO 172.

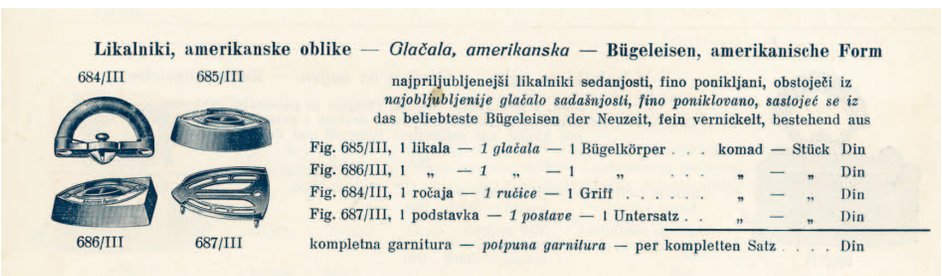

Likalniki, amerikanske oblike — *Glačala, amerikanska* — Bügeleisen, amerikanische Form

684/III 685/III

najpriljubljenejši likalniki sedanjosti, fino poniklјani, obstoječi iz
najobljubljenije glačalo sadašnjosti, fino poniklovano, sastojeć se iz
das beliebteste Bügeleisen der Neuzeit, fein vernickelt, bestehend aus

Fig. 685/III, 1 likala — *1 glačala* — 1 Bügelkörper . . . komad — Stück Din
Fig. 686/III, 1 „ — *1* „ — 1 „ . . . „ — „ Din
Fig. 684/III, 1 ročaja — *1 ručice* — 1 Griff . . . . . „ — „ Din
Fig. 687/III, 1 podstavka — *1 postave* — 1 Untersatz . . „ — „ Din

686/III 687/III

kompletna garnitura — *potpuna garnitura* — per kompletten Satz . . . . Din

Ameriški likalnik v Rakuschevem katalogu, Celje, str. 128.
Muzej novejše zgodovine Celje.

Poseben ameriški litoželezni likalnik *ASBESTOS 72-B SAD IRON* iz konca 19./začetka 20. stol., katerega pokrov je v celoti snemljiv.[132] Mere: v. 130, d. 170, gl. 89 mm, teža 2951 g in likalno železo težko 2056 g, inv. št. EO 129.

128 Komplet je lahko vseboval tudi tri likalne plošče, podstavek in ročaj.

129 Med zbiralci so še danes zelo iskane kartice, ki so oglaševale izdelke za pranje in likanje perila. Prva stran kartice je imela po navadi dekorativen in/ali šaljiv motiv, pogosto je vsebovala tudi neke vrste politični komentar na dogodke tistega časa, zadnja stran je bila običajno namenjena podatkom o podjetju.

130 Proizvajalec likalnika je tovarna *Carl Pack, Bügeleisen Fabrik und Eisengiesserei Erkrath bei Düsseldorf.*

131 Med drugim so izdelovali tudi stroje za luščenje koruze, strojčke za razkoščičenje češenj, mlinčke za mletje mesa.

132 Likalniki *Asbestos* so bili v resnici dizajnirani z azbestno prevleko, ki je varovala pred uhajanjem vročine in s tem pred opeklinami. Bila je pod snemljivim pokrovom, ki so ga položili na ogreto "jedro - železni vložek". Ko se je vložek ohladil, so ga nadomestil z drugim, vročim, vložkom, ročaj pa je ves čas ostajal hladen.

Posebni likalni pripomočki

Spreminjajoče modne smernice in raznolikost oblačilnih kosov so prinesle potrebo po posebnih gladilnih pripomočkih, ki so jih uporabljale predvsem likarice za nego ženskih oblačil (npr. srajc z dolgimi rokavi, nagubanimi, nabranimi v višini ramen),[133] ter za glajenje že tako skrbno izdelanih ženskih avb, čepic, okrašenih s čipko, z vezenino. Za privzdigovanje rokavov so uporabljale (predvsem francoske) perice in likarice pripomoček t. i. petelina (*à coque*) v obliki jajca (tudi gobe ali krogle), ki je bilo nasajeno na železno palico z lesenim ročajem. Pripomoček so namestile običajno v kovinski primež in ga pričvrstile na mizo; nekateri pa so bili že prostostoječi na podstavku. Francozinje so ta pripomoček skorajda oboževale; skoraj vse francoske livarne, ki so izdelovale likalnike, so izdelovale tudi ta pripomoček, približno od 1870. pa nekje do 1930. leta. V manjši meri so ga uporabljale tudi ženske v Angliji in Nemčiji, vendar tukaj ni dosegel takšne priljubljenosti kot v Franciji.[134]

Uporabljala ga je tudi Zolajeva junakinja: *Gervaise je vzela v roke čepico gospe Boche, ker jo je hotela sama zlikati. Pripravila je prekuhan škrob, da bi bila kakor nova. Pravkar jo je od znotraj narahlo gladila z malim likalnikom, zaokroženim na robovih... Čipke je narahlo pritisnila z likalnikom. Rob kape je bil okrašen z ozkimi nabori, ki pa so bili še okrašeni z drobno vezenino. Zdaj je nabore in zapleteno vezenino vsa zaskrbljena in molče razlikala s "petelinom", z železnim jajcem, ki je bilo s kovinsko paličico nasajeno na lesen ročaj.*[135]

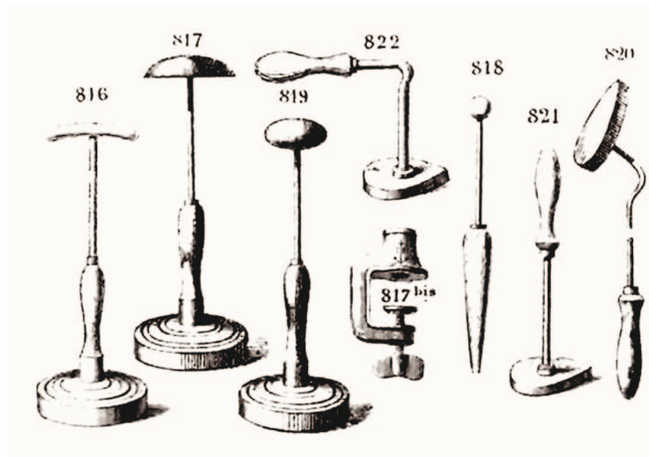

Železno jajce "*petelin*", *fers à coque et à boule*, pod št. 819, v katalogu podjetja Camion Frères, iz 1891. leta.

Med posebne likalne pripomočke smemo šteti tudi ameriška likalnika; prvega, iz San Francisca so uporabljali predvsem za likanje rokavov, drugi likalnik pa je drugačen zaradi posebnega ročaja z okroglimi odprtinami, ki so ročaj "ohlajale".
Redko ohranjeni so tudi likalni pripomočki za glajenje filca biljardne mize, medtem ko lahko še danes (pri zbirateljih) dokaj pogosto naletimo na železne modelčke za oblikovanje stiliziranih rožic in listov, s katerimi so okrasili ženska pokrivala, obleke. Tkanina, iz katere so nameravali narediti rožice, je morala biti poškrobljena, nato so oba modela ogreli. Prvi, železni model je imel leseni ročaj, drugi model je bil iz medenine. Na ogret, rahlo povoskan železni model so položili poškrobljeno tkanino in nato z medeninastim modelom pritisnili nanj ter tako odtisnili rožice, ki so jih nato še obrezali; zdaj so bile pripravljene za krašenje.[136]

Likalni pripomoček, izdelan v Franciji, za izdelavo stiliziranih rož s katerimi so krasili ženska oblačila in njihova pokrivala, predvsem v 19. stoletju.
Mere: v. 36, d. 215, š. 71 mm, teža 985 g, inv. št. EO 256.

[133] Take srajce so bili tudi t. i. rokavci, rokafci – kratko žensko vrhnje in spodnje oblačilo, ki je segalo le do pasu. Delovni in pražnji rokavci so bili v 18. stoletju narejeni iz belega domačega platna, v 19. stoletju pa iz manufakturnega belega bombažnega platna. Rokavci so oblačilo, ki je bilo skupno skoraj vsem slovenskim ljudskim nošam.

[134] "Petelina" so izdelovale mnoge francoske in angleške tovarne (livarne); francoske: *Camion Frères, Bernard Huet, L. Moranville & J. Huet, Jules Manil, Fonderies et Ateliers du Laminoir, Gollnisch-Jardinier Fils* (iz regije Ardeni), angleške, npr. *Kenrick & Sons, Ltd. West Bromwich, William Bullock & Co*, in druge. V Nemčiji sta ga izdelovali podjetje A. Lindenbergerja iz Nürnberga in podjetje Huga Henningerja iz Herborna (del zvezne dežele Hessen). Mariane Strobel: Alte Bügelgeräte str. 142.

[135] Emile Zola, Beznica, str. 199.

[136] Tkanino so lahko prej tudi pobarvali.

Manjši likalniki, ki so bili zaradi velikosti in teže primerni za otroke

Ameriški likalnik iz San Francisca je prvi likalnik, ki ga je zbiratelj kupil v internetni prodaji in čakal nanj kar štiri mesece.[137] Likalnik takšne oblike (spredaj v obliki ptičjega kljuna) so uporabljali tudi za likanje rokavov. Mere: v. 108, d. 157, š. 55 mm, teža 1008 g, inv. št. EO 137.

Ameriški likalnik *STAR IRON No 76, size 2* iz ok. 1880–1913 podjetja *Enterprise MFG Co.* Likalnik ima poseben ročaj (t. i. japonski ročaj) s kar 34 okroglimi odprtinami, ki so omogočale hlajenje ročaja. Mere: v. 117, d. 160, š. 91 mm, teža 2476 g, inv. št. EO 247.[138]

Izjemna redkost je tudi likalnik s kamnito likalno površino iz začetka 20. stoletja, ki so ga uporabljali predvsem za glajenje filca biljardne mize; včasih tudi za ravnanje večjih kosov blaga, npr. rjuh, brisač. Sicer preprostemu likalniku, daje nekoliko dekorativnosti spiralast železni ročaj. *Smiljan Kramberger, Sp. Hajdina.*

Zanimivost med likalniki so majhni otroški likalniki različnih oblik in velikosti, bodisi na likalna železa, na oglje, ali lični ploščati, ki so jih deklice ogrele na peči. Otroški likalniki se po zunanjosti niso v ničemer razlikovali od tistih za odrasle, razlika je bila le v teži, otroški so bili, razumljivo, precej lažji. Mnogi proizvajalci likalnikov so zraven velikega likalnika ponujali enakega v manjši različici, kajti mame, kot dobre gospodinje, so želele, da se tudi njihova hči zgodaj seznani z gospodinjskimi opravili, saj bo le tako lahko kot odrasla ženska zgledno skrbela za svoj dom in gospodinjstvo. Otroški likalnik je bil torej način, kako privzgojiti delovne navade glede likanja, hkrati pa lepa, zanimiva igrača, s katero so se deklice z veseljem igrale, saj so lahko na ta način poskrbele za oblačila svojih punčk in za svoja in druga oblačila.[139] Dekliške likalnike za t. i. "svetlo likanje" in "medene" otroške likalnike je oglaševal tudi veletrgovec Rakusch iz Celja.

Medtem ko deklica lika... *SSG.*

[137] Prodal mu ga je Pat Landee leta 2000.

[138] Podjetje je v enem svojih katalogov ponujalo tudi *glanc* likalnik "*STAR POLISHER*", ki je bil patentiran 1877. leta.

[139] Ni nujno, da so bili tukaj navedeni likalniki zgolj za otroke, z njimi so lahko likali tudi odrasli (čipke, naborke itd.).

Nemški "glanz" likalniki.
Prvi z leve, z ameriškim ročajem.
Mere: v. 115, d. 116, gl. 46 mm, teža 654 g, inv. št. EO 125.
Drugi z leve, z ameriškim ročajem.
Mere: v. 111, d. 111, gl. 47 mm, teža 750 g, inv. št. EO 126.
Prvi z desne, ponikljan likalnik z renskim ročajem.
Mere: v. 73, d. 110, gl. 44 mm, teža 236 g, inv. št. EO 140.

Medeninasti likalniki na "štohl".
Levo, najmanjši in najlažji bidermajerski likalnik v zbirki meri
približno kot ženski mezinec, nekaj več kot 5 cm.
Mere: v. 56, d. 54, gl. 34 mm, teža 133 g, inv. št. EO 133.
V sredini je nekoliko večji, a je še vedno otroški likalnik:
Mere: v. 113, d. 138, gl. 70 mm, teža 785 g, inv. št. EO 3.
Desno, likalnik za odraslega z oznako 12.
Mere: v. 179, d. 240, gl. 179 mm, teža 4255 g, inv. št. EO 21.

L. Levy &Co,
Die kleine Plätterin, Mala likarica,
ok. 1870, Berlin.

Prvi z leve, fino ponikljan otroški likalnik z lesenim (rdečim) ročajem.
Mere: v. 66, d. 103, š. 47 mm, teža 290 g, inv. št. EO 144.
Drugi z leve, francoski likalnik znamke *BC* (Blay – Collard)[140] z ravnim ročajem.
Mere: v. 47, d. 76, š. 43 mm, teža 199 g, inv. št. EO 130.
Drugi z desne, lep primer otroškega likalnika v obliki solze. Izdelovali so jih v Belgiji, Nemčiji, Franciji in tudi v Angliji. Na njem je upodobljena krilata mitološka žival (grifon?).
Mere: v. 64, d. 97, š. 64 mm, teža 402 g, inv. št. EO 135.
Prvi z desne, belgijski likalnik v obliki solze s signaturo *DC* (Devilliers et Camion).
Mere: v. 76, d. 98, š. 50 mm, teža 622 g, inv. št. EO 136.

[140] Livarno je zgradil Gabriel Blay 1882. leta (*Fonderie Blay-Collard*). Kasneje je spremenila ime in delovala do prve svetovne vojne, nato pa po letu 1920, ko je vodstvo prevzel Gabrielov sin. Spletni vir: http://www2.cr-champagne-ardenne.fr/patrimoineindustriel08/IA08000643.html. Likalnik je podaril Hanspeter Antl, Villach, Avstrija.

Otroški likalniki na oglje.
Prvi z leve, likalnik s posebnim patentom za odpiranje pokrova.
Mere: v. 113, d. 113, gl. 52 mm, teža 527 g, inv. št. EO 128.
Drugi z leve, ponikljani likalnik.
Mere: v. 121, d. 92, gl. 51 mm, teža 493 g, inv. št. EO 127.
Drugi z desne, s patentnim zaklopom.
Mere: v. 123, d. 101, gl. 51 mm, teža 530 g, inv. št. EO 124.
Prvi z desne, likalnik s hladno konico (neogreto konico)
je služil za likanje občutljivih tkanin.
Mere: v. 92, d. 90, gl. 46 mm, teža 120 g, inv. št. EO 123.

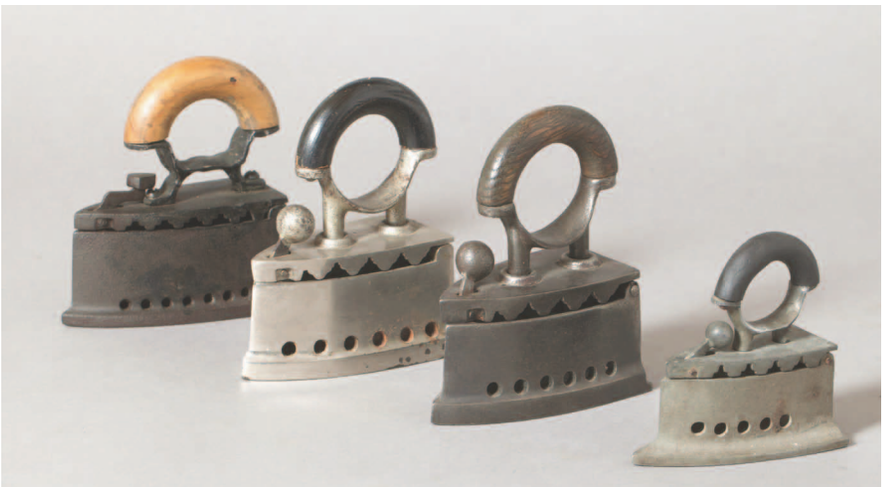

Vsak nekoliko drugačen.
Prvi z leve, medeninasti likalnik s posebnim,
kavlju podobnim patentom za odpiranje pokrova.
Mere: v. 113, d. 112, gl. 58 mm, teža 476 g, inv. št. EO 138.
Drugi z leve, likalnik z lesenim balustrastim ročajem in
s posebno, zadaj podaljšano likalno ploščo.
Mere: v. 57, d. 116, š. 46 mm, teža 138 g, inv. št. EO 142.
Drugi z desne, s preprostim lesenim ročajem.
Mere: v. 62, d. 95, š. 52 mm, teža 276 g, inv. št. EO 143.
Prvi z desne, fino poniklјan.
Mere: v. 57, d. 87, š. 47 mm, teža 192 g, inv. št. EO 139.

Iz otroške slikanice, Bilderbuch "*Die Fleissigen Mädchen*".[141]

[141] Strobel, str. 233.

Likalniki na špirit

Zamisel za ogrevanje likalnika s špiritom prihaja iz Amerike, kjer so prve preizkuse izvedli okrog leta 1850; šest let kasneje so po ameriškem vzorcu začeli izdelovati enake likalnike v jeklarni Annahütte pri Tannhausenu v Pruski Šleziji. Prvi likalniki so imeli precej visoko ohišje iz litega železa in obliko običajnih likalnikov na oglje, zraven tega pa tudi posebno obračalno ročico, ki je omogočala likanje izmenoma na zgornji oz. spodnji likalni plošči. V nadaljnjem razvoju so postali bistveno manjši, ožji in s tem lažji. Tudi likalna površina je postala gladkejša, ker so bili ponikljani in kromirani. Priljubljeni so bili zlasti majhni potovalni likalniki na tekoči špirit ali špiritne tabletke, kajti oboje je bilo sorazmerno lahko priskrbeti.

Med likalniki na špirit so bili zelo priljubljeni potovalni likalniki znamke *Bugolette*, ki so v osnovi služili za likanje, obrnjeni narobe (z likalno površino navzgor) pa za kuhanje hitro pripravljenih napitkov, npr. kave, čaja oz. jedi, npr. umešanih jajc; kar je prišlo prav zlasti na potovanjih. Ročaj je bil iz porcelana in dodatno izoliran z azbestom. Je eden redkih primerkov likalnika, ki ima zelo detajlno izpisano ime proizvajalca. Na pločevinasti posodici, kamor so nalili žličko gorilnega špirita (ali dali metilno tableto), ima običajno napis: *MADE IN AUSTRIA* (izdelano v Avstriji).[142] Z njim so likali predvsem ovratnike moških srajc. Na isti način je deloval likalnik znamke *Durette*, ki so ga tako kot *Bugolette* izdelovali v Avstriji (patent št. 1008605 iz ok. 1920. leta), medtem ko je likalnik znamke *The Boudoir* angleška različica. Angleški je lahko imel fiksen ročaj, če pa je bil ročaj vrtljiv (navzgor, navzdol) je to omogočalo likanje bodisi s spodnjo oz. zgornjo likalno površino.

Kasnejši likalniki na špirit so bili običajno opremljeni s snemljivim grelnikom in z rezervoarjem za špirit (špirit je bil uplinjen v grelniku in je nato zgoreval z majhnimi plamenčki, skozi majhne odprtine grelnika – od 6 do 12 odprtin). Količina špirita v rezervoarju je zadostovala za eno uro likanja. Rezervoar in gorilnik sta bila povezana s stenjem iz bombažnih nitk. Pri daljši uporabi likalnika so se luknjice gorilnika lahko zamašile, kar je imelo za posledico zmanjšanje plamena. V tem primeru je bilo treba luknjice očistiti s šivanko, občasno pa so morali tudi zamenjati stenj. V uporabi so bili nekako od 1850. do cca 1940. leta.

Angleška likalnika

Potovalna likalnika znamke *Boudoir* s kromiranim ohišjem iz ok. 1920. leta, ki so ju ogrevali z gorilnim špiritom v obliki tabletk.[143]
Levi likalnik ima fiksni ročaj in napis *The Boudoir*. Z njim so likali tako, da so tabletke položili v posodico in jih prižgali (likalnik je bil obrnjen z likalno površino navzgor). Na likalni plošči je napis *BRITISH MADE, PATENT APP(lied) FOR*.
Mere: v. 73, d. 135, š. 48 mm, teža 481 g, inv. št. EO 149.
Desni likalnik *Boudoir Turnover* ima poseben vrtljiv lesen ročaj in kar dve likalni površini (plošči). Glede na položaj ročaja, so lahko likali bodisi z eno ali z drugo likalno ploščo. Ohranjen ima tudi napis *Britisch Boudoir Iron, Patent BCM/W S4C*.
Mere: v. 129, d. 154, š. 48 mm, teža 760 g, inv. št. EO 151.

[142] Na zgornjem delu likalne površine likalnika Bugolette sledimo napisu *BREVETS E. T. PAYS, BUGOLETTE, MARQUE INT. DEPOS.*, levo: *PATENT I. A. COUNTRY*, desno: *PAT. I. A. KULTURST.* Na likalniku Boudoir je napis *BRITISH MADE, PATENT APP(lied) FOR* – gre za pravni izraz v povezavi z izdelkom, po tem ko je bila že vložena prošnja za zaščito patenta. Oznaka sporoča javnosti, podjetjem ali morebitnim kršiteljem, da bodo odgovorni za škodo, ki bi nastala, če bi izdelovali ta izdelek kljub temu, da št. patenta še ni dodeljena.

[143] Špiritne kocke (tabletke) iz metilnega alkohola, metanola.

Avstrijski in nemški likalniki in poseben likalni pripomoček neznanega proizvajalca

Levo, likalnik znamke *Bugolette* z belim porcelanastim ročajem, pod katerim je ohranjena plast iz azbesta.
Proizvajalec je podjetje *Wawrina & Co, Wien* (Dunaj).
Mere: v. 104, d. 140, š. 53 mm, teža 916 g, inv. št. EO 146.
Desno, likalnik znamke *Durette.* Na vrhnji strani likalne površine sledimo napisu *MADE IN AUSTRIA* – izdelano v Avstriji.
Mere: v. 94, d. 140, š. 51 mm, teža 865 g, inv. št. EO 148.

Iz reklamnih plakatov lahko razberemo, da so likalnik Bugolette oglaševali kot rešitelja v stiski in kot likalnik prihodnosti.
Z njim se je likalo in kuhalo brez lesa, oglja, plina, električne energije, brez kakršnih koli vnaprejšnjih priprav, že v treh minutah in domala brezplačno.
V navodilih za uporabo je tudi navedeno, da je treba najprej likalnik obrniti z likalno površino navzgor, nato naliti eno jedilno žlico navadnega gorilnega špirita v pločevinasto "posodico", prižgati z vžigalico in po treh minutah je bil likalnik pripravljen za uporabo. Ročaj je bil lesen ali iz porcelana.

Levo in desno, likalnika znamke *Bugolette.*
Desni ima ohranjen še priročni šilček, s katerim so izmerili potrebno količino špirita. Mere: v. 86, d. 138, š. 49 mm, teža 425 g, inv. št. EO 145.
Levi: Mere: v. 84, d. 136, š. 84 mm, teža 471 g, inv. št. EO 147.
V sredini, likalnik znamke *ASTA* iz ok. 1920–30, ki so ga oglaševali s sloganom *"Idealen prijatelj za hišo in potovanje."*[144]
Ima tudi oznako *1003605, D.R.G.M.* (Deutsches Reichsgebrauchsmuster).[145]
Mere: v. 90, d. 142, š. 50 mm, teža 427 g, inv. št. EO 150.

Nemški likalnik na petrolej znamke *Wama.*
Mere: v. 161, d. 231, gl. 66 mm, teža 1587 g, inv. št. EO 251.

[144] Tudi tega so ogrevali z gorilnim špiritom v obliki tabletk, ki so jih prižgali in jih pustili tri minute goreti; po tem času je bil likalnik pripravljen za uporabo. Ko se je ohladil, so morali postopek ponoviti. Gorljive tabletke znamke Meta so izdelovali v Švici in prodajali v kartonastih škatlicah, pakirane s po 4, 20, 50 ali 100 tabletk, posamezno ali skupaj z likalnikom. Tabletke še danes uporabljajo pri pripravi hrane, npr. vojaške organizacije, kampisti...

[145] D.R.G.M. (*Deutsches Reichsgebrauchsmuster*) - Nemški registrirani patent, kar pomeni, da je bil neki izdelek (njegovo delovanje in konstrukcija) uradno registriran znotraj celotne nemške države, in ne samo lokalno, kot je bilo to običajno, preden je bila uvedena centralizirana registracija. D.R.G.M. registracija je bila uvedena 1891., uporabljala se je na izdelkih, izdelanih nekako do 1952. leta. Omenjena registracija je zagotavljala osnovno zaščito avtorskih pravic za dobo treh let; Z D.R.G.M. označeni izdelki so bili registrirani samo glede na njihovo uporabo ali izvedbo, niso pa vključevali zaščite patenta.

Gebrauchsanweisung
für Spiritusgasbügeleisen „Wama“

Der Deckel (a) des Spiritusbehälters wird abgenommen und der Behälter mit Spiritus gefüllt. Danach öffne man die Klappe (b), nehme den Heizapparat (Fig. 2) heraus und fülle mittelst des Kännchens (Fig. 4) die am Boden des Bügeleisens befindliche Pfanne (fig. 3) mit Spiritus.

Dann zündet man den Spiritus in der Pfanne an, führt den Heizapparat wieder in das Bügeleisen ein, schliesst die Klappe (b) und dreht die Regulierschraube (c) sofort nach rechts herum, dass der Zeiger nach A (auf) steht.

Man lasse das Bügeleisen dann 5 bis 8 Minuten ruhig stehen, wonach dasselbe gebrauchsfertig ist.

Der Spiritus darf im Behälter **nicht vollständig** ausbrennen, da dadurch der Docht leidet.

Beim Nachfüllen von Spiritus ist die Regulierschraube auf Z (zu) zu drehen. Um den Heizapparat wieder in Gebrauch zu setzen, wollen Sie nur die Regulierschraube auf A (auf) drehen und ein brennendes Streichholz an eines der Löcher am Bügeleisen halten.

Navodila za uporabo likalnika na špirit, blagovne znamke Wama: Najprej so sneli pokrov (a) rezervoarja in ga napolnili s špiritom. Nato so odprli loputo (b), vzeli ven grelnik (sl. 2) in s pomočjo vrčka (sl. 4) s špiritom napolnili ponvico na dnu likalnika (sl. 3). Potem so prižgali špirit in potisnili grelnik v likalnik, zaprli loputo (b) in takoj zavrteli regulacijski vijak (c) v desno, tako da je kazalec kazal na oznako A. Likalnik so pustili mirovati 5 do 8 minut, nato je bil pripravljen za uporabo. Špirit v ponvici ni smel izgoreti do konca, ker bi se tako lahko poškodoval stenj. Pri dolivanju špirita je bilo treba zavrteti regulacijski vijak na oznako Z. Če so hoteli grelnik ponovno uporabiti, so morali regulacijski vijak zavrteti na oznako A in držati prižgano vžigalico pod eno od lukenj likalnika. Eno polnjenje likalnika je zadoščalo za približno uro likanja.[146]

Feldmeyerjevi likalniki Brillant so bili med leti 1895 in 1904 velika prodajna uspešnica v mnogih evropskih državah in tudi v ZDA. Leta 1904 je zanje prejel zlato nagrado mesta Dunaj.

Grosser goldener Staatspreis Wien 1904.

Figur 112. Figur 113. Figur 114. Figur 115.

Spiritus-Bügeleisen „Brillant“
Patente Feldmeyer
wurde von
Sr. Majestät dem deutschen Kaiser eigenhändig
dem engl. Hof in Sandringham am 15. Nov. 1902 vorgeführt.
Auf den kaiserlichen Domänen ist dasselbe als bestbewährt im Gebrauch.
Diese Tatsache sowie der ausserordentliche Erfolg, den dieses Eisen in so kurzer Zeit errungen hat, beweisen am besten, dass das Spiritus-Bügeleisen „Brillant“, Patente Feldmeyer, die
Vollendetste Erfindung
der Bügeleisenbranche ist.
Goldene Medaille
Hamburg 1901.

Prvi z leve, likalnik z vestfalijskim ročajem. Mere: v. 141, d. 176, gl. 61 mm, teža 1157 g, inv. št. EO 220.
Drugi z leve, potovalni likalnik neznanega proizvajalca. Mere: v. 166, d. 196, gl. 62 mm, teža 1448 g, inv. št. EO 218.
Drugi z desne, likalnik *OMEGA*, izdelan v Thüringnu v Nemčiji, z vodoravno ležečim rezervoarjem sodčaste oblike. Mere: v. 155, d. 223, gl. 63 mm, teža 1196 g, inv. št. EO 219.
Prvi z desne, likalnik *BRILLANT*, ki ga je iznašel Josef Feldmeyer iz Würzburga, kar potrjuje napis *FELDMEYER'S PATENT* na rezervoarju. Mere: v. 176, d. 257, gl. 87 mm, teža 2696 g, inv. št. EO 215.

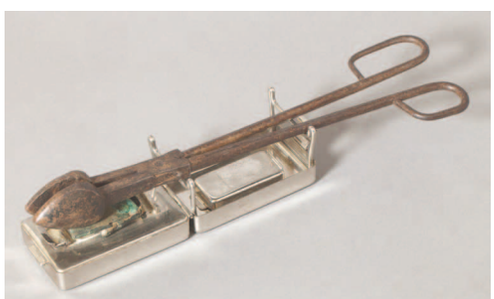

Likalne klešče za likanje gumbnic, čipk..., ki so delovale s pomočjo špiritnih tabletk. Mere: v. 45, d. 288, š. 74 mm, teža 484 g, inv. št. EO 246.

146 Manica Hartman: Pranje in likanje perila nekoč, str. 50.

Likalniki na bencin

Nekdaj so bili v uporabi tudi likalniki na bencin; kako so delovali, je razvidno iz navodil podjetja *Coleman*, ki je svoj likalnik oglaševalo in prodajalo od cca 1925. do 1940. leta.

The Comfort Gasoline Iron je bil namreč cenejši od drugih likalnikov, vendar je bilo treba natančno upoštevati navodila za uporabo.
Polnjenje: *Najprej se prepričajte, da je ventil za dovod bencina (vijak **E** neposredno pod rezervoarjem **D**), zaprt. Odvijte pokrovček za dolivanje **B** in vlijte kavno žličko filtriranega bencina. Bencin je treba filtrirati skozi semiš, da s tem odstranimo vse usedline in morebitno odvečno vodo. Ponovno pritrdite pokrovček za dolivanje nazaj – s palcem in kazalcem ga privijte tako močno, da zrak ne more uhajati iz rezervoarja; pri tem ne uporabljajte izvijača ali klešč. Glede bencina v rezervoarju ste lahko brez skrbi, vendar morate, preden nadaljujete, ročko s preostalim bencinom odložiti na varno mesto.*
*Nato načrpajte zrak v rezervoar tako, da odprete zračni ventili **A** na vrhu pokrovčka za dolivanje. Nato vtaknite zatič črpalke (črpalke ni na sliki) v okroglo odprtino na vrhu zračnega ventila in načrpajte zrak šest- do osemkrat, pri čemer morate držati črpalko navpično. Potem zaprite zračni ventil s palcem in kazalcem. Čim višji je zračni tlak, tem bolj vroč je likalnik, vendar preveč tlaka povzroči previsok plamen. Če načrpate zrak šest- do osemkrat, je to za normalno uporabo likalnika več kot dovolj; ko je likalnik prižgan, se sliši sikajoč šum.*
Prižiganje: *Postavite likalnik predse, rezervoar je na vaši desni strani (kot je prikazano na sliki). Potem skrbno potopite azbestno palčko, ki je priložena likalniku, v denaturiran špirit in jo nato vtaknite skozi stransko odprtino zraven rezervoarja, tako da je le-ta pod generatorsko cevko **J** in pod spodnjo plamensko celico. Prižgite palčko z vžigalico in položite likalnik tako, da je njegov ročaj usmerjen proti vam. Likalnik pustimo v tem položaju tako dolgo, dokler špirit na palčki ne dogori; ne čakajte predolgo, ker lahko plamen ugasne. Potem odprite napajalni ventil tako, da počasi vrtite vijak **E**. Pazite, da likalnik gori z modrim plamenom in da gori modri plamen tudi v spodnji plamenski celici. V tem primeru lahko popolnoma odprete napajalni ventil in pustite plamen goreti nekaj minut, da se likalnik postopoma segreje, dokler ni končno pripravljen za likanje. Toploto lahko reguliramo z vrtenjem gumba **E**. Likalnik potrebuje samo majhen plamen, da doseže dovolj toplote za normalno uporabo.*[147]

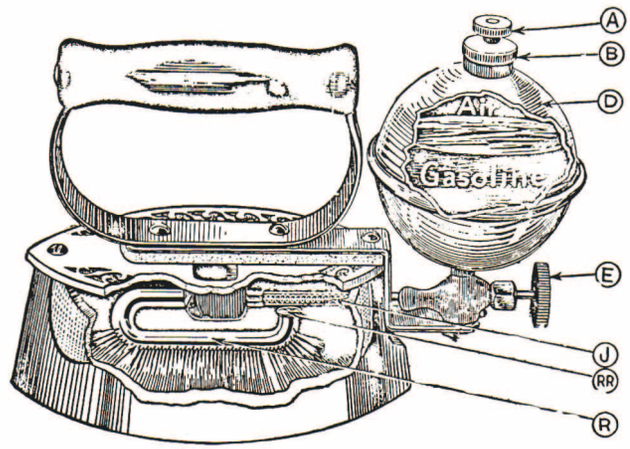

A = Luftventil
B = Einfüllkappe
D = Tank
E = Ventil für Zufuhr
J = Generatorrohr
R = Brenner

Sestavni deli likalnika:
A – zračni ventil,
B – pokrovček za polnjenje,
D – rezervoar,
E – dovodni ventil,
J – cevka generatorja in
R – gorilnik.

Model 4A Instant Lite, so izdelovali v modri, turkizni, zeleni in črni barvi. Likalnike rdeče in slonokoščene barve so prodajali le v Kanadi. Podjetje Coleman je izdelalo več kot 30 različnih modelov likalnikov. Model 4A v modri barvi je med zbiratelji likalnikov eden najpogostejših. Pogosto je zraven likalnika ohranjena tudi črpalka, ki so jo uporabili za povečanje pritiska v rezervoarju, nato so z vžigalico prižgali pod likalnikom (kjer so reže) in s tem povzročili plamen v likalniku. Ti likalniki so bili v primerjavi z likalniki na oglje lažji, temperatura je bila enakomernejša, vendar je bilo ravnanje z njimi nevarnejše, saj so lahko povzročili ogenj ali celo eksplozijo.[149]

[147] Strobel, str. 192.

[148] Podjetje *Coleman Lamp & Stove Co., Wichita Kansas, Toronto Canada* je prodajalo likalnike tudi v svoji filiali v Torontu v Kanadi.

[149] Spletni vir: https://www.kovels.com/collectors-concerns/coleman-gasoline-iron.html.

Likalnik *COLEMAN*,[148] model *4A*, *Instant Lite, patent 1718473, Made in United States of America*, je delno kromiran, skoraj nerabljen, z ohišjem iz jeklene litine azurno modre barve. Ohranjen je tudi pribor za delovanje in vzdrževanje likalnika – črpalka, ključ in posoda za nalivanje bencina. Mere: v. 174, d. 276, gl. 105 mm, teža 2477 g, inv. št. EO 216.

Likalniki na plin

Ko so v večjih mestih v tujini v 20. letih prejšnjega stoletja začeli razpolagati s plinsko razsvetljavo, so ta novi vir energije želeli uporabiti tudi v gospodinjstvih pri likanju.

Prvi likalniki na plin so imeli zadaj veliko odprtino, da so likalnik lahko položili neposredno na odprt plamen plinskega štedilnika in ga ogrevali. Sicer so bili grelniki različnih oblik, od majhnega gospodinjskega kuhalnika, na katerem so lahko ogreli le en likalnik, do takšnega ogrevalnika, kjer so se naenkrat ogreli trije do štirje likalniki, pa do velikih plinskih peči, na katerih so lahko naenkrat ogreli od dveh do deset likalnikov. Omenjene peči so bile povezane z dovodom plina tako, da je pri odprtem pokrovu deloval le en vžigalni plamen, medtem ko je pri zaprtem pokrovu gorel plin s polno močjo.

Omeniti je treba, da niso uporabljali čistega plina, ampak primerno mešanico plina in zraka, s katero so dosegli višjo temperaturo. Paziti je bilo treba tudi na pravilno mešanico, da so dosegli največji možni izkoristek plina. Na večini grelnikov je bil iz tega razloga nameščen regulirni drsnik, ki je lahko doziral dovod zraka. Če je bila nastavitev pravilna, je bil plamen modro-vijolične barve, gorilni plamen notranjega stožca zelene, slišalo pa se je tudi rahlo šumenje. Da bi gorilni plamen dosegel notranjo likalno površino likalnika, so na zadnji odprtini likalnika "poveznili" plamen. Pri tem so morali posebej paziti, da plamen ni uhajal iz stranskih odprtin na sprednjem delu likalnika, pri čemer bi se izgubilo preveč energije. Večinoma se tega ni dalo preprečiti, zato so bile te vrste naprave nerentabilne. Močno moteč je bil tudi smrad po plinu, ki je bil prisoten ob likanju. Likalnike so izboljšali tako, da so jih priklopili neposredno na plinsko napeljavo, predvsem v pralnicah, likalnicah in obratih za izdelovanje konfekcije. Pri tem so potrebovali dve cevi za priključitev na plinsko omrežje; eno za plin in drugo za zrak. Ta dvocevni sistem so pozneje nadomestili z enocevnim sistemom. Pri obeh sistemih so poskrbeli za pravilen izkoristek plina s smotrno mešanico plina in zraka. To so dosegli tako, da so v notranjosti likalnika vgradili gorilno cev s šestimi do dvanajstimi majhnimi odprtinami, ki so bile neposredno usmerjene k likalni površini likalnika. Temperatura likalnika se je lahko nastavila po potrebi, plamen pa je gorel brez vonja po plinu. Nadležni vonj po plinu je bil glavna ovira pri prodaji plinskih likalnikov, zato je vsak proizvajalec pri razvijanju cevnega sistema poskrbel, da se to ni dogajalo.[150]

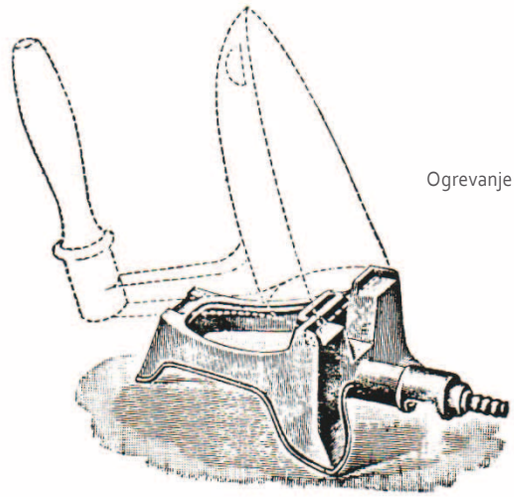

Ogrevanje likalnika na plin.[151]

Angleški in avstrijski likalnik

Levo, avstrijski likalnik *GEBE PATENT* iz prve polovice 20. stol., ki so ga ogrevali tako, da so ga postavili na posebej oblikovan plinski grelec. Izdelovalec likalnika je podjetje Gebe (*Gebe Koch- und Heizapparate- Fabrikation Ges. m.b. H., Wien*) iz Dunaja.[152]
Mere: v. 186, d. 196, gl. 84 mm, teža 3036 g, inv. št. EO 236.
Desno, angleški likalnik znamke *The Fairy Prince, Radiation Nº 375*, podjetja *Clark Stove Co. Ltd., Warrington/Lancashire*. Ročaj je iz bakelita, ohišje iz litega železa z modro emajlirano prevleko, likalna površina iz jekla je še dodatno kromirana.
V kompletu z likalnikom so prodajali tudi emajliran podstavek.
Likalnik je iz ok. 1930. leta; prodajali so ga tudi v zeleni in črni barvi.
Mere: v. 113, d. 260, gl. 116 mm, teža 2930 g, inv. št. EO 245.

[150] Strobel, str. 194, 195.

[151] Strobel, str. 198.

[152] Bakelit je umetna snov iz fenolne smole in lesne moke. Vir: SSKJ.

Nemški likalniki

Levo, likalnik oblike Remscheider (kraj v severnem Porenju v Vestfaliji), z železnim nosilcem, na katerega je pritrjen lesen (preklopni) ročaj. Ohišje likalnika krasi zmaj; izdelovali so jih v podjetju *Deutsche Continental-Gas-Gesellschaft, Dessau.*[153]
Mere: v. 188, d. 216, gl. 81 mm, teža 4379 g, inv. št. EO 209.
Desno, lep primer likalnika istega proizvajalca z dekorativno upodobitvijo zmaja.
Mere: v. 153, d. 2502, gl. 69 mm, teža 1903 g, inv. št. EO 208.

Drugi likalniki

Kromirana likalnika neznanega proizvajalca.
Levo, avstrijski? likalnik z oznako *G*.
Mere: v. 172, d. 210, gl. 76 mm, teža 3185 g, inv. št. EO 211.
Desno, likalnik brez signature.
Mere: v. 158, d. 216, gl. 80 mm, teža 3204 g, inv. št. EO 214.

Likalniki na plin, kromirani.
Levo, avstrijski? likalnik z enocevnim sistemom.
Mere: v. 152, d. 290, gl. 83 mm, teža 3153 g, inv. št. EO 213.
V sredini, nemški likalnik znamke Pluto.
Mere: v. 216, d. 352, gl. 98 mm, teža 7014 g, inv. št. EO 254.
Desno, likalnik z dvocevnim sistemom (za zrak in plin).
Spredaj je ročica za regulacijo plina.
Mere: v. 164, d. 290, gl. 68 mm, teža 2526 g, inv. št. EO 212.

Likalnik znamke *Ostarica* iz ok. 1890–1925.
Mere: v. 188, d. 215, gl. 80 mm, teža 3787 g, inv. št. EO 81.

153 Podjetje je bilo ustanovljeno 1855. leta in je bilo najstarejše podjetje za preskrbo s plinom v Nemčiji. 1979. se je preimenovalo v delniško družbo *CONTIGAS Deutsche Energie--Aktiengesellschaft* in posluje še danes.

Električni likalniki

Na kratko omenimo še električne likalnike.
Prvi električni likalnik je bil predstavljen 1882. leta v New Yorku, patent zanj je naredil Henry W. Seely. Ker je bil v celoti iz kovine, tudi ročaj je bil kovinski, in brez kakršne koli izolacije, je tehtal skoraj sedem kilogramov; njegova slabost je bila v tem, da se je zelo počasi segreval, marsikdaj pa je bil tudi vzrok večjih ali manjših požarov.
Električne likalnike za domačo uporabo je prvo uvedlo nemško podjetje AEG, ki je leta 1886 v katalogu predstavilo osem, sicer še vedno precej dragih modelov z obrnjenim ročajem. Patente za električne likalnike in njihove izboljšave so naredili tudi v Angliji, Franciji in Avstriji; če omenimo zgolj nekatere posameznike: l. 1890, *Carl Zipernowsky*; l. 1892, *Friedrich W. Schindler*, in tovarne *Butterfield-Mitchel Electric Heating Co*; l. 1898 *Prometheus* iz Frankfurta; 1929. je predstavila svoj električni likalnik tovarna *Grossag*, v Jugoslaviji so začeli izdelovati likalnike s temperaturno regulacijo v petdesetih letih preteklega stoletja v črnuški Elmi (v sodelovanju z nemško Rowento) in konec šestdesetih let v tovarnah *Gorenje, Goran, Elektron, Kontakt, Končar.*

Prvi električni likalniki s termostatom za uravnavanje temperature so se pojavili okrog 1920. leta, električni likalniki na paro pa so prišli sicer v rabo že 1926. leta, vendar niso bili prodajna uspešnica; bolj so se razširili v 40. in 50. letih 20. stoletja, ko jih je začel prodajati in oglaševati Morphy Richards. Teža likalnikov v 50-ih letih 20. stoletja je bila močno zmanjšana s plastičnim ročajem in z aluminijastimi likalnimi površinami. Takšen je bil npr. likalnik znamke General Electric, ki je prišel na tržišče leta 1957; imel je ergonomično oblikovan plastični ročaj, ki je povečal funkcionalnost likalnika. Skozi leta so ti električni likalniki postajali vedno boljši, z dodanimi kontrolami termostata ter z mehanizmi za brizg pare in s škropljenjem z vodo. Tudi videz likalnikov je vedno bolj napredoval, v modo so prišli likalniki moderne oblike in z barvnimi prozornimi elementi, skozi katere se zlahka vidi raven vode. Zaradi razvoja materialov in tehnologije v zadnjih sto letih se je iz težke železne naprave likalnik spremenil v lahko električno napravo za vsakdanjo uporabo.[154]

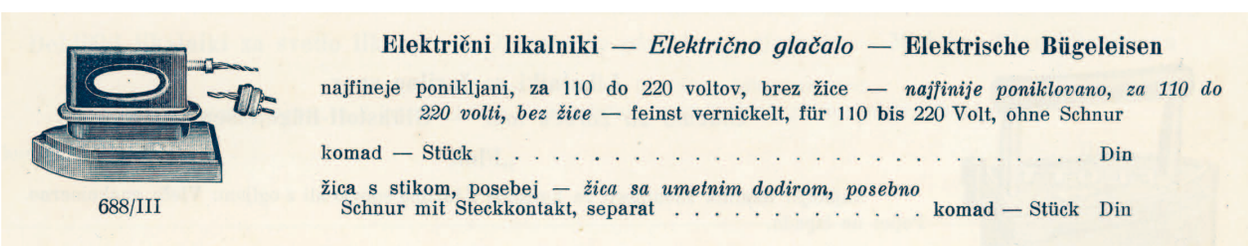

Katalog Rakusch, 1926, str. 128.
Muzej NO Maribor.

[154] Manica Hartman: Pranje in likanje perila nekoč, str. 52.

Likalniki iz Azije v uporabi še v 21. stoletju

Kako še danes likajo v Indiji (Kalkuta) in v Egiptu (Kairo, v starejših predelih), zgovorno pričajo spodnje fotografije – v Indiji uporabljajo za likanje likalnik na oglje, medtem ko v Egiptu likalni pripomoček, s katerim likajo z nogo. V Kalkuti imajo za ta namen stojnice, v Egiptu pa likajo v majhnih "delavnicah".

Moški, ki likajo, se v Egiptu imenujejo "makwagi". Svojemu delu so zelo predani, saj jim predstavlja zaslužek, hkrati pa so zanimivost za turiste in novinarje. Za likanje uporabljajo velik in težek "nožni likalnik" z dolgim ročajem, v celoti narejen iz železa – tehtajo do približno 24 kg. Da si likarji ne opečejo stopala, pritrdijo na zgornji del likalne plošče kos lesa. Likalnik ogrejejo s pomočjo peči (na plin), vendar morajo paziti, saj postane likalnik zelo vroč; zato začnejo najprej likati oblačila iz težjih tkanin, npr. jeans, sledijo oblačila iz bombaža in šele proti koncu, ko je likalna površina mlačna, pridejo na vrsto občutljivejša oblačila, npr. svilena; večina ženskih oblek je takšnih. Preden začnejo likati, poškropijo oblačilo z vodo (vodo zajamejo v usta in ga poškropijo). Po navadi imajo dva taka pripomočka, medtem ko z enim likajo, drugega grejejo na peči (grejejo ga približno od 15 do 30 minut, nato s prstom preverijo, ali ni prevroč, in nato likajo z njim brez ponovnega gretja približno 30 minut). Moški, ki se ukvarjajo s takšnim delom, običajno delajo to vse življenje, od otroštva naprej, pred njimi so to počeli že njihovi očetje, dedje. Električni in parni likalniki so seveda tudi v uporabi, a omenjeni likarji jih ne uporabljajo, sodobnejše likalnike odklanjajo in raje ohranjajo stare, tradicionalne. Takšno likanje z nogo zahteva veliko moči, spretnosti, skoraj neverjetno simbiozo noge in likalnika, hkrati pa je takšno likanje dosti hitrejše od običajnega.[155]

Likanje v Egiptu. *SSG.*

"Nožni likalnik" iz Kaira iz ok. 1860.
Mere: v. 300, d. 735, š. 208 mm, teža 17091 g, inv. št. EO 252.

155 "Likalniki", ki jih še danes uporabljajo, so stari tudi po 150 let. V preteklosti so jih uporabljali tudi za likanje oblačil kraljev, paš... Ahmed Maged, Ironing good enough for kings and pashas, Daily News Egypt, 2006.

Levo, egipčanski likalnik na oglje z dimnikom je med tovrstnimi likalniki najtežji, saj tehta več kot 8 kg. Mere: v. 206, d. 272, gl. 96 mm, teža 8215 g, inv. št. EO 192.
Desno, indijski likalnik na oglje *CHOWDHRY*[156] *SPECIAL* z oznako 18 na pokrovu.
Mere: v. 203, d. 210, gl. 155 mm, teža 3595 g, inv. št. EO 191.
V sredini, replika indijskega likalnika za likanje občutljivih tkanin s hladno konico.
Za odpiranje pokrova služi kavelj s pritrjenim lesenim gumbom. Odprtini za zračenje sta ob straneh in sta večji kot pri evropskih likalnikih. Preprost nosilec ročaja je prav tako nasprotje bogato ornamentiranih evropskih.
Mere: v. 112, d. 119, gl. 70 mm, teža 692 g, inv. št. EO 159.

Iz Indije in Pakistana izvira izraz Dhobi, ime posebne družbene skupine – kaste, ki se ukvarja s pranjem in z likanjem perila. Njihova tradicionalna dejavnost, s katero so se prvotno ukvarjali, je bilo pranje perila. Dhobiji so le moški – pralci in likarji, ki zbirajo perilo od vrat do vrat gospodinjstev. Najprej ga označijo, da vejo, komu pripada, in ga po nekaj dneh opranega, včasih poškrobljenega in zlikanega, vrnejo. Likajo ga še vedno z likalniki na žerjavico. Njihovo delo prehaja od očeta na sina, iz generacije v generacijo. Med zbiratelji likalnikov so indijski likalniki zelo iskani, a žal je veliko teh, ki jih prodajajo na spletu, replik.

Likanje na ulici je del vsakdana v Kalkuti v Indiji.
Foto: Ana Jelnikar, Ljubljana.

Replike likalnikov.
Levo spodaj, indijski likalnik iz medenine.
Na ohišju ima dekorativni pas v obliki manjših pravokotnikov iz biserovine. Nosilec lesenega ročaja je iz medenine in dekorativno okrašen.
Mere: v. 90, d. 111, gl. 90 mm, teža 299 g, inv. št. EO 163.
Levo zgoraj, medeninasti likalnik neznanega porekla z dekorativnim krašenjem ohišja in pokrova.
Mere: v. 128, d. 64, gl. 141 mm, teža 565 g, inv. št. EO 157.
Desno spodaj, likalnik, katerega pokrov se odpira s kavlju podobnim zaklopom.
Mere: v. 83, d. 90, gl. 84 mm, teža 668 g, inv. št. EO 153.
Desno zgoraj, indijski likalnik z dimnikom in z ročajem, kot ga imajo njihovi vsakdanji likalniki na oglje.
Mere: v. 90, d. 96, gl. 91 mm, teža 788 g, inv. št. EO 158.

154 *Chowdhry* je častni naziv v staroindijskem jeziku (sanskrtu), dodelili so ga vodji neke skupnosti oz. kaste.

Podstavki za likalnike

Tudi podstavki za likalnike so prave male umetnine, saj so mnogi bogato okrašeni. Izdelovali so jih različni proizvajalci likalnikov (posebej za določen likalnik ali, ne glede na likalnik), pomembno je bilo predvsem, da je bil podstavek dovolj velik in so lahko nanj odlagali vroč likalnik (manjši so bili za otroške likalnike). Običajno so jih, v katalogih posameznih podjetij in tudi trgovci, prodajali skupaj z likalnikom. Izdelani so bili iz kovanega ali litega železa (nekateri so ponikljani), iz žice in medenine. Pogosto so dekorativno okrašeni z rastlinsko motiviko (akantovi listi) ali drugimi vzorci (s srcem, cvetjem, z luno, mitološkimi bitji), monogrami..., priljubljeni so bili tudi vzorci v obliki srca.

Podstavki za likalnike iz Erikove zbirke so različnih oblik, a žal neznanih proizvajalcev. Znan je le proizvajalec *Enterprise M.F.G.&CO., Phila.* (Philadelphia) *U.S.A.* Nekateri so okrašeni s predrto rastlinsko ornamentiko. Brez inv. št.

Detajl cenika celjskega Trgovskega doma Stermecki iz 1936. leta.
Muzej novejše zgodovine Celje.

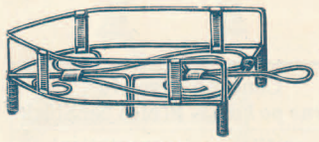

689/III

Podstavki za likalnike — *Nogari za glačala* — Bügeleisenrastel

iz žice, pokositreni — *iz žice, pokositreni* — aus Draht, verzinnt

	Nr.	1	2
dolžina — *duljina* — Länge	cm	19	21
komad — Stück	Din		

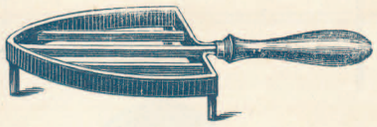

690/III

Podstavki za likalnike — *Nogari za glačala* — Bügeleisenrastel

močni, pokositreni, s politiranim lesenim držajem — *jaki, pokositreni, sa politiranim drvenim ručicama* — starke, verzinnte, mit politiertem Holzheft

dolžina — *duljina* — Länge	cm	16	18	20	22	24
komad — Stück	Din					

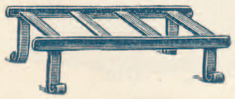

691/III

Podstavki za likalnike — *Nogari za glačala* — Bügeleisenrastel

iz kovanega železa, svetlo brušeni — *iz kovana željeza, svijetlo brušeni*
aus Schmiedeeisen, blank geschliffen

komad — Stück . . . . . Din

Katalog Rakusch, 1926, str. 128.
Muzej novejše zgodovine Celje.

Sklepne misli

Sprehod skozi povedano nam osvetljuje likalnike predvsem kot predmete vsakdanje uporabe, pogosto izdelane z veliko natančnostjo in skrbnostjo, zaradi dekorativnih detajlov pa so mnogi izmed njih že kar male umetnine in prave redkosti, zaradi česar imajo med zbiratelji tovrstne premične dediščine posebno mesto. Bodisi bogato dekorativno okrašeni z raznorodno motiviko, vzeto iz rastlinskega in živalskega sveta, s simboli, bodisi popolnoma brez krašenja... sleherni likalnik iz zbirke je gospodu Eriku ljub in mu z veseljem podarja prosti čas, prav v letošnjem letu pa praznuje tudi petdeset let svojega zbirateljstva.

V knjigi so najštevilčneje zastopani likalniki, izdelani iz litega železa, ki pomembno prispevajo k poznavanju izdelkov železnega liva. Nasploh so bili litoželezni izdelki cenejši, s svojo nebarvano površino in ornamentiko, posneto po priljubljenih zgodovinskih slogih, so močno ustrezali okusu ljudi 19. stoletja. Tudi mnogi drugi litoželezni predmeti vsakdanje uporabe, ne le likalniki, so bili zaradi cene dostopni širšemu krogu ljudi in so tudi zaradi tega ostajali v uporabi še v prvi polovici 20. stoletja.
V pomoč pri določanju proizvajalcev likalnikov in njihovega nastanka, so bili predvsem prepoznavni detajli, kot na primer blagovne znamke, signature proizvajalcev, tudi oblika ročaja in posebnosti na ohišju likalnika. Nekateri likalniki so žal brez kakršnih koli posebnosti, oznak, zato lahko proizvajalca določimo le pogojno ali pa ga sploh ne moremo določiti.

V povezavi z likanjem in kot zanimivost omenimo še nekaj šaljivih dovtipov, ki jih uporabljamo v vsakdanjem življenju. Niso povezani dobesedno z likanjem, pa vendarle so "gladki".
Ko za nekoga pravijo, *da je ves zlikan, kot iz škatlice*, želijo povedat, da je pretirano skrbno oblečen, urejen...Včasih tudi kdo *polikano govori, se vede*... Tudi v šoli ali v službi lahko slišimo *ta članek bo treba še zlikati*, pomeni, da ga bo treba še slovnično, stilno izboljšati; tako je naredil tudi *Prešeren, ko je slovenski jezik poplemenitil in zlikal*. Če so nekoga *v šoli dobro zlikali*, pomeni da so ga dobro izobrazili. Dovtip, ki je med omenjenimi najbolj znan, poznamo ga najbrž vsi, kajti, ko nekdo zares dela v nasprotju z zdravo pametjo, kaj reči drugega kot *ta pa ni čisto gladek!?*

Zlikani (zloščeni) so lahko tudi čevlji, parket, kotliček, avto..., čeprav se likanje najbolj navezuje na glajenje tekstilij in s tem na likalne pripomočke, ki so temu služili.

Morebiti naj k bolj senzibilnemu dojemanju na videz obrobnega dela premične dediščine, ki pa vendarle bogato priča o načinu življenja različnih družbenih slojev v različnih časovnih obdobjih, pripomore tudi pričujoča publikacija, ki naj nagovori posameznike ali institucije k ohranjanju, pa tudi morebitnemu zbiranju, saj bo vsak drobec naše preteklosti nam in našim zanamcem prikazal celovitejšo sliko življenja.

Manica Hartman

Catalogo Unión Cerrajera, Mondragón, Guizpuzcoa, 1921.

Catalogue Manufacture de Ferronnerie Quincaillerie Fonderie Camion-Frères de Vivier-au-Court, 1891.

Cenovnik br. 51, Proleće i leto 1936, Trgovski dom Stermecki, Tvornica rublja i odela Celje, Celje, 1936.

Janez DAMJAN, Žarko LAZAREVIČ: *Celjski trgovec Rudolf Stermecki je zrasel zaradi svoje inovativnosti. V jugovzhodni Evropi je bil prvi, ki je začel s kataloško prodajo.* Manager, april 2011.
Dostopno na: http://www.finance.si/313406/Pionir-katalo%C5%A1ke-prodaje.

Sabine EHRHARDT, Armin PANTER: *Grossag: Qualität in jedem Gerät. Ein Haller Industriebetrieb seit 1863.* Hällisch-Fränkisches Museum, Schwäbisch Hall, 1997.

Robert James FORBES: *Studies in Ancient Technology*: The Fibres and Fabrics of Antiquity, Volumen IV, E. J. Brill, Leiden, New York, 1987.

Damir GLOBOČNIK: Satirični motivi na panjskih končnicah. V: *Etnolog 15*, 2005.
Dostopno na: www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-XPZ37CIP/a350546d-84ee-47f3.../PDF

Manica HARTMAN: *Pranje in likanje perila nekoč. Mar res radost in veselje žensk?* Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož, Grajska pristava, Ormož, 2015.
Dostopno na: http://pmpo.si/e-publikacije/Pranje_in_likanje_perila_nekoc_publikacija.pdf

Illustrierter Kalender für 1848. Jahrbuch der Ereignisse, Bestrebungen und Fortschritte im Völkerleben und im Gebiete der Wissenschaften, Künste und Gewerbe, Leipzig, 1848.

KAJTIMAR: *Vertec*, letnik 24, številka 11,1871.
Dostopno na: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-7NU6Q17G

Katalog Fabryka Odlewów Żelaznych, Zakłady Mechaniczne i niklarnia Neptun, J. Mintz, Końskie, Wydanie, 1934.
Dostopno na: http://kzo.pl/wp-content/uploads/2016/05/Katalog_Fabryki_NEPTUN_J_Mintza_1934.pdf

Katalog Fabryka Odlewów Żelaznych, Zakłady Mechaniczne i chromoniklarnia S. Kronenblum, Końskie, Katalog Nr. 4, 1901–1939 R.
Dostopno na: http://kzo.pl/wp-content/uploads/2016/05/Katalog_Fabryki_S_Kronenbluma_1939.pdf

Katalog št. III., 1926, Veletrgovina z železnino D. Rakusch, Celje, 1926.

Lengyelné KISS KATALIN: *Régi Vasalók*, Öntödei Múzeumi Füzetek, Budapest, 2003.
Dostopno na: https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_KOZL_OntMuzFuz_12/?pg=0&layout=s

Mateja KOS, Matija ŽARGI: *Gradovi minevajo, fabrike ostajajo, Industrijsko oblikovanje v 19. stoletju na Slovenskem*, Narodni muzej, 1991.

Fran KOVAČIČ: *Trg Središče, Krajepis in zgodovina*, Maribor, 1910.

Špela KURALT: *Prazna celjska izložbena okna odslej z muzejskimi eksponati.* Delo, maj 2014.
Dostopno na: http://www.delo.si/novice/slovenija/prazna-celjska-izlozbena-okna-odslej-z-muzejskimi-eksponati.html

Johann Ritter von Hermann, Ivan LAPAJNE, I.N., I.L. : *Nauk o gospodinjstvu, bodočim gospodinjam, ženskim učiteljiščem, učiteljem in učiteljicam na višjih dekliških razredih ljudskih in meščanskih šol*, Trst, 1880.
Dostopno na: http://www.dlib.si/?URN=urn:nbn:si:doc-sn23pbzb

Ahmed MAGED: *Ironing good enough for kings and pashas, Daily News Egypt*, 2006.
Dostopno na: http://www.dailynewsegypt.com/2006/11/05/ironing-good-enough-for-kings-and-pashas/.

Marija MAKAROVIČ: *Obleka predela človeka*; Oblačilna kultura v kmečkem okolju na severu in jugovzhodu Štajerske od 18. do 20. stoletja, Ljubljana, 2007.

Karla ODER: *Tri tisočletja železarstva na Slovenskem, Slovenska pot kulture železa*, Razstava Koroškega pokrajinskega muzeja Ravne na Koroškem.
V: Glasnik SED 49, 2008.
Dostopno na: http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-1UJKR1JP/5654b1f9-8c91-49bd-b5d2-3dca50a00cbf/PDF.

Marija POČIVAVŠEK: *En gros & en detail, Trgovina v Sloveniji do druge svetovne vojne: trendi, strukture, prakse*, Zgodovinsko društvo Celje, 2012.
Dostopno na: http://www.sistory.si/pdfPrikazovalnik.php?urn=35096

Judy POLITZER, Frank POLITZER: *Early Tuesday Morning, More Little Irons and Trivets*, Walnut Creek, California, 1986.

Razkošje na podeželju. Pohištvo v ptujskem gradu, ur. Tatjana Štefanič, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, 2014.

Jay RAYMOND: *Mangle Boards of Northern Europe*, Streamline Press, Leicester, 2015.
Dostopno na: http://streamlinedirons.com/mangle-boards-preface.php

Slovenski etnološki leksikon, ur. Angelos Baš, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2014.

Elizabeta STERMECKI: *Rudolf Stermecki in njegov vpliv na razvoj trgovine v Celju.* Raziskovalna naloga, OŠ Lava, 2013.
Dostopno na: http://www.knjiznica-celje.si/raziskovalne/4201303628.pdf

Meta STERLE: *Klobučarska obrt v Škofji Loki od 18. do srede 20. stoletja.* Loški razgledi, volume 25, issue 1, 1978.
Dostopno na: http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-55DUGI9B

Marianne STROBEL: *Alte Bügelgeräte*, München, 1987.

Jože ŠORN, Meta MATIJEVIČ, Matija ŽARGI: *Železarna na Dvoru pri Žužemberku*, Novo mesto, 1980.

Pavla ŠTRUKELJ: *Pranje perila v okolici Ljubljane*, Slovenski etnograf 28, 1958.

Émile ZOLA: *Beznica.* DZS, Zbirka Klasje, Ljubljana, 2004.

Matija ŽARGI: *Železarna na Dvoru ob Krki 1795–1891*, Dolenjska založba, 2000.

Tri tisočletja železarstva na Slovenskem, Slovenska pot kulture železa, ur. Karla Oder, Koroški pokrajinski muzej Ravne na Koroškem, 2008.

Spletni viri

http://www.oldandinteresting.com/antique-irons-smoothers-mangles.aspx#asia, 22. 7. 2014.

http://banyaszmult.uw.hu/a0118.htm, 11. 6. 2016.

http://www.buegeleisen.net/, 12. 6. 2016.

http://www.belowstairs.co.uk/acatalog/DSCF7890.jpg, 19. 6. 2016.

https://de.wikipedia.org/wiki/Germania_(Personifikation),19. 6. 2016.

http://bertan.gipuzkoakultura.net/es/16/es/8.php, 19. 6. 2016.

http://www.mgz.hr/hr/izlozbe/Ah,%20ti%20ku%C4%87anski%20poslovi!,454.html, 19. 6. 2016. http://www.olt.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=80&Itemid=90&lang=h, 19. 6. 2016.

https://sl.wikipedia.org/wiki/Funt_(mera), 19. 6. 2016.

http://www.praha.eu/jnp/cz/co_delat_v_praze/kultura/muzea_a_vystavy/plynove_zehlicky_najdete_v_michli.html, 20. 6. 2016

https://www.youtube.com/watch?v=0SBA-wTKwhY, 20. 6. 2016.

https://www.youtube.com/watch?v=vA8h_uJHklw, 20. 6. 2016

https://www.youtube.com/watch?v=KgZaleOR7fQ, 23. 6. 2016

https://www.youtube.com/watch?v=08S4saKkizQ, 23. 6. 2016

http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/NISA01:2739, 24. 6. 2016

http://www2.cr-champagne-ardenne.fr/patrimoineindustriel08/IA08000643.html, 5. 7. 2016.

https://www.alpenverein.at/shop_wAssets/docs/pdfs-webshop/Produktbeschreibungen-Infos/Berg-Heil_Leseprobe.pdf, 8. 9. 2016.

http://www.oldandinteresting.com/screw-linen-press.aspx, 9. 9. 2016.

http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R6/6%2008%2020%20p2.htm., 10. 9. 2016.

http://www.romanglassmakers.co.uk/pdffiles/linensmoothers.pdf., 12. 9. 2016.

http://bos.zrc-sazu.si/c/PL/neva.exe?name=pl&expression=tibla&hs=1, 11. 10. 2016.

http://www.etno-muzej.si/sl/digitalne-zbirke/panjske-koncnice., 12. 11. 2016.

http://www.zlindra.com/storitve/nikljanje., 13. 11. 2016.

http://mapire.eu/oesterreichischer-staedteatlas/bruck-an-der-mur/., 14. 11. 2016.

http://www.invaluable.com/artist/reinicke-walter-e.-9ej1wabmgt, 14. 11. 2016.

https://en.wikipedia.org/wiki/Von_Roll_Holding., 14. 11. 2016.

http://www.metric-conversions.org/sl/teza/funt-pretvornik.htm., 15. 11. 2016.

http://www.tms.si/index.php?m_id=klobuarstvo, 16. 11. 2016.

https://www.jskd.si/folklorna-dejavnost/zaloznistvo/folklornik/revija.../10_pajk.pdf., 16. 11. 2016.

http://kenricks.co.uk/about-us-2/timeline-2/, 17. 11. 2016.

https://www.kovels.com/collectors-concerns/coleman-gasoline-iron.html., 18. 11. 2016.

http://www.litemetals.com/index.php?early-history&pg=26., 19. 11. 2016.

http://www.blackcountrybugle.co.uk/george-salter-springing-history-innovative/story-20763199-detail/story.html, 20. 11. 2016.

http://www.gracesguide.co.uk/George_Salter_and_Co., 26. 11. 2016.

http://www.libraryofbirmingham.com/atwork?nojs., 29. 11. 2016.

http://tajuplnebrdy.rajce.idnes.cz/Cenkov_-_Bila_Hut/,17. 3. 2016.

http://www.todocoleccion.net/catalogos-publicitarios/excelente-catalogo-union-cerrajera-1922-mondragon-1-130-productos-124-laminas~x49175707, 18. 9. 2016.
https://en.wikipedia.org/wiki/Husqvarna_Vapenfabriks_Aktiebolag, 31.3. 2017.

Spletno slikovno gradivo *(SSG)*

Naša gospodinja: glasilo slovenskih gospodinj in deklet (1912), številka 7. URN:NBN:SI:DOC-8P7W499D from http://www.dlib.si

http://www.pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/R6/6%2008%2020%20p2.htm.

https://en.wikipedia.org/wiki/Silk#/media/File:Meister_nach_Chang_Hs%C3%BCan_001.jpg

https://www.loc.gov/item/2001705500/

http://www.thehistoryblog.com/wp-content/uploads/2013/03/Viking-ironing-board.jpg

http://www.futuremuseum.co.uk/collections/people/lives-in-key-periods/archaeology/early-medieval-(400ad-1099ad)/vikings/domestic/linen-smoother,-gribdae-farm.aspx

http://3.bp.blogspot.com/-O61wxB_PlXU/TrrYtS4H5JI/AAAAAAAABvg/eWpk9YSSNFY/s1600/1870Plate2.jpg

http://www.artnet.com/artists/sam-uhrdin/allmogeinteri%C3%B6r-med-manglande-kulla-W9Y1axzuQHI066a91X68eQ2

http://objektkatalog.gnm.de/objekt/HG493

http://www.rtvslo.si/prva-svetovna-vojna/zgodbe-in-pricevanja/na-tisoce-beguncev-je-pred-100-leti-zapuscalo-posocje-niso-bili-sprejeti-odprtih-rok/371170

http://www.todocoleccion.net/catalogos-publicitarios/excelente-catalogo-union-cerrajera-1922-mondragon-1-130-productos-124-laminas~x49175707

http://www.etno-muzej.si/sl/digitalne-zbirke/panjske-koncnice

https://vestuarioescenico.files.wordpress.com/2013/05/1889s-verlay-afiche-publicitario-del-almidon.jpg

http://www.porte-chapeaux.com/camion/img/camion-freres.pdf

http://www.ebay.fr/itm/L-Levy-Co-La-petite-blanchisseuse-CDV-vintage-albumen-Tirage-albumine-a-/371588895562?hash=item56846c934a:g:kzEAAOSwQjNW~XP~

https://www.artflakes.com/de/products/cairo-laundry

http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/dfg/periodical/pageview/1104263

Video: likanje z nogo v Egiptu, https://youtu.be/0SBA-wTKwhY

Likalniki sveta iz zasebne zbirke Erika Oblaka

Zgodovina likalnikov in likalnih pripomočkov

Razstava in razstavna publikacija

Izdal in založil:
Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož

Zanj:
dr. Aleksander Lorenčič, direktor

Avtorja besedil, razstave:
Manica Hartman, Erik Oblak

Postavitev razstave:
Manica Hartman, Erik Oblak

Urednica:
Manica Hartman

Jezikovni pregled:
Nada Granduč

Fotografije:
Likalnike iz Dolenjskega muzeja Novo mesto je fotografirala Nina Mertik, likalnik z inv. št. KZ 1051 pa Peter Cigler. Vsi likalniki v lasti Erika Oblaka imajo inv. št. sestavljeno iz črk (začetnici imena in priimka) in številk ter so ujeti v fotografski objektiv muzejskega fotografa Borisa Fariča. Posamezne fotografije so naredili tudi Ana Jelnikar, Tomislav Vrečič in Erik Oblak.

Slikovno gradivo:
Erik Oblak, Maribor; Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož, OE Ormož; Dolenjski muzej Novo mesto, Koroški pokrajinski muzej, Loški muzej Škofja Loka, Muzej narodne osvoboditve Maribor, Muzej novejše zgodovine Celje ter iz drugih navedenih virov.

Predmete hranijo:
Erik Oblak, Maribor; Smiljan Kramberger, Sp. Hajdina; Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož, Pomurski muzej Murska Sobota, Dolenjski muzej Novo mesto, Koroški pokrajinski muzej.

Konservatorsko-restavratorski posegi:
kons.-rest. delavnica, PMPO, OE Ormož;
kons.-rest. oddelek za kovino, PMPO.

Oblikovanje in grafična priprava:
VOIA, vizualne komunikacije, Janja Vogrin s.p.

Tisk:
Alinea tisk, d.o.o.

Naklada:
200 izvodov

Ormož, junij 2017

Kontakt:
ironerik55@gmail.com
manica.hartman@pmpo.si

Slovenska pot kulture železa
Slovenian trail of iron culture

Publikacija in razstava sta del aktivnosti v okviru projekta Slovenska pot kulture železa (danes deluje istoimensko društvo), katerega cilj je raziskovanje zgodovine in načina življenja železarjev ter promocija železarske in jeklarske dediščine v Sloveniji; dediči tega so tudi podjetja jeklarske in kovinskopredelovalne industrije ter pridružitev Evropski poti kulture železa.

Iskrena zahvala sponzorjema:

Reseda, proizvodnja, trgovina in svetovanje, d.o.o., Nova vas pri Markovcih

RESEDA d.o.o.

Agencija Klopotec d.o.o., Ormož

agencija Klopotec ZAVAROVALNIŠKO ZASTOPANJE

AdriaticSlovenica

Ptujska c. 8b, Ormož, enota Moškanjci 54, Gorišnica
tel 02 741 12 26, fax 02 741 12 27 tel 02 740 86 15 fax 02 740 86 16
e- mail .: agencija.klopotec@siol.net
Sklepanje vseh vrst zavarovanj in posredovanje pri škodnih primerih

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

648.42

HARTMAN, Manica
Likalniki sveta iz zasebne zbirke Erika Oblaka : zgodovina likalnikov in likalnih pripomočkov : [razstava in razstavna publikacija] / Manica Hartman, Erik Oblak. - Ptuj-Ormož : Pokrajinski muzej, 2017

ISBN 978-961-6438-65-0
1. Oblak, Erik
COBISS.SI-ID 92181761